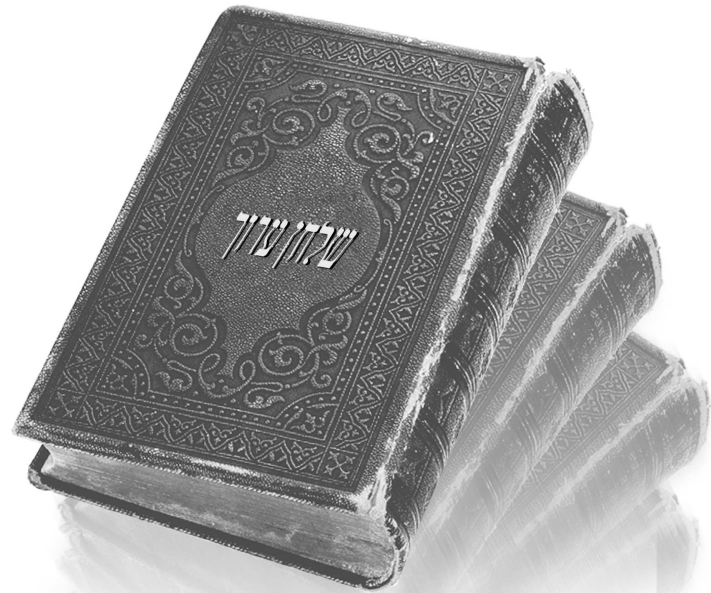

קנין הלכה

2

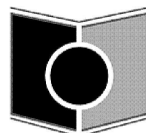
מראי מקומות

מס' 7

חודש טבת תשפ"א

הלכות סת"ם

יו"ד סימן רפט-רצא, ואו"ח סימן לב סעיפים א-יד

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחינוך
ועידוד לימוד התורה

קנין הלכה

לתשומת לבכם: במראי מקומות אלו הושקע עמל רב. אין להעתיק, לצלם וכד' ללא קבלת אישור בכתב מ"דרשו"

קנין הלכה

מראי מקומות

סימן רפט

סעיף א

לשון השו"ע הוא יניחנו בשפופרת של קנה וכו', והגר"א ציין מקור לזה בגמ' ב"מ ריש דף קב, שאמרו דאפשר ליתן את המזוזה בגובתא דקניא.

בהגהת הגר"א המובאת במעשה רב

עיי' פת"ש [ס"ק ב] שהביא את הדברים הכתובים בספר מעשה רב שלא יכרוך המזוזה בקלף, שלא תהא חציצה בין המזוזה לבין מזוזה הבית. ויש שהקשו על דברים אלו מהגמ' הנ"ל שנותן את המזוזה בשפופרת, ואין חוששים לחציצה. ובמקדש מעט [ס"ק מ] כתב שלגבי בית המזוזה לא חשש הגר"א כיון שהוא מתחבר לבנין ובטל אליו, ורק לגבי עטיפת המזוזה חשש הגר"א.¹ ובשו"ת מהר"ם שיק [סי' רפח] כתב די"ל דכשם שאמרו בעלמא דכל לנאותו אינו חוצץ ה"נ כל שבא לחזקו ולשומרו אינו חוצץ, ועטיפת המזוזה בקנה נועדה לשומרה ולכן אינה חוצצת.² ובפירוש פרשה סדורה למסכת מזוזה [סי' נו] כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א ששמו"ע מהחזו"א שאינו מאמין שיצא זה מפי הגר"א.³

בדברי הט"ז ס"ק א

הט"ז הביא מהגמרא [מנחות דף לד.] דאף שכתוב בתורה "וכתבתם על מזוזות ביתך" מ"מ א"צ ליתן מזוזה על שתי מזוזות הבית, דמדכתב רחמנא גבי קרבן פסח שתי מזוזות, ש"מ שבשאר מקומות שכתוב מזוזות א"צ שתיים. [ומפשטות הגמרא (שם) משמע שעיקר הדרשה באה לומר שדעת ר' עקיבא כר"מ דסגי בפתח שיש לו פצים אחד, ואין הדרשה עוסקת בכמה מקומות קובעים מזוזה, וכן כתב הרא"ש שהלכה כר"מ משום דר' ישמעאל ור"ע קיימי כוותיה].⁴

בנוסח הברכה לקבוע מזוזה

עיי' במג"א [סי' יט ס"ק א] שהקשה למה במזוזה מברך כשקובעה, ונוסח הברכה הוא "לקבוע מזוזה" ואילו בציצית אינו מברך בזמן קשירת הציצית אלא בזמן שמתעטף בטלית, ונוסח הברכה הוא "להתעטף בציצית". ותירץ המג"א דהחילוק הוא שבציצית בדרך כלל בזמן הקשירה אינו מקיים את המצוה שהרי עדיין אינו מעוטף בטלית, משא"כ במזוזה שבזמן הקביעה בדרך כלל הוא כבר דר בבית ומקיים את המצוה בזמן הקביעה. ואפשר שאם יקבע מזוזה קודם שדר בבית לא יברך אז, אלא כשיכנס לבית יברך בלדור.

ביאורים והערות

1. בספר עמק ברכה [מזוזה אות י] חלק על דבריו אלו, וכתב דכיון שבשעת הקביעה בית המזוזה עדיין תלוש, נמצא שבשעת הקביעה יש חציצה, ואף שהחציצה מתבטלת מיד ע"י שבית המזוזה נהפך להיות כחלק מהבית, מ"מ יש בזה פסול דתעשה ולא מן העשוי. [ולכאור' צ"ע בזה די"ל דקביעתו וביטול בית המזוזה לבית באין כאחד ויש להכשיר].
2. עוד כתב המהר"ם שיי"ק [שם] דאין להוכיח מלשון הפסוק "וכתבתם על" שחציצה פוסלת, שהרי מצינו בתפילין דכתיב "על ידכה", ונקטו הרשב"א והר"ן והריב"ש שחציצה אינה פוסלת.
3. גם בערוך השולחן [סוף סעיף יט] כתב דברור הדבר ששמע השומע וטעה. ובספר מקדש מעט [ס"ק א] כתב דטוב להיזהר בזה הואיל ונפק מפומי' דהגר"א. ובשו"ת תשובות ונהגות [ח"א סי' תרנא] הביא שהגרי"ז הקפיד בזה.
4. וכבר העיר בזה על הט"ז בהגהת מראה כהן לר' בצלאל הכהן מוילנא, ועיי"ש שכתב דהפשטות היא דילפינן שעושה רק מזוזה אחת ממה שאמרו דרך ביאתך, מן הימיני. ועוד הביא מהילקוט שמעוני [משלי פרק ח רמז תתקמג] על הפסוק לשמור מזוזות פתחי, דר' לוי אמר שצריך ב' מזוזות, אחת מימין ואחת משמאל, ור' ישמעאל אמר דסגי באחת וכן הלכה. והביאו דרשה וקשרתם וכתבתם מה תפילין אחת ביד אף מזוזה אחת.

קנין הלכה

מראי מקומות

שיש בו מזוזה³, וכן בציצית אם היה לבוש בציצית ונפסקו הציצית, ומטיל בבגדו ציצית אחרת בעודו לבוש בו, יברך "לעשות ציצית". [אך הסתפק המג"א אולי מחוייב לפשוט את הבגד, ואח"כ להטיל בו ציצית, ושוב יברך רק כשמתעטף "להתעטף בציצית"]. והאחרונים לא הסכימו לדברי המג"א שחידש נוסח ברכה שלא מצאנו בגמרא ובראשונים.

ולגבי עצם קושית המג"א מה בין מזוזה לציצית, כתב הברכי יוסף [או"ח סי' יט] שהחילוק הוא דבציצית בזמן קיום המצוה גופו עוסק בו בפועל, שהוא מעוטף בציצית, ולכן העדיפו חז"ל לברך על העיטוף ולא על הקשירה שהיא רק הכשר מצוה, אבל במזוזה בזמן שדר בבית אין גופו עוסק במצוה ולא רצו לקבוע ברכה על מצוה שאינו עוסק בה בפועל, ולכן תקנו את הברכה על קביעת המזוזה. ומעתה כתב הברכ"י, דאין לברך על המזוזה אלא בשעת קביעתה, אבל אם היא כבר קבועה ועומדת, כגון שקנה או שכר בית שיש בו מזוזה אין מברכין עליה. והובאו דברים אלו בשו"ת רע"א [סוס"י ט].

המסיר מזוזה ע"מ לבדקה ולשוב ולהחזירה

כתב הפתחי תשובה [ס"ק א] שהברכי יוסף [סוס"י רפו] הביא מספר לשון לימודים שהסתפק במי שהסיר מזוזה ממקומה ע"מ לבדקה ולשוב ולהחזירה, אם מברך בשעה שמחזירה. וכתב ע"ז הפת"ש שלא ידע מקום הספק בזה, ולמה לא נדמה זאת למי שמסיר טליתו ממנו וחוזר ולובשה, שנחלקו בזה השו"ע והרמ"א [הלכות ציצית סי' ח סי"ד] שלדעת השו"ע חוזר ומברך, וכן פסק הגר"א, והרמ"א הביא די"א שאינו חוזר ומברך. [וסיים הרמ"א שהמנהג הוא דאם נשארה עליו הט"ק אינו חוזר ומברך, אך המשנה ברורה הביא שהכרעת האחרונים היא שבכל גוונא אינו חוזר ומברך]. גם אחרוני הספרדים פסקו בזה דלא כהשו"ע, כמו שפסק בספר שולחן גבוה, וכתב שכן המנהג, וכן פסקו בספר בן איש חי ובכף החיים דפסק ברכות להקל. וכתב הפת"ש דאולי הסתפק משום שאינו ודאי שיחזירה למקומה דשמא ימצא בה פסול.

כל הנ"ל הוא באופן שאינו שווה זמן רב בין הסרת המזוזה להחזרתה, דאם שווה זמן רב גם בטלית צריך לחזור ולברך. [והגר"ז (סי' כה סעיף כט) כתב לגבי תפילין השיעור הוא כשעתיים או שלש שעות].
ובערך השולחן [סעיף ד] כתב שאם נטלה ע"מ לבדקה ולהחזירה לאחר יום ודאי מברך, ונראה מזה שחילק בין מזוזה לבין טלית ותפילין.⁵

ואם מסיר מזוזה ע"מ לקבוע מזוזה אחרת מהודרת יותר נחלקו בזה האחרונים, המהר"ם שי"ק [חיו"ד סי' רפה] כתב דחוזר ומברך, ולמד זאת ממי שמסיר טליתו ע"מ להתעטף בטלית אחרת. ובשו"ת מהרש"ג [סי' נו] נחלק דלא דמי למחליף טליתו, דכל טלית היא מצוה בפ"ע, ואפילו כבר היה לבוש בטלית ובא להוסיף טלית אחרת מברך עליה, משא"כ במזוזה דהחובה היא שתהא בבית מזוזה, ומה לי מזוזה זו או אחרת.

מזוזה שנפלה

כתב הפתחי תשובה [סוס"ק א] שאם המזוזה נפלה מאליה יש לחזור ולברך כאשר חוזר וקובעה, משום שיש לדמותו לטלית שנפלה שפסק השו"ע [או"ח סי' ח סעיף טו] שכאשר חוזר ולובשה חוזר ומברך. ואין זה דומה למי שמסיר טליתו ע"מ להחזירה שכתב הרמ"א שאינו חוזר ומברך, דהתם לא הסיח דעתו מהמצוה, אך כאן יש במציאות היסח הדעת.

5. ויש מהאחרונים שנקטו שאם מסר את המזוזה לסופר בביתו ע"מ שיבדקנה, כיון שאינו מחזירה לו מיד אלא לאחר כמה שעות או למחר, הרי זה היסח הדעת וחוזר ומברך. [ספר חובת הדר פי"א הערה כו].

קנין הלכה

מראי מקומות

[והנה לגבי תפילין שנשמטו ממקומם כתב השו"ע (או"ח סי' כה סעיף יב) שגם בזה צריך לחזור ולברך כאשר מחזירם למקומם, אבל המושג ברורה (שם ס"ק מד) הביא את דברי השל"ה שכתב שאין נוהגין כן, והטעם הוא משום שבשעת התפילה מסתמא אינו מסיח דעתו מהתפילין, כיון שחייב להתפלל עם תפילין, ולכן בכל גווני יש לדמותו למי שהסיר את התפילין ע"מ להחזירן שאינו חוזר ומברך כמבואר ברמ"א (שם).

ויש שדנו לומר דה"ל לענין מזוזה שנפלה, כיון שמוטלת עליו מצות עשה לחזור ולקובעה הוי כתפילין שנשמטו ממקומן באמצע התפילה. ולכאורה י"ל דזה ניהא היכי שנפלה המזוזה כשהוא רואה זאת, שבזה יש לדמותו לתפילין, שגם בהם האדם מרגיש שנשמטו ועומד מיד להחזירם, אבל במזוזה שנפלה כשאין האדם שם ואינו עומד להחזירה אלא כשיוודע לו שנפלה, זה הוי מציאות של היסח הדעת ויש לחזור ולברך].

נוסח הברכה

המקור לנוסח שכתב השו"ע "לקבוע מזוזה" הוא ברי"ף, וברמב"ם פי"א ברכות [ה"ב]. ואיתא כך בתשובת הגאונים. ובירושלמי [ברכות פרק ט] איתא שמברך "על מצות מזוזה". וכתב הגר"ז [או"ח סי' תלב] שאם בירך על קביעת מזוזה יצא.

ולענין שליח הקובע מזוזה לאחר, כתב הרמב"ם [פי"א ברכות ה"ג] שמברך על קביעת מזוזה, וכן כתב הכל בו [סי' צח] והסמ"ג, וכן כתב במקדש מעט [ס"ק ג]. [וכן כתב רע"א בהגהת השו"ע (חו"מ סי' תכו) לענין ברכה על עשיית מעקה].⁶ וכאשר קובע מזוזה לו ולאחרים, כגון מזוזה בפתח הבנין שיש בו כמה דיירים, מברך "על קביעת מזוזה", שהרי כתב הרמב"ם [פי"א ברכות ה"ד] דמזוזה נחשבת מצוה שאינה חובה, שאם רצה יגור כל ימיו באהל או בספינה ולא יתחייב במזוזה. וכתב הרמב"ם [שם הלכה יד] שאם עשה מצוה לו ולאחרים, אם היתה מצוה שאינה חובה מברך בלשון "על".⁷

קבע כמה מזוזות יחד

כתב הרמ"א שאם קבע כמה מזוזות יחד מברך ברכה אחת לכולן, ומקורו בשו"ת הרשב"א [סי' תתמ].⁸

ביאורים והערות

6. אמנם עייין בספר דרך אמונה [הלכות תרומות פ"ב בביה"ל ס"ק תכב] שהביא את דברי הגר"א [יו"ד סי' ש"ק טו] שנקט שלמסקנת הגמרא [פסחים דף ז:] אין חילוק בין הנוסחאות של "על" או "ל", והסתמך על דברי רש"י [שם ד"ה והלכתא]. והנה רש"י כתב רק שאין חילוק בין הלשונות, דשתיהן משמע להבא ולא לשעבר, שבזה דנה הגמרא שם לענין הברכה על ביעור חמץ, אך מהגר"א משמע שאין גם חילוק בין מצוה שחייב לעשות בעצמו לבין מצוה שעושה ע"י שליח. וכתב בדרך אמונה שכנראה כך נקט החזו"א לענין הברכה על הפרשת תרומות ומעשרות, שכתב שמברך "להפריש" ולא חילק בין מפריש לעצמו או לאחרים. ולפי"ז לכאורה גם במזוזה, אף הקובע לאחרים יברך לקבוע מזוזה.

7. ויש לעיין בקובע מזוזה בביתו כשהבית שייך לו ולאשתו, כיון שהאשה מצווה במזוזה הו"ל כקובע מזוזה לו ולאחרים ויברך "על", רצ"ע.

8. וצריך להזהר שלא להפסיק בדיבור בין מזוזה למזוזה, אלא אם הדיבור הוא לצורך המצוה, ואם הפסיק חוזר ומברך, כן מבואר מדברי הרשב"א בתורת הבית [בית א], דלא דמי למברך על ב' טליתות שאין ההפסק מחייב ברכה, דהתם הליבשה היא רשות, אך במזוזה כל חדר חייב במזוזה, ודמי לתפילין שאם הפסיק בין של יד לשל ראש חוזר ומברך, וכן כתב בספר חובת הדר [פי"א סעיף ט].

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף ב

מקום קביעותה בתוך חלל של פתח

מקור הדין הוא בגמרא מנחות דף לב: אמר ר"י אמר שמואל מצוה להניחה בתוך חלל של פתח, ואמרו ע"ז בגמרא פשיטא בשעריך כתיב.

הניחה אחורי הדלת

בגמ' [מנחות שם] תניא תלאה במקל או שהניחה אחורי הדלת סכנה ואין בה מצוה. ונחלקו הפוסקים בדין זה אם הוא לעיכובא:

- א. הרמב"ם [פ"ה ה"ח] כתב הניחה אחורי הדלת לא עשה כלום, וכן בגמ' מבואר דפסולה, וכן הוא בראבי"ה ובפסקי הרי"ד.
- ב. אמנם הטור כתב דאם שינה באלו המקומות אינו מעכב. וכתב הב"ח דהטור סובר כר"ת המובא במרדכי שאין זה מעכב, והרמ"א העתיק את דברי הטור, והוסיף ובלבד שיניחנה במזוזה עצמה.

הש"ך [ס"ק ג] הביא את שתי הדיעות, וכתב דכיון שהרמב"ם והנ"י פוסלים אין להניח את המזוזה אחורי הדלת, אך הביא שהדברי חמודות [ס"ק טז] כתב שבתים הפתוחים לרחוב הגויים ומניחים מפני כן את המזוזות אחורי הדלת יש להם על מה שיסמוכו, דהיינו על דברי הטור והרמ"א.⁹

ובנשמת אדם כתב דלשון הגמ' מצוה להניחה בתוך חלל של פתח משמע שאינו אלא לכתחילה ולא לעיכובא. וכתב שלעיכובא הוא שתהא המזוזה ע"ג הפצים של הדלת, וכלשון הרמ"א, אך אין זה לעיכובא אם יניחוה מבפנים או מבחוץ. [אמנם כתב דאם אינו מניחה כלל בחלל הפתח אלא רק על הפצים לא יכרך]. ומה שאמרו דאם הניחה אחורי הדלת פסולה, היינו כשהניחה ע"ג הכותל ולא ע"ג המזוזה עצמה.

ובספר יד הקטנה כתב שאם אינו מניחה בחלל הפתח יש לפסול, ואפילו הניחה על עץ המזוזה מבפנים או מבחוץ פסולה.

העולה מכל זה שלכתחילה בודאי יש להקפיד שתהא המזוזה בחלל הפתח, ואף ראוי לחצוב באבן או במתכת לשם כך, אך אם א"א לעשות כך יקבע את המזוזה בלי ברכה בצד של מזוזת הפתח הפונה כלפי חוץ.¹⁰

במפת הסמוך לחוץ

מקור הדין הוא בגמ' מנחות דף לב: אמר רבא מצוה להניחה בסמוך לרשות הרבים. וכתב בספר קרית ספר להמב"ט שדין זה הוא מדרבנן. וכתב הרמ"א דאינו לעיכובא, דאם שינה כשר.

ואמרו בגמ' [דף לג:] ב' מעמים לדין זה:

- א. רבנן אמרי כדי שיפגע במצוה מיד.
- ב. רב חנינא מסורא אמר כי היכי דתינמריה, ופירש"י שתשמור את כל הבית מן המזיקין.¹¹

ביאורים והערות

9. והט"ז [ס"ק ג] כתב [בתוך הדברים] דלא אשכחן מאן דפליג על הטור, וכבר השיגו בנקה"כ שהרמב"ם והנ"י פוסלים.
10. ואם יעשה ב' מזוזות ומשקוף ויקבעם בצמוד לפתח כלפי חוץ, ה"ז ג"כ מועיל להרחיב את הפתח ויקבע שם את המזוזה.
11. ואף שכתב הרמב"ם [פ"ה ה"ד] על אלו שכותבים במזוזה שמות מלאכים וכו' "שאלו הטפשים וכו' עושין מצוה גדולה שהיא ייחוד שמו של הקב"ה ואהבתו ועבודתו כאילו היא קמיע להנאת עצמן כמו שעלה על ליבם הסכל שזה דבר המהנה בהבלי העולם", וכתב

קנין הלכה

מראי מקומות

והנה הרמב"ם שינה מלשון הגמ' [שאמרה בטפח הסמוך לרה"ר] וכתב בטפח הסמוך לחוץ, וכתב בשו"ת מנחת אלעזר [ח"א סי' לו] דבא לומר שהמצוה לקבוע בטפח החיצון נאמרת בכל החדרים, ולא רק בפתח הפונה לרה"ר.

לשון השו"ע, בתחילת השליש העליון

בגמ' [מנחות דף לג.] אתמר אמר ר"ז אמר רב מתנא אמר שמואל מצוה להניחה בתחילת השליש העליון, ואמרו בגמ' ששמואל סבר כר' יוסי דדרש היקש מזוזה לתפילין מה קשירה בגובה אף כתיבה בגובה, ומה שאמר שמואל תחילת שליש העליון הוא להרחיקה. ונחלקו הראשונים בביאור מסקנת הגמרא:

- א. רש"י, תוס' [ד"ה ומאי], רא"ש, רי"ד, ריא"ז ורבינו ירוחם מפרשים שמה שאמר שמואל תחילת שליש העליון הכוונה שלא ירחיק יותר משליש, אבל כל השליש העליון כשר.
- ב. הרמב"ם, הרם"ג, הנ"י, השאילתות והכל בו נקטו דגם למסקנא מצוה לכתחילה להניח בתחילת שליש העליון. [והש"ך בנקודת הכסף כתב שהרמב"ם גרס בגמ' "להרחקה", והיינו דר' יוסי מודה לר' יהודה דצריך להרחיקה טפח מהמשקוף העליון, וחכמים תיקנו כהרחקה שיקבענה בתחילת השליש העליון].

להלכה: השו"ע העתיק את לשון הרמב"ם [פ"ו הי"ב] שמצוה לקבוע בתחילת שליש העליון, אך אינו לעיכובא. והש"ך כתב דמנהג העולם כהרא"ש שכל השליש העליון כשר, ורק אנשי מעשה מיוחדים קובעים בתחילת שליש העליון, וכן משמע מהגר"א שנקט כהרא"ש. אך הרבה אחרונים נקטו כהרמב"ם, הב"ח והלבוש והשל"ה והדה"ח והמק"מ, ובספר ברכי יוסף הביא כן גם בשם האר"י לקבוע בתחילת שליש העליון בדוקא.

קבע למטה משליש העליון פוסל הנ"י, וכ"כ הב"י והב"ח והש"ך והט"ז, ואף שרבינו מנוח [הובא בב"י] והמור הכשירו כדיעבד, לא קיי"ל כן. וכתב בקיצוץ"ע להסיר את המזוזה ולחזור לקובעה בברכה.

לא הרחיק טפח מהמשקוף

- א. ברמב"ם [פ"ו הי"ג] משמע שאם לא הרחיק טפח מהמשקוף ה"ז פסול, וכן העתיק השו"ע, וכתב הבה"ג שמקורו הוא בדברי ר' יהודה [מנחות דף לג.], ור' יוסי לא נחלק עליו בזה.
- ב. אמנם מהר"ף והסמ"ג והרא"ש והרי"ז והמור משמע שכל השליש העליון כשר. ולהלכה כתבו האחרונים שאם קבעו בטפח העליון יסירנה ויקבענה בלי ברכה.

פתח גבוה הרבה

עיין תוס' מנחות [דף לג. ד"ה ומאי] שהביאו שבירושלמי [פ"ד מגילה הי"ב] איתא דבפתח גבוה מניחו כנגד כתפיו. וכתבו התוס' שהירושלמי חולק על הש"ס שלנו, ומשמע שנקטו להלכה כש"ס דידן. וכ"כ בתשובות מהרי"ל [החדשות סי' קכב], דנהגו דלא כהירושלמי. והמרדכי [סי' תתקנ] כתב שר"י היה מסופק אם לנהוג כהירושלמי, והראב"ד [השגות] כתב כהירושלמי וכ"כ הראב"ה.

ביאורים והערות

הגמיי' [לעיל פ"א אות ז] שהרמב"ם כתב כאן נגד אלו שחושבין שהמזוזה היא לצורך שמירה והנאת עוה"ז, י"ל כמש"כ הגינת ורדים [המובא בגליון מהרש"א] שבעושה את המצוה לשם מצוה רשאי לחשוב שבשכר המצוה ישמרהו ה', אבל העושה רק לכוונת שמירה אין לו שמירה. ואולי י"ל עוד שהרמב"ם סובר שעיקר השמירה של המזוזה היא להצילו מן החטא ע"י שהיא מעוררת אותו משנתו לזכור ייחוד ה' ואהבתו ועבודתו, וע"ז נאמר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם, כמבואר ברמב"ם [פ"ו הי"ב].

קנין הלכה

מראי מקומות

להלכה: ה"ז והש"ך העתיקו כהירושלמי וכן כתבו החי"א והדה"ח. [ובשו"ת מהרש"ם (ח"ז סי' יט) נקט דלא כהירושלמי וכ"כ במקדש מעט].

קבעו בשמאל פסולה

כתב הגר"א מקור לדין זה לפסול אם קבעו בשמאל הוא מהא' לר"מ סגי בפצים אחד לחייב במזוזה, אך דוקא פצים ימני ולא שמאלי, ומוכח ששמאל אינו מקום מזוזה כלל, ומשמע שזה מן התורה, וכן כתב המקדש מעט.

איטר יד

כתב הרמ"א דגם איטר יד קובעה בימין כל אדם, וכתב רע"א דזה פשוט, ומקור הדין הוא במרדכי במזוזה, והחידוש הוא לגבי איטר רגל. ועיין בש"ך [ס"ק ה'] שכתב דאפילו כל בני הבית איטרים מ"מ קובע בימין כל אדם, כיון שזו חובת הבית [דלא כהב"ח], וכתב דכן נוהגין.

סעיף ג

מקור הדין הוא בגמ' מנחות דף לג. במזוזה הלך אחרי היכר ציר. ופירשו בגמ' דהיינו אבקתא, ופירש"י דהוא החור שבאסקופה שבתוכו סובב ציר הדלת. וכחיום נעשים צירי הדלתות בצורה אחרת. וכתב החי"א דם [כלל זו סעיף יח] שיסוד הדין הוא דהחדר שהדלת סובבת לתוכו הוא החדר העיקרי, ועושה בימין הכניסה אליו. [וכן מפורש בפסקי הרי"ד (שם) שדרך הדלתות הוא שכאשר פותחין אותן הן נכנסות לתוך הבית].

אימתי לא משגחינן בהיכר ציר

א [כתב המרדכי [סי' תתקסא הובאו דבריו בב"י] וז"ל הא דאמרו בגמ' הלך אחרי היכר ציר, ואמרו ע"ז כגון כי גברי ובי נשי, דוקא כי גברי ובי נשי דשניהם עיקר, אבל מבית לחדר או לעלייה שעיקר תשמישו ומוצאו ומבואו מבית לשם, לא אולינן בתר היכר ציר אלא יניחנו בחדר דלצורכו עשוי.

ומבואר במרדכי שדין היכר ציר נאמר דוקא כאשר יש שני אופנים לדון את הפתח, ככניסה לבי נשי או ככניסה לבי גברי, ושניהם שקולים [שהרי לשני החדרים יש כניסה מרה"ר] בזה אולינן בתר היכר ציר, אבל מבית לחדר [בפשטות מיירי בחדר פנימי שאין ממנו יציאה לרה"ר], או מבית לעליה [שגם בזה מיירי בפשטות שאין לה יציאה לרה"ר], אמרינן דעיקר שימוש הפתח הוא מהבית לחדר הפנימי או לעלייה.

ונחלקו האחרונים בביאור דברי המרדכי:

א. בחידושי בית מאיר פירש דמש"כ המרדכי דמבית לחדר קובע בימין הכניסה לחדר, הכוונה מהמבואה שבבית [שקורין "הול"] אל חדר המגורים העיקרי, בית החורף. ולפי"ז כוונת המרדכי לומר דכאשר יש פתח בין חדר שאינו עיקרי לחדר עיקרי, אולינן בתר הכניסה לחדר העיקרי ולא משגחינן בהיכר ציר.

ב. הגאון מגלוגא [נראה שהוא הגאון בעל תפארת צבי שתשובתו בשו"ת רע"א סי' קה, הובאו דבריו במכתבו של ר' יעקב מליסא המובאת בחידושי בית מאיר הנ"ל] פירש דמש"כ המרדכי מבית לחדר, הכוונה מהחדר העיקרי של הבית אל החדר הפנימי, דאף ששימושו של החדר הפנימי אינו עיקרי כמו החדר העיקרי של הבית, מ"מ הפתח של החדר נעשה להכנס אליו מן החדר העיקרי, והמרדכי לא נתכוין לשימושו של החדר אלא לשימושו של הפתח, שכל עיקרו נעשה לכניסה אל החדר הקטן. [ובגידולי הקטן. (אות ז) כתב לחזק דברים אלו, שהרי המרדכי כתב גם "מהבית

קנין הלכה

מראי מקומות

לעלייה" והעלייה בודאי לא היה לה שימוש עיקרי אלא רק ליתן בה חפציו, ומ"מ כיון שעיקר הפתח נעשה לכניסה מהבית לעלייה לכן עושין בימין הכניסה לעלייה] ולפי ביאור זה נתחדש במרדכי שכאשר יש לנו הגדרה ברורה על הפתח, שנעשה לכניסה מחדר זה לחדר זה, לא משגחינן בהיכר ציר.

ועכ"פ נתבאר בדברי המרדכי הגבלה בדין היכר ציר, דהיכי שברור שתשמישו של החדר האחד יותר עיקרי [לפי הבית מאיר], או שתשמישו של הפתח יותר עיקרי מצד זה לזה [בהבנת הגאון מגלוגא והגידולי הקדש] לא אולינן בחר היכר ציר.¹²

[ב] עיין עוד בתשובת מהרי"ל [סי' צד, הובאה בב"י ובט"ז ס"ק ד] שאם יש פתח מבית לחצר, ואין לחצר פתח לרה"ר, קובעין את המזוזה בימין הכניסה מהבית אל החצר, ולא משגחינן בהיכר ציר. ומתחדשים בזה שני חידושים:

- א. מבואר [וכ"כ הבית מאיר] שהמהרי"ל נקט שחצר חייבת במזוזה מצד עצמה, דחשיבא דירה, ולא מצד שנכנסים דרכה אל הבית. וזה משמעות הרא"ש [שאמר שהואיל שדרכה של חצר להיות בלי קירוי, הרי היא חייבת במזוזה גם להמצריכים קירוי], ולא כהרמב"ם שכתב דהחייב של חצר שאינה מקורה הוא מצד דהוי ככניסה אל הבית.
- ב. עוד מבואר במהרי"ל דלא אמרינן שהיות ושימושי דירה של חצר גריעי טובא משימושי דירה של בית, נעשה את החצר כמפילה לבית ותיחשב עיקר הכניסה מהחצר לבית ולא מהבית לחצר, אלא אמרינן דכיון שסו"ם יש בה תשמיש דירה הרי היא נידונה כחדר פנימי בתוך הבית, שנכנסים אליו מחדר אחר, שקובעין את המזוזה מימין הכניסה אל החדר הפנימי. ועכ"פ מבואר במהרי"ל דחצר פנימית [וכ"ש חדר פנימי] עושין את המזוזה מימין הכניסה לחצר [ולחדר הפנימי] ולא משגחינן בהיכר ציר. [ועיין להלן שהאחרונים נחלקו אם קיי"ל כמהרי"ל בכל זה].

[ג] כתב הש"ך [ס"ק ו] שכתב בשם הלבוש שפתח שנכנסים בו מהבית אל בית החורף, עושין את המזוזה מימין לכניסה לבית החורף ולא משגחינן בהיכר ציר, והטעם הוא משום שעיקר תשמיש שלנו הוא בבית החורף. ומבואר כאן שכאשר יש חדר עיקרי וחדר פחות עיקרי אולינן בחר החדר העיקרי.¹³ [ועיין לעיל שהובאו דברי המרדכי, ולפי הבנת הבית מאיר במרדכי נמצא שיסוד זה כבר נמצא במרדכי, וכן כתב בדברי חמודות [אות כ] שמהמרדכי יש ראיה גמורה לדברי הש"ך בשם הלבוש.

סיכום דין בית שיש ממנו פתח לחצר סגורה

בשו"ת מהרי"ל [סי' צד] שהובא בב"י מבואר דקובע את המזוזה בימין הכניסה לחצר. וכן נקטו הט"ז והרבה אחרונים [הגאון מגלוגא בעל תפארת צבי, שו"ת יעב"ץ (סי' ע), החקרי לב (סי' קכט),¹⁴ המנחת פתים והמקדש מעט (ס"ק כב), והאריך

ביאורים והערות

12. והנה המרדכי כתב בהמשך דברים הצריכים ביאור, וז"ל "וכן מצאתי אפילו אחד פתוח לרה"ר ואחד אינו פתוח לרה"ר, כיון דעיקר תשמיש כניסה ויציאה דרך שם לא משגחינן בהיכר ציר", עכ"ל. והדברים צ"ב מאי לשון "אפילו וכו'" שכתב, דאדרבא משום שאחד פתוח לרה"ר לכן ממנו עיקר הכניסה אל החדרים ולכן לא משגחינן בהיכר ציר. ועיין בחזו"א [סי' קסה ס"ק א] שנתקשה בזה וכתב דאולי צריך להגיה בדברי המרדכי.

13. לא נתפרש בלבוש ובש"ך אם מיירי שיש כניסה מרשות הרבים גם אל בית החורף, דאם מיירי שאין כניסה מרה"ר א"כ צ"ע דיש טעם נוסף לעשות את המזוזה לכיוון בית החורף, הואיל והוא חדר פנימי יותר [וכמבואר בשו"ת מהרי"ל אף לגבי חצר פנימית], ויש לעיין אם משמע בלבוש ובש"ך דלא ס"ל הך סברא שחדר פנימי קובע את מקום המזוזה בכניסה אליו אף כשאינו יותר עיקרי.

14. וכתב בחקרי לב סברא נוספת, וכן כתב בשו"ת אג"מ [יו"ד סי' קפא], דכיון דלא שייך להכנס מהחצר לבית אם לא שיצאו אליה לפני כן מהבית, לא שייך לקרוא לזה פתח כניסה לבית. [ולכן כתב בשו"ת אג"מ דמטעם זה צ"ע מש"כ רע"א שאם יש חדר פנימי שאין בו

קנין הלכה

מראי מקומות

בוה הגידולי הקדש (ס"ק ז) ובשו"ת אג"מ (יו"ד ח"א סי' קפט).

ב] אמנם הבית מאיר [סימן זה] כתב ב' סברות לחלוק על המהרי"ל:

א. לדעת הרמב"ם חצר אינה חייבת מצד עצמה אלא מצד היותה כניסה לבית, וכן כתב החזו"א [סי' קסא ס"ק ה], דקיי"ל

בהרמב"ם בזה ולכן בודאי אינו קובע מצד ימין הכניסה לחצר, 15, 16,

ב. עוד נקט הבית מאיר דכיון שהבית עיקר והחצר טפילה יש לנו לדון את עיקר הפתח ככניסה מן החצר לבית, וכמו שכתב המרדכי, [כך הבין הב"מ במרדכי שעיקר כוונתו לילך בתר החדר העיקרי]. וכן נקט בדרך החיים, וכן נקט החזו"א [הנ"ל סי' קסח ס"ק ה], וכן הביא בשו"ת תשובות והנהגות [ח"א סי' תרנג] בשם הגרי"ז, וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל לעשות המזוזה מימין הכניסה מהמרפסת אל הבית.

דין מזוזה במרפסת

דין מזוזה במרפסת [שאינ ממונה יציאה לרשות הרבים] תלוי במחלוקת המובאת לעיל בסמוך בדין חצר שלפנים מן הבית, [אלא אם נימא דתשמיש המרפסת חשיב טפי מחצר, והחזו"א נקט שתשמיש לאויר לא חשיב כלל]. ויש מהאחרונים שחייבו לעשות מימין הכניסה למרפסת אף כשאין בה שיעור ד"א על ד"א, דסו"ם לתשמישה היא ראויה. והמנהג בירושלים [כפי שהוא בספר חובת הדר (פ"ח ס"ק ה) ובתשובות אור לציון (יו"ד סי' יד)] היה לחייב את המרפסת במזוזה כשיש בה שיעור ד"א על ד"א. ולדעת החזו"א והגרי"ז [וכן שמענו מהגרי"ש אלישיב זצ"ל] יש לקבוע מימין הכניסה לבית, אף במרפסת שיש בה שיעור.

סעיף ד

לשון השו"ע יסמרה במסמרים

מקור לשונו של השו"ע הוא ברמב"ם פ"ה ה"ו, עיי"ש שכתב וז"ל מכניסה בשפופרת של קנה או של עץ וכו' ומחבר אותה אל מזוזת הפתח במסמר, או חופר במזוזת הפתח ומכניס בה המזוזה, עכ"ל. ובגמרא [מנחות דף לב:] איתא אמר ר"י אמר שמואל תלאה במקל פסולה, מ"ט בשעריך בעינן, והרמב"ם [פ"ה ה"ח] הביא דין זה וכתב הטעם דפסולה "לפי שאין זו קביעה".

ונחלקו הפוסקים אם דין זה שצריך לחבר את המזוזה במסמרים הוא לעיכובא:

א. תוס' [מנחות דף לב: ד"ה סכנה] הביאו את דברי רש"י [ב"מ דף קב.] שכתב דאפשר לתלות את המזוזה בגובתא דקניא, והקשו על זה דהא תלאה במקל פסולה, ותיצו וז"ל לא תלי ממש קאמר עכ"ל. וכתב הב"ח דנתפרשו דבריהם במרדכי [סי' תתקסא] דכוונתם שקובע את הקנה בכותל. ומבואר דס"ל דתלייה במזוזה בלי קביעה בכותל פסולה, וכן משמע מלשון הרמב"ם דתלאה במקל פסולה לפי שאין זהו קביעה. וכן כתבו הר"ן והר"י מלוניל [ב"מ דף קב.],

ביאורים והערות

ד' על ד' נידון אותו חדר כאויר, וקובע מזוזה מימין הכניסה מהחדר הזה אל החדר הגדול.

15. ובשו"ת אג"מ (יו"ד סי' קפא) כתב שנראה שגם לדעת הרמב"ם חצר חייבת מצד עצמה, דלא נתכוון הרמב"ם לומר שהחצר חייבת רק משום היותה כניסה אל הבית וכעין בית שער, אלא דכל שהבית פתוח לה חשיב תשמישה כחצר חייבת במזוזה.

16. החזו"א [סי' קסח ס"ק ו] כתב שגם דברי המהרי"ל שחייבת החצר מצד עצמה, לא נאמרו אלא בחצרות שלהם שהיו משתמשים בהם לטחינה ואפיה ושטיחת פירות, ופעמים אוכלין וישנים כדרך החקלאים, אבל אצלנו אין החצרות אלא לאויר, ודין חצרות שלנו כגינה שפטורה מן המזוזה אף כשבית פתוח לה. וציין החזו"א למש"כ מהרי"ל [הובא בד"מ סי' רפו ס"ק ד] שחצרות שלנו הן רחבות שאינן לדירה. [אמנם צ"ע דהמהרי"ל השיב תשובתו על חצרות שבימיו, ואפ"ה כתב דחייבות במזוזה, וכפי שהביא החזו"א עצמו (שם) מהמהרי"ל דמ"מ חייבות, וכתב החזו"א דהיינו מדרכנן, וכמו מרפסת לדעת התוס'].

קנין הלכה

מראי מקומות

ולשון הנ"י שיקבענה במסמרים [כצ"ל] או בטיט [בסיד].

ב. הב"ח הביא מלשון התוס' [ב"מ דף קב.] ומחירושלמי [פ"ד מגילה ה"ב] שגם אם לא קבעה במסמרים כשרה, אלא שאם צריך להניחה בקביעות יקבענה במסמרים למצוה מן המובחר, שלא תיפול ותרבץ ליד זיוון, והביא הש"ך [ס"ק ז] את דבריו. גם בשו"ת דרכי נועם [הובא בפת"ש ס"ק ו] נקט כן דאין זה מעכב בעיקר המצוה.¹⁷

להלכה: מבואר בחיי אדם [כלל טו סעיף יט] דמזוזה שאינה קבועה פסולה [ופסל גם אם נשאר רק המסמר העליון, דזה בכלל מזוזה תלויה], וכן כתב בערוך השולחן [סעיף טו-טז] ובגידולי הקדש [ס"ק י]. גם המהרש"ם [ח"ד סי' קלח] כתב דהוי ספק דאורייתא ואין להקל.¹⁸

האם מהני להדביק את המזוזה בדבק

בנימוקי יוסף [ב"מ דף קב] מבואר שאפשר לקבוע את המזוזה גם בטיט, וכן נקטו האחרונים דדבק חזק מהני כמו מסמרים.

לשון השו"ע או יחפור בה חפירה ויקבענה בה

מקור לשונו של השו"ע הוא בטור, וברמב"ם [פ"ה ה"ו] כתב "או חופר בה חפירה ומכניס בה המזוזה", ויש שדייקו מלשון הרמב"ם שסובר שאם המזוזה בתוך חפירה אין צריך קביעה, אך לענין מעשה יש לקובעה גם בחפירה וכלשון הטור והשו"ע.

העמיק לה טפח פסולה

מקור הדין הוא בגמרא מנחות דף לג. בטעם הפסול כתב הלבוש והובא בחיי אדם דבאופן זה לא מיקרי על המזוזה אלא תוך המזוזה, וכן כתב בקיצור שו"ע.¹⁹ ויש מהאחרונים שכתבו דלפי"ז כאשר אינו יכול לקבוע מזוזה בחלל הפתח אלא קובעה במזוזה מבחוץ, יקפיד שלא להרחיקה טפח מחלל הפתח.

מזוזה שאינה ניכרת

כתב בספר יד הקטנה והובא בפת"ש [ס"ק ה] שאם חפר בכותל וקבע מזוזה, וכיסה אותה בטיט באופן שאין שם היכר כלל, אינו יוצא ידי המצוה,²⁰ אלא צריך לעשות איזה היכר או סימן על הכותל מבחוץ.²¹

סעיף ה

מקור הדין הוא בגמרא מנחות דף לג., ואמרו בגמ' הניח את המזוזה בפצים ואח"כ קבעה בכותל פסולה, תעשה ולא מן העשוי. ועיין ברש"י [שם דף לג. ד"ה תלי] שכתב דגמרינן מזוזה מציצית, ששם נאמר 'תעשה' [גדילים תעשה לך] ולא מן העשוי. ולכאורה

ביאורים והערות

17. עיי"ש בדרכי נועם שכתב לדייק כן אף בלשון הרמב"ם, אך לכאורה אין הדברים מוכרחים.
18. כתב בספר חקרי לב [סוס"י קכח] שאם בית המזוזה קבוע היטב, אך ניתן לשלוף את המזוזה מלמעלה בקלות, ה"ז כשר.
19. ובספר יראים כתב דיותר מעומק טפח לאו שם מזוזה עלה.
20. וטעמו משום דבעינן שתהא המזוזה נראית, ומטעם זה כתבו הראשונים שבפתח גבוה יניחנו כנגד כתפיו כדי שתיראה המזוזה, וכן לשון הרמב"ם שכאשר רואה את המזוזה נזכר ביחוד השם ואהבתו ועבודתו.
21. ובביאור פרשה סדורה על מסכת מזוזה כתב דלא משמע כלל שזה מעכב במצוה, ועוד דאם היה מעכב מאי מהני סימן בעלמא מבחוץ.

קנין הלכה

מראי מקומות

כוונת רש"י דגמרינן בבנין אב, [וכעין מה שכתב רש"י (סוכה דף יא.)] דגמרינן בנין אב לולב מסוכה לענין דין זה של תעשה ולא מן העשוי.²²

הפתחי תשובה [ס"ק ז] הביא מספר יד הקמנה שאם מזוזות הכותל היא מאבן שיש, וא"א לקבוע בה מזוזה אלא אם יקבע תחילה טבלת עץ מרובעת ועליה יקבע את המזוזה, רשאי לקבוע את המזוזה על טבלת העץ, ואח"כ לקבוע את הטבלא בכותל, ואין כאן משום תעשה ולא מן העשוי. והטעם נתבאר שם שטבלא זו במילה לגבי המזוזה וה"ז כאילו הניח את המזוזה בנרתיק גדול, ולא דמי כלל לקבוע מזוזות הקלף במזוזות העץ קודם שקבעו בבנין, דהטבלא היא קמנה ואינה מזוזה כלל.

עקר את המזוזות והמשקופים עם המזוזה שעל גביהם

בהגהת רע"א הביא משו"ת מהר"א ששון [תורת אמת סוס"י רלב] שכתב שאם קבע מזוזה כדין, ואח"כ הוצרך לעקור את המזוזות הפתח והמשקוף ועקרום עם המזוזה, ושוב חזר והניח את המזוזות והמשקוף האלו בפתח, גם זה פסול משום תעשה ולא מן העשוי. וכתב מהר"א ששון דפסול אף אם החזירה לאותו הפתח.

אמנם רע"א כתב שלפי המג"א [סי' טו ס"ק ג] פסול זה הוא רק כשהניח את המזוזות והמשקוף האלו בפתח אחר, שבוה הוא תחילת עשייתם בפסול, אבל אם החזירן לפתח שבו היו מתחילה ה"ז כשר, דתחילת עשייתן היתה בהכשר ואין בזה דין תעשה ולא מן העשוי. אמנם המ"ז [סי' טו ס"ק ג] נקט לענין דיני ציצית שיש פסול דתולמ"ה גם כשנעשה מתחילה בהכשר, וכן נקט בדרך החיים, ולכן כתב המשנה ברורה [סי' טו ס"ק ז] דיש להחמיר בזה.

ועיין לעיל [סי' רפו פת"ש ס"ק יג] שהביא מספר ארבעה טורי אבן שהכשיר מזוזה שהונחה בהכשר ואח"כ ניטלה תקרת הבית ושוב הוחזרה, וכתב שם שגדול אחד נחלק עליו, ואותו גדול היה בעל הפר"ת, שלא ס"ל היתר זה שאם נעשה בהכשר אין בזה חסרון של תעשה ולא מן העשוי.

אמנם המקדש מעט [סי' רפט ס"ק כט] הביא את דברי ההגהות מיימוניות [פ"ו ה"ד] בשם רבינו שמחה שנקט את ההידור של נעשה בהכשר לענין דין תולמ"ה, ולכן כתב שאם היה פתח רחב המחולק באמצע בפצים, ושתי דלתות נסגרות על הפצים, דהו"ל שני פתחים שונים וקבע מזוזה על הפצים ואח"כ הוצרך להסירו משום שהכניסו לפתח משאות גדולים ושוב החזירוהו, א"צ להסיר את המזוזה ולחזור ולקובעה כיון שמתחילה נעשתה בהכשר.

ונמצא שסברא זו של "נעשה בהכשר" שנויה במחלוקת הראשונים והאחרונים, וכשם שכתב המשנה ברורה בהלכות ציצית להחמיר בזה כן כתב בשו"ת כתב סופר [יו"ד סי' קלט] להחמיר לענין בית שהסירו ממנו את הקירוי לצורך סוכה וחזרו והחזירוהו, שצריך להסיר המזוזה ולחזור ולקובעה בלי ברכה.

סעיף ו

מקור הדין הוא בגמ' מנחות דף לג. אמר ר"י אמר רב עשאה כמין נגר פסולה. והקשו מהא דכל מזוזות של בית רבי היו כמין נגר, ותירצו הא דעבידא כסיכתא הא דעבידא כאיסטוירא.

ונחלקו הראשונים בביאור הגמרא:

א. רש"י [ד"ה עשאה] והרמב"ם [פ"ה ה"ח] ביארו דכמין נגר היינו כמו הבריה בתוך הטבעת, והיינו דבין אם קדח חור

ביאורים והערות

22. ובספר קרית ספר להמבי"ט כתב דהפסול הוא מדרבנן, שהרי אין גז"ש או היקש ללמוד כן מציצית, אך רוב האחרונים נקטו שזה פסול דאורייתא. ובספר יראים כתב שיש לדרוש זאת באופן ישיר מהפסוק של מצות מזוזה שנאמר וכתבתם על מזוזות, ולא שכבר כתוב ומונח.

קנין הלכה

מראי מקומות

במזוזות העץ והכנים לתוכה את מזוזת הקלף בשכיבה לתוך עומק הכותל, ובין אם קבעו בשכיבה מבחוץ ה"ז פסול. ולענין האופן הנכון להעמידה יש שתי לשונות ברש"י, לשון אחת היא דצריך לקובעה מעומד, ולשון אחרת שעושה אותה כמין נ כפופה, שראשה אחד מעומד וראשה אחד בשכיבה. ורבים מהראשונים נקטו ברש"י, כן הוא בשערי תשובה מהגאונים, וכן נקט רבינו גרשום ורבינו שמחה, והרי"ד והמרדכי והג"י.

ב. שיטת ר"ת [תוס' מנחות דף לג. ד"ה הא דעבדא] דאדרבא קביעה בזקיפה פסולה, שהיא דרך בזיון, אלא יש להניח המזוזה בשכיבה. [וכן נקט שיש להניח ס"ת בארון בשכיבה, וכן פרשיות תפילין בתוך הבתים]. וכתב הרא"ש [סימן ט] שהמהר"ם רצה לצאת ידי שתי השיטות, ולכן נהג ברש"י [בלישנא בתרא] שחציה בזקיפה וחציה בשכיבה, וכן כתב באגודה בשם רבותיו, וכן כתב הטור. ובמעדני יו"ט תמה דקיפול המזוזה באופן זה הוי גנאי. ובסמ"ק ובהגהות מיימוניות [דפוס קושטא פ"ז ה"ח] ובמהרי"ל כתבו דכדי לחוש לשתי השיטות יש להניח את המזוזה באלכסון, וכן כתב בלקט יושר בשם התה"ד, וכ"כ הרמ"א והמהרש"ל והב"ח. והשו"ע פסק שעושה בזקיפה, והרמ"א כתב דבמדינותינו נהגו לעשותה בשיפוע. והגר"א [ס"ק יד] פסק שעושין בזקיפה, וכן כתב במעשה רב. ועיין בספר יד הקטנה [הובא בפת"ש ס"ק ח] שאם הכותל צר באופן שא"א להניח את המזוזה בשיפוע, יניחנה בזקיפה הואיל וכן היא עיקר ההלכה, ואל יניחנה מבחוץ, שבוז כתב הש"ך [ס"ק ג] שלפי רוב הראשונים פסולה.

לשון השו"ע ויכוין שיהא שמע דהיינו סוף הגלילה לצד חוץ

מקור הדין הוא בירושלמי פ"ד מגילה הי"ד, והובא בגר"א [ס"ק יב], דצריך שיהא שמע שלה רואה פני הפתח. וכתבו התוס' [מנחות דף לג. ד"ה הא] שלפי רש"י מתפרש דין זה בפשיטות, שכאשר גולל את הקלף של המזוזה יכוין שסוף הגלילה יהא כלפי חוץ, כלומר כלפי אויר הפתח ולא כלפי פנים. אך לפי ר"ת כתבו תוס' והרא"ש שצריך לפרש שראש המזוזה, דהיינו השיטה שבה כתוב הפסוק שמע ישראל יהא כלפי פנים הבית, והשיטה האחרונה תהא כלפי אויר רה"ר. השו"ע העתיק את הפירוש של רש"י למימרא זו, והרמ"א אחרי שהביא שהמדקדקים חוששים גם לשיטת ר"ת ולכן מניחים את המזוזה באלכסון, כתב שיכוין שיהא ראש המזוזה לצד פנים ושיטה אחרונה לצד חוץ, שהוא הפירוש של המימרא הנ"ל לפי ר"ת, וכנ"ל.

ועיין פת"ש [ס"ק י] שכתב בשם ספר חומות ירושלים שבמקרה שקובע את המזוזה מבחוץ, ולא בתוך חלל הפתח, יניחנה בשיפוע באופן שסוף המזוזה קרובה לפתח וראשה באלכסון מרוחק מעט מהפתח. והיינו שבציור הזה לא אמרינן שיהא שמע סמוך יותר לפתח, אלא אדרבא סוף המזוזה סמוך לפתח, ולא ביאר הפת"ש את טעמו של בעל חומות ירושלים.

סימן רצ

סעיף א

מקור הדין שאין עושין מזוזה מספר תורה או מתפילין שבלו הוא בגמ' מנחות דף לב. והטעם התפרש בברייתא, לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה.

בטעם הא דקדושתה של המזוזה קלה מס"ת ותפילין, כתב בספר שאגת אריה [סוס"י מח] בשם רש"י שהוא משום שבתפילין יש

קנין הלכה

מראי מקומות

ד' פרשיות, משא"כ מזוזה אין בה אלא ב' פרשיות.²³

ספר תורה שחפרה בו אות מתחילתו

כתב בשו"ת חתם סופר [יו"ד סי' רעט] דגם ס"ת שהיתה חסרה בו אות מתחילתו אין לעשות ממנו מזוזה [ודלא כרב אחד שדן להתיר זאת עפ"י מש"כ הרמב"ם (פ"י תפילין ה"א) שס"ת פסול הרי הוא כאחד החומשים]. וכתב החת"ס להכריח דין זה, דאם תאמר שלא חלה קדושת ס"ת בשעת הכתיבה, איך תחול בשעה שגומר את כתיבת הספר למפרע. ועיי"ש [בחת"ס] שנשמך בראיה זו על דברי הנוב"י [סוס"י עא], וצ"ע בדשו"ת נוב"י [תניינא סי' קעד] האריך לדון ע"פ דברי הרמב"ם [הנ"ל] שכל זמן שלא נגמר הס"ת בשלימות אין בו קדושת ס"ת, וא"כ לא שייך לומר בזה דאין מורידין מקדושה קלה לקדושה חמורה. [ועיי"ש בנוב"י שלא נשמך על סברא זו בלבד אלא צירף לה סברא נוספת, שלא מצינו שקדושת ס"ת חמורה מתפילין, ובצירוף שתי הסברות התיר לעשות תפילין מיריעה שהחל לכתוב עליה ס"ת ונפסלה בשם, שהא"ר (סי' לב) החמיר שלא לעשות מהיריעה תפילין ומזוזות הואיל וכבר נתקדשה בקדושת ס"ת].

יריעות שנמחקו לגמרי

כתב בשו"ת נוב"י [תניינא יו"ד סי' קעג] שאפילו נמחקו היריעות לגמרי, עדיין קדושת ס"ת עליהן ואין לכתוב עליהן מזוזה.

בדברי הרמ"א בענין תיקון ס"ת ע"י חיתוך מגליונותיה

כתב הרמ"א בשם מהר"ם פדואה שאם יש קרע בס"ת ואינו מוצא שום אפשרות למצוא מטלית מקלף אחר, והיה צריך לגנוז את הספר, בכה"ג יש להקל לחתוך מגליונות הספר ולעשות מזה מטלית לספר. וכתב בפת"ש [ס"ק ד] בשם שו"ת חת"ס [סי' קעט] דהיינו דוקא מגליונות של אותו הספר, דכיון שנעשו הגליונות כדי לשמש את הספר הזה, אפשר מחמת הדחק לחתוך מהן וישמשו לספר אחר, אבל אין לחתוך בשום אופן גליונות מספר אחד ע"מ לתקן ספר אחר. ובזה ביאר החת"ס את דברי הריב"ש [סי' לב] שאסר לקצוץ גליונות מס"ת שנקרעו בשעת הגזירה, ולתקן בהם ספרי תורה אחרים.

בדברי הט"ז ס"ק א בענין כתיבת מזוזה שלא כסדרן

הט"ז הביא את דברי תוס' [מנחות דף לב. ד"ה דילמא] שכתבו דמה שאמרו בנמ' שאילולא הסברא דאין מורידין וכו' היה אפשר לכתוב מזוזה על גליוני הס"ת, איירי באופן שנגמרה פרשת שמע בסוף עמוד וכתב בגליון מתחתיה פרשת והיה אם שמוע, או שפרשת והיה כתובה בראש הדרף והוסיף מעליה פרשת שמע. ולמד מזה הט"ז שתוספות סוברים שאין פסול שלא כסדרן אם פרשה זו קדמה לחברתה, ודלא כהרמב"ם [פ"ה ה"א]. והש"ך [נקודות הכסף] כתב דאין ללמוד כן מדברי התוס', די"ל שלא כתבו

ביאורים והערות

23. ולענין אם עושים תפילין מס"ת שבלה, עיין שו"ת נוב"י [תניינא יו"ד סי' קעד הובא בפת"ש ס"ק ג] שכתב שלא מצא מקור לומר שקדושת ספר תורה גדולה מקדושת תפילין, ועיי"ש שהאריך בזה. ובספר שאגת אריה [הנ"ל סוס"י מח] כתב שדין זה פשוט הוא מסברא, שהרי בס"ת יש הרבה יותר פרשיות מאשר בתפילין. [ובספר כל בו הביא תשובת גאון שכתב דקדושת ס"ת חמורה מתפילין, וכן הוא בב"י (או"ח סי' לב) דאם עיבד עור לס"ת מהני לתפילין כיון שקדושת ס"ת חמורה. ובשו"ת רע"א (סי' לד) הביא כן מהגמ' שבועות (דף לח) שאמרו דלשבועה בנקיטת חפץ בעינן דוקא ס"ת ולא תפילין, ורק לת"ח הקלו בתפילין. גם בר"ן (גיטין פרק השולח דף כג: בדפי הרי"ף) כתב דקדושת ס"ת חמירה מקדושת תפילין, ולכן פשוט דהפסולים לכתוב תפילין ומזוזות פסולים לכתיבת ס"ת, אך כל אלו עסקו להדיא בנידון אי שרי לעשות תפילין מס"ת, ורק השאג"א אסר זאת להדיא].

קנין הלכה

מראי מקומות

כן אלא לדוגמא בעלמא ולא ללמוד מזה הלכה, א"נ י"ל דהך ברייתא פליגא על המכילתא שאם כתבה שלא כסדרן יגנו.²⁴

סימן רצא

סעיף א

מקור הדין של חיובי הבדיקה של מזוזה הוא בברייתא יומא דף יא.

טעם הבדיקה הוא מחשש שמא נרקבה המזוזה או נגנבה [רש"י].

וכתב בספר ערך ש"י שחיוב הבדיקה אינו מן התורה אלא מדרבנן, דמן התורה סמכינן על חזקה שהמזוזה נשארה בשלימותה.²⁵

וכתבו תוס' [מנחות דף עג. ד"ה תפילין] והביא דבריהם החת"ס [שו"ת יו"ד סי' רפג] שא"צ לבדוק אלא שלא ניטשמשו אותיות מחמת רמיכות וכיו"ב, אך א"צ להגיה את כל המזוזה מחדש.²⁶

האם צריך לבדוק כל שלש שנים ומחצה

במסכת מזוזה איתא לגבי מזוזה של רבים שנבדקת פעם בכה שנה, ולמד מזה הגר"ח קניבסקי שליט"א [בביאורו פרשה סדורה] שה"ה כשאמרו שמזוזה של יחיד נבדקת ב"פ בשבע שנים, יש לעשות זאת בכל ג' שנים ומחצה.

מה היא מזוזה של רבים שהקלו בה

רש"י ביומא כתב כגון שערי חצרות ומדינות ועיירות, ומבואר שמזוזה בפתח של חצר חשיבא מזוזה של רבים. וכתב הב"ח דבית שיש בו הרבה בעלי בתים ועושים ביחד מזוזה בפתח הסמוך לרה"ר לא מיקרי של רבים, דדוקא שערי חצרות ומדינות מיקרו של רבים. גם בשו"ת חת"ס [יו"ד סי' רפג] כתב לגבי בית של שלשה שותפים שיש בו הרבה מזוזות וטורח לפותחן, דשותפין לא מיקרו רבים ולכן אין להקל בזה.^{27 28}

ביאורים והערות

24. ובהגהת חת"ס ציין לפסקי תוס' [שבת דף עט:] שכתבו כהט"ז, שבתוס' מבואר דאין פסול שלא כסדרן בסדר הפרשיות. [אמנם לדינא לא מצינו שהט"ז היקל בזה, ונחלק רק על לשון הש"ך [סי' רפח] שכתב דפסול שלא כסדרן בסדר הפרשיות, פשוט טפי מפסול שלא כסדרן בסדר הפסוקים או התיבות.

25. יש מהאחרונים שעוררו דנמצא שבזמן שבודק את המזוזות אין לו מזוזה בפתחו ומבטל מ"ע בכל רגע ורגע, ובפרט לפי מש"כ הערך שי שמן התורה סמכינן על חזקה. והעיקר בזה כמש"כ בספר עמק ברכה [אות יא] דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת ולבטל מצות עשה לשעה מועטת, ולא הטריחוהו חכמים לשאול מזוזה מאחרים. אמנם אם בדיקת המזוזה אורכת זמן כגון שצריך לשאול לחכם, כתב בדעת קדושים [סוס"ק א] שנכון לשאול מזוזה מאחר ולקובעה בינתיים, ואם הוא רק שוכר יש להקל.

26. מזוזה שהיתה קבועה בפתח של חדר המחוייב מן התורה, אין לקובעה בפתח של חדר המחוייב רק מדרבנן, משום שיש בזה הורדה מקדושתה, ולכן יזהר כשמוריד כמה מזוזות שיעשה סימן שלא יתערבו המזוזות, ויחזיר כל מזוזה למקומה.

[ויש שכתבו דה"ה נמי מזוזה הקבועה בחדר שחייב בודאי, אין לקובעה בחדר החייב רק מספק. אך יש מהאחרונים שכתבו שבזה אין לחוש, דממ"נ, להך צד שאותו חדר אכן חייב אין כאן הורדה מקדושה, ולהך צד שהחדר השני פטור, ג"כ אין זו הורדה מקדושה אלא רק כעין מעשה של גניזה, ולכן אין בזה חשש של הורדה מקדושה רק חשש של גניזה מזוזה כשירה, שגם זה אינו מן הראוי].

27. וקצ"ע שהחת"ס ציטט מדברי רש"י ביומא שערי מדינות ועיירות, והשמיט מש"כ רש"י שערי חצרות, דלכאורה גם חצר שייכת לשותפים, ואפ"ה נקט רש"י שנחשבת של רבים.

28. לענין מזוזה של בית כנסת ובית מדרש, כתב בספר חובת הדר [פ"א ס"ק לן] בשם ספר מזוזות מלכים שאם יש גבאים ממונים על כל

קנין הלכה

מראי מקומות

מזוזה שקשה להוציאה ע"מ לבדקה

עייין פת"ש [ס"ק ב] שהביא מספר חמודי דניאל שכתב דגם אם קשה להוציא את המזוזה ממקומה חייב לעשות זאת. ולא יועיל לקבוע מזוזה נוספת משום שעובר בכל תוס'.

סעיף ב

מקור הדין שהשוכר חייב במזוזה ולתקן מקום קביעותה הוא בבב"ת המובאת בגמ' בבא מציעא דף קא:.
דין זה הוא דין בדיני ממונות דאין המוכר חייב להעמיד לו בית עם מזוזות אלא השוכר חייב בזה, והטעם משום שמזוזה חובת הדר היא, והיינו שהדין בבית מחייב את המזוזה ולא עצם הבעלות על הבית.
והטעם שמחייבין את השוכר לתקן את מקום הקביעות של מזוזה, התפרש [שם] בגמרא דהוא משום שאין זה מעשה אומן, דאפשר ליתן את המזוזה בגובה דקניא ולקובעה במזוזת הפתח, ודבר שאינו מעשה אומן מוטל על השוכר.
והתפרשו דינים אלו בשו"ע [חו"מ סי' שיד ס"ב], ועיי"ש ברמ"א שכתב שבכל הדברים האלה הולכין אחר מנהג המדינה.

ומש"כ הרמ"א דאפילו שכר את הבית בחזקת שיש בו מזוזה ונמצא שאין לו מזוזה לא הוי מקח טעות, מקורו בב"י בשם הר"ר מנה, שלמד כן מסוגיית הגמ' בפסחים [דף ד.]. לענין בדיקת חמץ, שאם שכר בית בחזקת בדוק מחמץ ונמצא שאינו בדוק אין זה מקח טעות, דניח"ל למיעבד מצוה בגופיה, וה"נ אמרינן במזוזה.

לא יטלנה בידו

מקור דין זה הוא בגמ' ב"מ דף קב. ונאמרו בטעם הדין כמה שיטות בראשונים:
א. תוס' [ב"מ דף קא:] ותוס' הרא"ש [שם] כתבו דאף באופן שדעתו לקבוע את המזוזה בביתו החדש מ"מ אסור להסירה, ולא דמי לציצית דקיי"ל מתירין מבגד לבגד, כיון שיש סכנה שהמזיקים יכנסו לבית שישאר בלי מזוזה ויזיקו לדריים בו. וכן מבואר ברש"י [מנחות דף מד. ד"ה משום],²⁹ וכן כתב בהג"א [שבת פרק ב סי' ז].
ב. השאלות [פרשת שלח סי' קכו] ורב האי גאון נקטו שהאיסור הוא משום בזיון המזוזה, שאם נוטלה ואינו קובעה במקום אחר ה"ז בזיון לה, וכעין התרת ציצית שאין להתיר אלא מבגד לבגד, אבל התירו לטלה מבית זה ולקובעה בבית אחר.
ג. הריטב"א [ב"מ דף קב, הובא בגמ' שם] כתב הטעם משום שמכח המזוזה חלה קדושת שכינה בבית ואין לו לסלקה.

הב"י הביא רק את שיטת התוס', ומסתימת דבריו בשו"ע משמע שאוסר לטול את המזוזה גם כאשר בא לקובעה בבית אחר. והמג"א [סי' טו] הביא את דברי השאלות שהתיר לטלה ע"מ לקובעה בבית אחר וכתב "אבל תוס' אוסרים בזה".
ובספר ברכי יוסף [הובא בפת"ש ס"ק ז] כתב שאם הוא נמצא במקום שאין לו מזוזה לביתו החדש, כדאי הם רב אחאי בעל השאלות ורב האי גאון לסמוך עליהם בשעת הדחק. וכעיי"ז כתב הפמ"ג [או"ח סי' טו מ"ז ס"ק ב] והטהרת הקודש [מנחות דף מא:].

ביאורים והערות

ענייני בית הכנסת אין לדון זאת כשל רבים אלא כשל יחיד, ועיי"ש שפקפק על הדברים, וכתב דעכ"פ בגבאים העוסקים בחינם לא מיקרי של יחיד.

29. עיי"ש ברש"י שכתב שבארץ ישראל חייבו את השוכר בית לקבוע מזוזה מיד, דכיון שאם יעזוב יצטרך להשאיר את המזוזה ולטרוח אחר מזוזה אחרת, לכן לא ימהר לעזוב, ומבואר שאף באופן שצריך את המזוזה לקובעה בבית אחר אסור לטלה מבית זה.

קנין הלכה

מראי מקומות

האם מותר להסיר מזוזה מהודרת וליתן במקומה מזוזה פשוטה

א] כתב בספר מקדש מעט [ס"ק ד'] בשם הדעת קדושים, דאם קבע בבית מזוזות מהודרות ורוצה ליטלן ולקובען בביתו החדש, יכול ליטלן ולקבוע במקומן מזוזה פשוטה יותר [והוא שתהיה כשירה].

ב] ובשו"ת מנחת יצחק [ח"ה סי' קי] התיר לעשות זאת ע"י הערמה, שיטול את המזוזות לבדקן, ויחזיר במקומן את המזוזות הפשוטות יותר.

ג] ובשם הגר"ח מבריסק וכן החזו"א נמסר שלא התירו הסרת המזוזות בשום אופן.

בית שעומדים להורסו

בית שעומדים להורסו או לשפצו באופן שיעקרו מזוזות הפתחים ממקומן, מותר זה שעוזב את הבית להסירן.

האם השוכר השני צריך לשלם על המזוזה לראשון

כתב הב"י בשם רבינו מנוח דטוב שהשוכר השני ישלם לראשון את דמי המזוזות. והרמ"א הביא דבריו בסגנון אחר דהשני צריך לשלם לראשון, ולכאורה ס"ל שחייב מן הדין לשלם דהא הוא נהנה מממון של חברו.³⁰

עיין פת"ש [ס"ק ח'] שהביא את דברי שו"ת שיבת ציון [סי' ק'] שכתב שאם מכר ביתו בסתמא ולא פירש שמוכר כל מה שבתוכו, הרי זה בעיא דלא איפשטא בגמ' [ב"ב דף סט], וכיון שכן אזלינן בתר המוחזק, והכא כיון שאין הנידון על המזוזות עצמן שהרי המוכר משאיר אותן, אלא על תשלום עבורן, כל כה"ג אמרינן דהלוקח מוחזק במעות וא"א לחייבו לשלם. ובשו"ת מחנה חיים [ח"ג יו"ד סי' לד'] וכן בשו"ת שבט הלוי [ח"ב סי' קנט] חלקו על דבריו, דאין לדמות מזוזה לשאר חלקים בבית המחוברים לו בסיכוי, דמזוזה אינה חלק מהבית כלל רק מצוה על הדר, וממילא נהי שהמוכר חייב להשאיר את המזוזות מ"מ אין זה פוטרי את הקונה מלשלם.

העובר לדור לבית שיש בו מזוזה

עיין בפתחי תשובה [ס"ק ד'] שהביא את תשובת רע"א [סוס"י ט'] שדן לומר שאדם הקונה או שוכר בית שיש בו מזוזות, חייב לברך עכשיו על מצות מזוזה, שהרי מתחדשת לו עכשיו מצות המזוזה.³¹

עוד הוסיף רע"א דה"ה דמי שיצא מביתו לכמה ימים גם הוא יתחייב לכאורה כשהוא חוזר לברך על המזוזה, כיון שבימים שיצא לא קיים את המצוה ועכשיו היא מתחדשת אצלו. וציין רע"א להמג"א [סי' כא ס"ק ב'] שהביא את הגמ' [מנחות דף מג:]: שדוד המלך בהיותו במרחץ הצטער על שאינו מקושר לה' כעת והוא בלי מצוה, והרי יש לו מזוזה בביתו, אלא מוכח שכאשר אינו בביתו אינו מקיים מצות מזוזה. אמנם בסוף הדברים ציין רע"א לדברי הברכי יוסף שכתב דלא תיקנו חז"ל ברכה על מזוזה אלא בזמן קביעתה, ובציורים הנ"ל שהמזוזה כבר קבועה אין מקום לברך, וסיים רע"א בצ"ע.

אמנם בשו"ת עין יצחק [חיו"ד סי' לא] ובשו"ת דבר אברהם [ח"א סוס"י לו'] בהג"ה ציינו לדברי השטמ"ק [ב"מ דף קא:]: בשם רבנו יהונתן, שכתב דגם בית שאינו דר בו בקביעות חייב במזוזה ואפילו נכנס בו רק פעם אחת בשנה, ומשמע דמחוייב במזוזה בכל השנה, וכ"ש בית שאדם יצא ממנו רק לכמה ימים, שמחוייב הוא במזוזה גם כשאין האדם בביתו.

ביאורים והערות

30. ואם השוכר הוא אדם שדי לו במזוזות פשוטות כשרות ואינו מחפש מזוזות מהודרות, פשוט שאינו חייב לשלם אלא דמי מזוזות פשוטות, שלגבי המהודרות ה"ז כאומר טול עציך ואבניך.

31. ולגבי נוסח הברכה עיין במג"א [סי' יט סוס"ק א'] שכתב דאפשר דמי שקבע מזוזה קודם שדר בבית, יברך כאשר יכנס לדור בנוסח "אשר קדשנו במצותיו וציונו לדור בבית שיש בו מזוזה".

קנין הלכה

מראי מקומות

ובספר נחלת צבי העיר עוד דהא בית זה שהאדם יצא ממנו לכמה ימים לא גרע מבית האוצר. [וצ"ל שרע"א סבר דבית האוצר חייב רק כשהאדם נמצא בביתו ונכנס ויוצא תדיר בבית האוצר].

עוד העיר הנחלת צבי על מש"כ רע"א שבניו ובני ביתו של האדם אינם אלא כשואל או שוכר, דמה בכך והרי הם דרים כאן יותר מל' יום, ואי משום שכאשר חוזר מתחייב בעל הבית מן התורה, א"כ נמצא חידוש שאדם שדר בבית בשכירות וקבע בו מזוזה, ואח"כ קנה את הבית, יצטרך לברך מחדש משום שמתחדשת אצלו מצוה דאורייתא, וכן קמן שקבע מזוזה בביתו מדין חינוך ואח"כ הגדיל יתחייב שוב לברך, וסיים בצ"ע.

והנה דברי האחרונים הנ"ל מתייחסים רק לציור השני של רע"א שאדם יצא מביתו לכמה ימים, ואינן מתייחסים לאדם שקנה בית שיש בו מזוזות, אם מתחייב מעתה לברך על המזוזות, ורק לדברי הברכ"י שהביא רע"א בסוף דבריו אינו מברך. ובספר מקדש מעט כתב דנכון להסיר את המזוזות ולקובען עכשיו בברכה, והמנהג הוא שאינו מברך.

שכר מגוי או משכיר לגוי

כתב הב"י בשם רבינו מנוח שאם שכר מגוי או משכיר לגוי נומלה ויוצא. וכתבו האחרונים דהיינו שחייב ליטול כדי שלא תבוא לידי בזיון בידי הגוי.

עוד כתבו האחרונים טעם נוסף הנוכח בשו"ת מהרי"ל [הובא להלן בסוף הסעיף], שאם תשאר מזוזה בבית הגוי עלול ישראל אחר למעות ולומר שדר שם ישראל ויתאכסן שם ויבוא לידי סכנה. ומותר ליטול את המזוזה גם כשאינו עומד לקובעה כעת בבית אחר.

אמנם כתבו האחרונים שאם המשכיר הוא גוי, וכבר מזומן שוכר אחר שהוא ישראל, אסור ליטול את המזוזה.

גוי המבקש מזוזה לקובעה בפתחו

מקור האיסור ליתן או למכור מזוזה לגוי הוא בתשובת מהרי"ל החדשות סי' קכג. טעם האיסור הוא שמה תבוא המזוזה לידי בזיון בידי הגוי [כגון אם לא ישיג ממנה הגוי את התועלת שהוא מקוה לה ויבעט בה] או בידי הבאים אחריו. וטעם נוסף שמה יראה ביתו כבית יהודי, ועלול יהודי אחר להתאכסן בבית ולהסתכן. והאחרונים הקשו מהירושלמי [פ"ק פאה ה"א דף ד.]. שארטבן שלח לרבי מרגלית יקרה, וביקש ממנו שישלח לו בתמורה מתנה שקולה לה, ושלח לו מזוזה, עיי"ש, ואיך שלח לו רבי מזוזה. והפני משה פירש שאותו ארטבן לא היה גוי אלא יהודי, ולא משמע כן. ובשו"ת באר שבע [סימן לו] כתב דאפשר שרבי רצה לקרבו לתורה ואולי יתגייר, וכעין המעשה באונקלוס חגר וחיילי הקיסר שנתגיירו כששמעו על מעלת המזוזה.

ולענין אי שרי לשלוח לו מזוזה פסולה, כגון שלא נכתבה לשמה, בספר העמק שאלה [פרשת עקב סי' קמה] התיר, ובשדי חמד [קונטרס דברי חכמים אות קלה] הובאה תשובת ר' שלמה הכהן שאסר, משום דסו"ס יש כאן בזיון כתבי הקודש. [ובשו"ת אגרות משה (יו"ד סי' קפר) כתב דפעמים שיש בזה איסור גניבת דעת, כגון שהגוי סבור שהוא מקבל מזוזה כשרה אשר היא שומרת בתי היהודים]. אמנם במקרה שמוכרח ליתן לו מזוזה משום חשש איבה, דעלול להרע לישראל אם לא יתנו לו, וכמש"כ הרמ"א, בזה בודאי עדיף ליתן לו מזוזה פסולה.

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף ג

חיוב נשים

במשנה [ברכות דף כ:]: איתא דנשים חייבות במ"ע שלא הזמן גרמן כגון מזוזה. ובגמ' [יומא דף יא:]: הביאו עוד שנאמר למען ירבו ימיכם וכו' גברא בעי חיי נשי לא בעו חיי. וכיון שנתחייבה יכולה היא לקבוע את המזוזה בעצמה, כך נקטו רוב האחרונים [אף שאינה כשרה לכתוב מזוזה].

חיוב עבדים

עבד חייב במצוות כאשה ולכן חייב הוא במזוזה, וצ"ל דמיידי שנתנו לו בית ע"מ שאין לרבו רשות בו. [שאם הוא דר בבית רבו, אפילו בחדר בפ"ע לכאורה חדרו הוא מכלל חיובי רבו].

חיוב קטנים

קטנים חייבים מדרבנן מדין חינוך, ולכאורה מיידי באופן שיש לו בית בפני עצמו, דאם הוא דר בבית אביו, האב מחוייב לקבוע מזוזה בחדרו.

קטן שקבע מזוזה בביתו והגדיל

בספר נחלת צבי [סי' רצא ס"א] נקט בפשטות שאינו צריך להסיר את המזוזה ולחזור ולקבוע, ודן רק שלפי רע"א יצא לכאורה דין חדש שיצטרך לברך משעה שהגדיל ונתחדשה לו מצוה דאורייתא. ובשו"ת תורה לשמה [סי' לז] כתב דטוב שיוריד את המזוזה ויחזור ויקבענה.

או"ח סימן לב

סעיף א

נכתבו הפרשיות שלא כסדרן

מקור הדין שתפילין ומזוזות צריכין כתיבה כסדרן והוא לעיכובא הוא במכילתא [סוף פרשת בא], הובא בביאור הגר"א [ס"ק ב]. והנה בתוס' [מנחות דף לב. ד"ה דילמא] ציירו מקרה שאדם כתב במזוזה פרשת שמע בגליון מעל פרשת והיה אם שמוע. ולמד מזה הט"ז [סי' רצ] שתוס' סוברים שאין חסרון של שלא כסדרן בפרשיות, רק בסדר הפסוקים והתיבות והאותיות, ודלא כהרמב"ם [פ"ה ה"א]. והש"ך בנקה"כ חלק על הט"ז וכתב שתוס' לא התכוונו להכשיר כן לדינא, וכתבו זאת לדוגמא בעלמא.

אמנם גם בפסקי התוס' [שבת דף עט] כתבו כהט"ז.

ועיין ב"י [סימן זה סעיף לז] שהביא בשם רבינו פרץ [הגהות סמ"ק] שכתב שבתפילין של ראש לא נאמר דין כסדרן בכתיבת הפרשיות, כיון שהן ד' פרשיות בארבעה בתים נפרדים. והב"י תמה על זה ולא קיבל זאת כלל להלכה.

ולדינא כתב הסמ"ג דנקטינן דשלא כסדרן בסדר הפרשיות הוי פסול ודאי, ולא מצרפין את שיטת התוס' אף לספק ספיקא כיון שלא הובאה בפוסקים. והובאו דברי הפמ"ג בשעה"צ [ס"ק ג].

דיני שלא כסדרן באותיות יתפרשו בע"ה להלן [סעיף כג].

בענין כתיבת אות ד' של תיבת אחד בפסוק שמע ישראל, שכתב המג"א בשם ספר הכוונות לעשותה כד' אותיות ד', כתב הפמ"ג

קנין הלכה

מראי מקומות

שהמנהג שכותבים אותה רק יותר גדולה משאר אותיות, ואולי משמע דסגי בזה שיהיה בגודל של ד' אותיות קטנות מאוד, וא"צ ד' אותיות מאותו הכתב.

ואם לא כתב ד' גדול אינו מעכב כמבואר בפת"ש [יו"ד סי' רעד ס"ק ז] בשם הבני יונה שאותיות גדולות וקטנות אינן מעכבות, שאין זה אלא מעיטורי סופרים, וכן כתב המשנה ברורה [לקמן סי' קמג ס"ק כז].

סעיף ב

מקור החילוק בין תפילין של יד, שכותבין את כל ארבעת הפרשיות לכתחילה על קלף אחד, ובין תפילין של ראש שכותבין אותן לכתחילה על ד' קלפים הוא בברייתא מנחות דף לד: ודרשו זאת מהפסוקים, ועיי"ש בברייתא דאין זה אלא למצוה ולא לעכב. ויתבאר בס"ד פרטי דינים אלו להלן [סעיף מז].

סעיף ג

מהו דיו

במשנה ידים [פ"ד מ"ה] איתא הלכה למשה מסיני שיהיו כתובים בעורות ובריו, וכן כתב הרמב"ם [פ"א ה"ג]. ולא נתפרש מהות הדיו בגמרא, רק מצינו בגמ' [גדה דף כ] שאמרו פלי קורטא דדיותא, דהיונן שהיה שלב שבו היה הדיו כגוש יבש שאפשר לשבור ממנו חתיכה. עוד מצינו בגמרא [שבת דף כג.] כמה מימרות בענין דיו:

א. כל השמנים יפים לדיו ושמן זית מן המובחר, ופירשו בגמרא דהיינו בין לעשן, דהיינו שהאפר השחור מהעשן היוצא מבעירת שמן זית יפה לדיו, ובין לגבל, שגבלו את האפר הזה במעט שמן, וכפי שפירש רש"י [שם ד"ה לגבל] בשם תשובת הגאונים, שמעשנים כלי זכוכית בעשן שמן זית, עד שמשחיר וגורר השחורות, ונותן בו שמן קימעה ומגבל בו ומייבשו בחמה, וממחה אותו לתוך הדיו.

ב. עוד אמרו [שם בגמ'] כל השרפים יפין לדיו ושרף קטף יפה מכולן, ונחלקו רש"י ותוס' בפירושו, רש"י פירש שהשרף הוא גומא, ור"ת [תוס' שם ד"ה כל] הסיק דשרף היינו לחלוחית של אילן.

ונחלקו הראשונים במהות הדיו, ויש בזה שתי מחלוקות שונות:

א. הרמב"ם [פ"א ה"ד, פ"א ה"א] נקט שכל צבע שחור המתקיים הוא דיו, וההלכה למשה מסיני לא באה אלא למעט שאר מיני צבעונים. וכן כתב רבינו שמחה [הובא בהגמ"י פ"א סוף ה"ב].

אמנם כתב הרמב"ם שמצוה מן המובחר לעשות את הדיו מעשן של שמנים מגובל בשרף האילן ומעט דבש, ולותתין אותו הרבה ורכין אותו עד שיעשה רקיקין ומייבשין אותו, ובשעת כתיבה שורפו במי עפצא וכיוצ"ב וכותב בו, שאם תמחקנו ימחק. [והיינו שמצוה מן המובחר לכתוב בדיו המתקיים, אך ניתן למחקה]. אך אם כתב במי עפצא וקלקנתום שהוא עומד ואינו נמחק כשר.

ב. ר"ת ותוס' והמרדכי והסמ"ג וסה"ת והרא"ש נקטו שלא כל שחור המתקיים הוא דיו, אלא יש דבר מסויים הנקרא דיו ורק הוא כשר, אלא שנחלקו במהות הדיו:

א. ר"ת [תוס' שבת דף כג. ד"ה כל, גיטין דף יט. ד"ה דיו מגילה דף יט.] כתב דדיו אינו עשוי מעפצים וכן אינו עשוי מגומא, דאין דרך ליתן גומא אלא בעפצים, אך לא פירש ר"ת מהו הדיו שאותו הכשיר [רק כתב דיו שלנו כשר, שהוא יבש ושייך בו לשון פלי קורטא, משא"כ דיו של עפצים שאינו יבש]. עיקר הוכחתו של ר"ת היא מהגמ' בגיטין [דף יט.] שאמרו דגט כשר בדיו, וכן כשר במי טריא ועפצא, ומבואר מזה שמי עפצא אינם דיו.

קנין הלכה

מראי מקומות

ב. הרא"ש [הלכות ס"ת סימן ו] נחלק על ר"ת, דאמנם מי מריא לחוד אינם דיו, וכן מי עפצא לחוד אינם דיו, אבל כשמערבין קומום שקורין גומא עם עפצים ה"ז דיו,³² וכ"כ המרדכי והג"א [פ"ב גיטין] בשם ריב"ן. [עיי"ש שכתבו שמי מריא היינו שרף פרי, דזה לחוד אינו דיו, אבל תערובת שלו עם עפצים ה"ז דיו].
השו"ע [סי' לב] כתב לחלוק על ר"ת, והיינו דדיו כשר בין עם עפצים ובין בלי עפצים, ולא הביא את דברי הרמב"ם באופן שכתב למצוה מן המובחר, והרמ"א כתב דלכתחילה יש להחמיר לעשות דיו מעשן.
המג"א [ס"ק ג] כתב שלא ראה לאחד מהגדולים שינהג כהרמ"א, וגם ביו"ד [סי' רע"א ס"ו] סתם השו"ע רק שלכתחילה יעשה דיו בדבר הבא מן העץ.

קנקנתום³³

במשנה [מגילה דף יז.] מבואר דקנקנתום אינו דיו ופסול לכתוב בו ס"ת ומגילה. ונתבאר בגמ' [שם דף יט.] דקנקנתום היינו חרתא דאושכפי. ובמשנה [נדה דף יט.] איתא דדיו שחור כחרת טמא, ופירש"י דחרת היינו אדרמינ"ט וזה גם פירושו של רש"י לקנקנתום, ומבואר מזה שצבע הקנקנתום היה שחור. ולפי"ז לכאורה צ"ע שיטת הרמב"ם שנקט שכל שחור המתקיים הוא דיו, למה קנקנתום פסול למגילה,³⁴

ובתוס' [גיטין דף יט.] ד"ה קנקנתום] הובאו שיטת הרשב"ם שקנקנתום היא קרקע ירוקה הנקראת וידרוי"ל, והקשו דא"כ איך אמרו דהיינו חרתא דאושכפי, ובמשנה [נדה] נתבאר שחרת הוא שחור. וכתבו דכאשר מתקנים אותה לתת לתוך הדיו היא משחרת.³⁴ [ובתוס' עירובין (דף יג. ד"ה קנקנתום) כתבו דכאשר שוחקין אותה היטב ליתנה בדיו היא משחרת].

תערובת קנקנתום בתוך דיו

אף שנתבאר לעיל שקנקנתום אינו דיו, מ"מ מותר לערב קנקנתום לתוך הדיו כמבואר בגמ' [עירובין דף יג.], עיי"ש דפליגי תנאי בענין עירוב קנקנתום רק משום שהוא גורם שהכתב לא יוכל להימחק, ולמגילת סוטה בעינן כתב שיכול להימחק. ולמאן דס"ל שאפשר להשתמש בפרשת סוטה שבס"ת לצורך מגילת סוטה, אין להטיל קנקנתום בפרשת סוטה שבתורה.

וכן נפסק בשו"ע [או"ח סי' תרצ"א, ויו"ד סי' רע"א ס"ו] שאפשר לעשות דיו מתערובת מי עפצים וקנקנתום.
אמנם בשו"ת משכנות יעקב [או"ח סי' לח] כתב דמה שהשו"ע הכשיר תערובת מי עפצים עם קנקנתום, הוא משום דאזיל בשיטת הרמב"ם דס"ל דכל שחור דמתקיים כשר לדיו, אך לפי רוב הראשונים דס"ל שדיו הוא דבר מסויים, מי עפצים וקנקנתום אינם אלא צבע ולא דיו, וכמ"ש המרדכי בגיטין [סוס"י שלט] בשם האו"ז, ולכן אין להכשיר מי עפצים עם קנקנתום אלא אם נתערב בהם גם גומא, וכמבואר ברא"ש ובמרדכי [שם] בשם הראב"ן דגומא עם מי עפצים כשר, אך לא מי עפצים וקנקנתום גרידא.
עוד הוסיף המשכנ"י דראוי לבשל את הדיו הנ"ל, משום שלדעת הרמב"ן הבישול מוציא אותו מגדר מי עפצא והופכו לדיו.

ביאורים והערות

32. הרמב"ן [גיטין דף יט.] כתב מי עפצא הם מי שריית עפצים, וזה אכן אינו דיו, והדיו הוא בישול של עפצים, דכשמתבשלים הרבה ה"ז נעשה יבש, ושייך לומר בזה קורט של דיו.

33. הרמב"ם כתב קלקנתום, ונראה דהיינו הך, כמבואר בט"ז או"ח סי' תרצ"א [ס"ק א].

34. עיין רמב"ם [פ"ט הלכות שבת ה"כ] שכתב דהעושה עין הצבע [פירוש מייצר את הצבע] חייב משום תולדה דצובע, וכגון שנותן קלקנתום לתוך מי עפצא שנעשה הכל שחור, ומשמע שקודם שנתערבו לא היה הכל שחור, ולפי דבריו אפשר שקודם שניתן בדיו אינו שחור, ולכן הכותב בקנקנתום לחוד ה"ז פסול, שאין זה שחור.

קנין הלכה

מראי מקומות

והביה"ל [ד"ה בין שלא] הביא את דברי המשכנ"י וכתב לחוש לו, אך בדיוק לא פסל תערוכת של מי עפצים וקנקנתום, כיון שהשו"ע פסק כהרמב"ם שהכשיר זאת.

להלכה: כתב המג"א שלא ראה לאחד מהגדולים שיעשה דיו מעשן עצים או שמנים. ועיין במשנה ברורה [ס"ק ח] שהביא בשם ספר גמ' מקושר והברכי יוסף שדיו העשוי משמן מתקלקל ונמחק בנקל, והמנהג בימינו שמערבין מי עפצים וגומא וקנקנתום ומבשלים אותם [לחוש לדברי הרמב"ן].
ודיו העשוי ממי עפצים לחוד או מקנקנתום לחוד פסול, כמש"כ הגר"א [הלכות מגילה סי' תרצא].

דיו העשוי מסתם יינם

בשו"ת דבר שמואל [סי' קסב] הכשיר דיו העשוי מסתם יינם, ואין לפוסלו משום שאין זה מן המותר בפ"ך, משום דכיון שנתערב בדיו נפסל מאכילה, ואין בו איסור אכילה. ועוד דכשם שעור נבילות וטריפות כשר כיון שמין הבהמה מותר בפ"ך, ה"נ מין היין מותר בפ"ך, ולכן אין חסרון בזה שהוא מסתם יינם. והביא המשנה ברורה [סוס"ק ח] את דבריו וציין לעיין בשע"ת, ועיי"ש בשע"ת [אות ה] שהביא שהדבר שמואל כתב דמ"מ נכון לקדש עצמנו במותר לנו ולהרחיק מן הכיעור, ולא להשתמש בסתם יינם לצורך דבר שבקדושה.

האם דיו צריך עשייה לשמה

כתב המשנה ברורה [סוס"ק ח] בשם ספר בית לחם יהודה דדיו כשר אף אם לא נעשה לשמה. ובמקדש מעט [יו"ד סי' רעא ס"ק לח] כתב שלפי דעת הבעה"מ [סוכה דף ד': בדפי הרי"ף] דיו בעי עשייה לשמה, שהרי כתב הבעה"מ בסוף הדברים שהמחלוקת בעניני לשמה נאמרו רק בתשמישי מצוה ובתשמישי קדושה, אבל בקדושה עצמה בודאי בעי לשמה, בין בכתיבה עצמה ובין בגילוף ובקלפים שטעונים עיבוד לשמה, דכל דלהדי כתיבה ככתיבה דמי, וכתב המק"מ דא"כ ה"נ הכנת הדיו לכתיבה בעיא לשמה.

דיו שהאדים כמראה חלודה

כתב הפת"ש [יו"ד סי' רעא ס"ק יח] בשם ספר חמודי דניאל דדיו שהאדים מחמת יושן פסול, וכתב הפת"ש שבמג"א [סי' לב ס"ק למ] לא משמע כן. [עיי"ש במג"א שכתב שאם קפץ כל הדיו ונשאר על הקלף רק מראה חלודה ה"ז פסול, ומשמע שאם נשאר הדיו אלא שהאדים ה"ז כשר]. ובשם החת"ס [שו"ת יו"ד סי' רננ] הביא הפת"ש שאם הדיו נעשה כדיו ורק האדים מרוב השנים ה"ז כשר, דההלכה נאמרה לכתוב בדיו וזהו טבעו של סתם דיו, אבל אם נשתנה למראה שאינו רגיל או שנשתנה בסמוך לכתיבה, זה סימן שמעיקרא לא היה זה דיו וה"ז פסול מעיקרו.

כתב אות בזהב או מיני צבעונין והעביר עליה דיו

הפמ"ג [להלן [מ"ז ס"ק טו] התספק במי שכתב בצבעונין והעביר עליה דיו אי כשר, ונמה להכשיר ע"פ הגמרא [גיטין דף יט.]. וציין להא"ר שפסל בזה מחמת ספק, והובא בפמ"ג [מ"ז לעיל ס"ק ב], ועיי"ש שהא"ר הביא ראיה לפסול והפמ"ג [שם] דחה ראיתו.³⁵

ביאורים והערות

35. הא"ר כתב דא"ל דמהני לכתוב דיו ע"ג סיקרא, א"כ למה כתב השו"ע במי שזרק עפרות זהב על האזכרות דאין להן תקנה כיון שא"א להעביר את הזהב משום דהוי כמוחק את השם, והרי יש תקנה אחרת לכתוב בדיו ע"ג הזהב, אלא מוכח שדיו ע"ג סיקרא פסול, עכ"פ מספק. וכתב הפמ"ג [מ"ז ס"ק ב] דיש לדחות דלעולם י"ל שדיו ע"ג הזהב היה מכשיר את האזכרות, אך אסור לעשות כן משום

קנין הלכה

מראי מקומות

אמנם בדברי הא"ר כתב גם בספר עולת תמיד, וראיתם ברורה מהגמ' [גימין דף יט] שאמר ריו"ח שאין להכשיר בגמ' כתיבה בדיו ע"ג סיקרא, דחשש בזה שמא גם בשני מינים אמרינן דכתב ע"ג כתב לא שמו' כתב, ואמר ע"ז ריו"ח דוכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, וה"נ נקטו העו"ת והא"ר דאין להכשיר בסת"מ דיו ע"ג סיקרא. אכן בשו"ת חת"ס [סי' רנו] שהובא בפת"ש [יו"ד סי' רעא ס"ק יח] כתב שצדקו דברי הא"ר ודלא כהפמ"ג.

אמנם לגבי דיו שנשתנה מראיתו למראה החלודה באופן שאינו פסול, כתב בשו"ת חת"ס [שם] דמהני לכתוב על גביו בדיו כיון שהכל בגדר דיו.

זרק עפרות זהב על האותיות

הב"י הביא דין זה מהנימוקי יוסף, דפירש מש"כ בברייתא שכתב את האזכרות בזהב היינו שכתבן מתחילה בדיו ועליו זרק עפרות זהב. וכתב הנ"י בטעם הפסול משום דכתב עליון הוי כתב וה"ז מבטל את התחתון. ובספר מקדש מעט [יו"ד סי' רעא ס"ק מ] תמה על לשון זה, דהא כ"ש שאם העליון לא נכתב בצורת האות, רק עשה כתם של זהב או שאר מיני צבעונין וכיסה לגמרי את האות ג"כ פסל את האות אף שהעליון אינו כתב.³⁶ וכתב המק"מ [בסוה"ד] דאולי יש ליישב דעיקר כוונת הנ"י לאפוקי הוא אם כתב בדבר שאינו מתקיים כגון מי פירות שאינן כתב כלל דזה אינו פוסל כלל את הדיו שתחתיו.

גרר את הזהב

כתב השו"ע שאם גרר את הזהב וחזרה הדיו ונתגלתה ה"ז כשר [ורק באזכרות אסור לעשות כן משום דהוי כמוחק את השם].³⁷ ולכאורה צ"ע למה אין בזה חסרון של חק תוכות, והרי נמצא שהאות הכתובה בדיו נתגלתה שלא ע"י מעשה כתיבה.³⁸ ומתבאר מזה שהמציאות הזו של זהב ע"ג הדיו היא מצב אמצעי, מחד גיסא אין היא נידונית כמחיקה גמורה, דא"כ כאשר גורר את הזהב הו"ל חק תוכות, ומאידך גיסא אין זה נידון ככיסוי בעלמא, [דאם נתכסתה אות ע"י דבר חיצוני כגון שהודבק עליה סרט הדבקה שניתן להסירו בנקל, אין זה פסול כלל ויכול לקרוא בו במקומות אחרים ולא במקום הכיסוי, דשם הוי קריאה בע"פ], אלא דיש כאן

ביאורים והערות

שכאשר מתחיל לכתוב בדיו ע"ג הזהב ועדיין לא השלים את האות אין כאן אות כלל, דחציה בזהב וחציה בדיו, והו"ל מוחק את השם. [ולכאורה דברי הפמ"ג צ"ע דאטו אם כתב שם באופן שחצי האות בזהב וחצי בדיו אין זה שם ושרי למחוקו, מהיכ"ת נימא לענין מחיקת השם שאין זו אות גמורה, וא"כ מותר לכתוב דיו ע"ג הזהב].

³⁶. ואדרבה כתב המק"מ שבאופן שעשה כתם שכיסה כל האות ואין צורתה ניכרת, נתבטלה לגמרי האות, ואף אם יגרור את הזהב ויתגלה הדיו יהא פסול מדין חק תוכות.

³⁷. כתב הביה"ל [ד"ה כמוחק] בשם הפמ"ג [מ"ז ס"ק ב] דאין זה מוחק את השם ממש, כיון שהכתב התחתון נשאר. עוד כתב בשם הפמ"ג דמשמע שאף אם לא נתכוין לקדש את השם בנתינת הזהב שע"ג הדיו ג"כ אסור למחוקו, וכתב הפמ"ג דזה דלא כהש"ך [יו"ד סי' רעו ס"ק יב] שנקט דשם שנכתב שלא בקדושה שרי למחוקו לצורך תיקון. [ולכאורה יש ליישב דהש"ך איירי כשמוחק לצורך תיקון השם עצמו, אבל הכא השם עם עפרות הזהב כתוב בצורה נאה, והמחיקה נעשית לצורך הכשר הס"ת או התפילין, ובוה לא התיר הש"ך].

³⁸. עיין ביה"ל [ד"ה עפרות] שכתב דה"ה אם כתב בשאר מיני צבעונין ע"ג הדיו דפסול, והוסיף דבזה לא שייכא תקנתא דמעביר. ולא פירש הביה"ל טעמו, אם משום שבמציאות לא שייך לגרור את הצבע מע"ג הדיו בלי שימחק הדיו, ורק בעפרות זהב אפשר לעשות כן, או דסבר דבשאר צבעונין דיינינן את הדיו כמוחק לגמרי ואם יגרור את הצבע יהא חסרון של חק תוכות, משא"כ עפרות זהב שאינם מוחקים לגמרי רק מכסים. ובספר בני יונה [סי' רעא ס"ו] כתב בפשיטות שגם בשאר מיני צבעונין מהניא העברת הצבע להחזיר את הדיו לכשרותו.

קנין הלכה

מראי מקומות

כיסוי דבוק היטב לאות, דבשעה שהכיסוי קיים האות כמחוקה, וכשמסירים אותה היא חוזרת וניעורה.³⁹

האם מהני לכתוב בדיו ע"ג הזהב שע"ג הדיו

בא"ר מבואר דלא מהני, שכתב דלכן אין תקנה לאזכרות, משום שגם אם יכתוב דיו ע"ג הזהב שע"ג הדיו דינו כדיו ע"ג סיקרא והוי ספק פסול, כמבואר בגמ' [גיטין דף יט.]. והביה"ל [ד"ה עפרות] כתב דיש להכשיר בזה, ולא דמי לדיו ע"ג סיקרא כיון שכתב תחתון בדיו וכתב עליון בדיו.⁴⁰

סעיף ד

עיקר דיני מוקף גויל מבוארים להלן [סעיף יז] ובסימן לו.

אות שנדבקה באחרת בסוף כתיבתה

כתב המגן אברהם [ס"ג] בשם הרד"ך [בית א חדר כב] שאם כתב אות ונדבקה בסופה לאות אחרת באופן שלא נשתנה צורת האות, וניכרות שתי האותיות היטב אלא שהן מחוברות ה"ז כשר, דכל העומד להגרר כגרור דמי. מקור הדין הוא בשו"ת הרשב"א [ח"א סי' תריא הובא בב"י להלן סעיף יז], והרשב"א כתב דבריו ע"פ הירושלמי שכתב דאות שנדבקה לחברתה בתחילת הכתיבה ה"ז פסול, דעדיין לא היתה לה כלל צורת אות, אך אם נדבקה בסוף הכתיבה, שכבר היתה לה צורת אות ה"ז כשר. [ואם נדבקה באמצע הכתיבה הניח זאת הירושלמי בספק]. וכתב המג"א דנראה להחמיר בזה, שלא להכשיר על סמך הא דכל הראוי לגרירה אין הגרירה מעכבתו. וגם לקמן [סעיף יח] כתב המג"א [ס"ק כז] שאם רגל אות כ פשוטה מגיעה עד סוף הקלף יש בזה חסרון שאינו מוקף גויל, אך רשאי לגרור מעט באופן שיהא מוקף גויל, ועכ"פ מבואר שהמג"א פסל בכה"ג ולא התיר משום דראוי לגרור, וכתב המג"א שכן משמע בב"י, עיי"ש שהביא מתשובת הרלב"ח שפסל בזה בפשיטות.

להלכה: המשנה ברורה הביא את שתי הדיעות וכתב דהסכימו האחרונים להחמיר בזה, אמנם אם נמצא הדבר באמצע קריאת התורה, כתב המשנה ברורה [להלן סי' קמג ס"ק כה] שאם אפשר בקל למצוא מי שיגררנו יעשה זאת, ואם לאו, או בשבת, יכול לסמוך על דעת המקילים.

ביאורים והערות

39. ובמק"מ [סי' רעא ס"ק מ-מא] מתבאר שהוא נקט דהוי מצב ביניים משום שצורת האות נשארה, אלא שנדבק אליה הזהב ונתאחד עם הדיו ופסל את האות, ומעתה כאשר מסיר את הזהב חוזרת האות וניעורה, אך כתב המק"מ שאם כיסה את האות בזהב באופן שאין צורתה ניכרת כלל, בכה"ג נתבטלה לגמרי האות, ואם יגרור את הזהב ויתגלה הדיו ה"ז פסול מדין חק תוכות.

40. בטעמו של הביה"ל נראה דס"ל דיש להכשיר בכה"ג מ"מ"ג, דאם כתב עליון שע"ג הזהב לא הוי כתב ומשום הספק של דיו ע"ג סיקרא, א"כ גם כתיבת הזהב ע"ג הדיו אינה בגדר כתב והאות כשירה משום הדיו התחתון, ואם כתב עליון הוי כתב ולכן הדיו התחתון נחשב כנמחק ע"י הזהב, א"כ הדיו העליון הוי כתב ויוכשר הספר מחמתו. וכעין סברא זו כתב הביה"ל להלן [סעיף יז ד"ה ואינה] שאם כתב אות לשמה בדיו, ואח"כ כתב ע"ג בדיו שלא לשמה, ובא לחוש למה שהחמיר בזה הפמ"ג שמא כתב העליון כתב ומוחק את התחתון, א"כ יש עצה שיכתוב כתב נוסף ע"ג הכתב שכתוב שלא לשמה, וממ"ז הוכשר, דאם כתב ע"ג כתב ל"ה כתב א"כ הדיו התחתון כשר והכתב שעל גביו מתבטל אליו ואינו פוסלו כלל אף שנכתב שלא לשמה [וכמ"ש הנוב"י אה"ע מהדו"ק סי' פב], ואם כתב ע"ג כתב הוי כתב ולכן פסל אמצעי את התחתון, ה"נ יוכשר מעתה ע"י הכתב העליון.

ולכאורה יש לחלק, דלענין אותיות בזהב י"ל דאף את"ל דכתב ע"ג כתב ל"ש כתב, מ"מ הזהב מכסה את הדיו ופוסלו, ולא שייך כלל לומר דבטל אליו והוי כמאן דליתא, וכמבואר בגמ' [גיטין דף יט.]. שהכתוב בשבת בסיקרא ע"ג דיו הוי מוחק, וא"כ יש לחוש שמא כתב עליון שע"ג הזהב אינו כתב כמו דיו ע"ג סיקרא, ומ"מ האות התחתונה כמחוקה.

קנין הלכה

מראי מקומות

ובאופן שנדבקה האות בתחילתו או באמצעה, כתב המשנ"ב [שם] שיש להוציא ס"ת אחרת, אך סיים ד"ש מקילים אף בזה, וציין להפמ"ג שצידד להקל, ולהחיי אדם שהכשיר.

והחזו"א [סי' ח ס"ק ט] כתב שאין מקום להקל בזה כלל, שהרי כל הפוסקים שלא הביאו את הירושלמי פוסלים בכל גווני שאינו מוקף גויל, אף בנדבקה האות בסופה, ולא מצינו מקור להקל אלא ברשב"א על סמך ביאורו בירושלמי, ואיך נקל במה שהירושלמי פסל.

תני אותיות שנדבקו זה לזה

כתב המג"א [ס"ק ג] בשם המאירי [קריית ספר] שאם האות עצמה אינה דבוקה לחברתה, רק תג אחד דבוק בחברתה ה"ז כשר. והביא בכנה"ג את דברי הרלב"ח שכתב שנראה שהרמב"ם חולק.

והביה"ל [ד"ה צריך] הביא את שתי הדיעות, והביא שהפר"ח [אה"ע סי' קכה] החמיר בזה, והא"ר כתב להחמיר רק היכי דאפשר. ולגבי תנין של אות אחת הנוגעים זה בזה כתב הביה"ל בשם הרמ"ע שיש לפסול, וביאר זאת לקמן [סי' לו ס"ק יג] דהיינו כאשר התנין נראין כצורת אות ע' או ש' דבזה יש לפסול. אך כתב הביה"ל [ד"ה צריך] דמהני תיקון ע"י הפרדת הדיבוק, ולא חשוב שלא כסדרן כיון שצורת האות עצמה קיימת.

סעיף ה

נתבאר במראי המקומות ליו"ד סימן רעא סעיף ז

סעיף ו

דיני שירטוט

מקור הדינים של שירטוט הוא בגמ' מנחות דף לב: שאמרו שירטוט של מזוזה הלכה למשה מסיני. עוד אמרו שם דהילכתא תפילין לא בעו שירטוט, מזוזה בעיא שירטוט.

עוד מצינו בגמ' [מגילה דף מז:]: דברי שלום ואמת, מלמד שצריכה [מגילת אסתר] שירטוט כאמיתה של תורה. מלבד זה מצינו בגמ' [גיטין דף ו:]: דין גוסף, שאין כותבין פסוקים מן המקרא בלי שירטוט, ואפילו כשאנים בתוך ספר, ואפילו אין פסוק שלם רק ג' או ד' תיבות.

טעם השירטוט

בטעם דין השירטוט מצינו מחלוקת בין הראשונים:

א [רש"י] [מנחות דף לב: ד"ה כתבה איגרת] כתב שכתב דאיגרת היינו בלי שירטוט, ושם [ד"ה כתיבה] כתב דילפינן בגו"ש מגט, דמזוזה בעיא כתיבה בדקדוק, כסדר, ולא כאיגרת. מבואר מזה שגדר השירטוט הוא כדי שהכתיבה תהא בדקדוק, כמעלתו של ספר ולא כמו באיגרת.

וכן כתב הרמב"ן [גיטין דף ו:]: דהא דהוצרכו להלכה למשה מסיני במזוזה דבעיא שירטוט, הוא משום שבס"ת ושאר ספרים שניתנו לקרות בהן, לכן משרטטין שלא יתערבו השיטות ויריץ הקורא בהן, משא"כ מזוזה שאין קורין בה. ובריתב"א [קרשקש שם] הוסיף דמזוזה נקראת עכ"פ פעם בשבע שנים [משא"כ תפילין], וכן כתב הרשב"א בתשובה [ח"ה סי' צג] "שלא מצינו שירטוט אלא במקראות, שתהא כתיבה תמה". מבואר מדבריהם אלו ששורש טעם השירטוט הוא כדי ליישר את הכתיבה.

[ובמזוזה כתב הרמב"ן הנ"ל שהוא הלכה למשה מסיני, ובריתב"א הנ"ל התבאר שגם במזוזה הטעם הוא כדי שתהא הכתיבה מיושרת ויריץ הקורא בו. וכן כתב הרדב"ז אף במזוזה, והובאו דבריו בביה"ל (ד"ה ויש)].

קנין הלכה

מראי מקומות

ב] אמנם מדברי תוס' [סוטה דף יז: ד"ה כתבה] משמע שאין טעם השירטוט כדי ליישר את הכתיבה, שהרי נסתפקו אולי יוכשר גם כששירטוט אחר הכתיבה, וחזוין שהשירטוט הוא דין בצורת הספר ולא בא ליישר הכתיבה. עוד מצינו במרדכי [סי' תתקסא] שרבינו שמחה הסתפק אם בעיני שירטוט הניכר לעולם כמו בחרין, או דסגי בשירטוט שאינו מתקיים, שדי בזה שיוכל הסופר לכתוב בשוה. עיין בשו"ת רע"א [סי' ג] שדן לומר שיש חילוק בין שירטוט של ס"ת ומוזוזה שהוא הלכה למשה מסיני, לבין שירטוט הנצרך בכל כתיבה של תיבות מכתבי הקודש, ששירטוט של תיבות תיבות הוא רק ליישר את הכתיבה, ויועיל בזה גם שירטוט שאינו מתקיים, דסו"ס הכתיבה מיושרת, ושירטוט של ס"ת ומוזוזה הוא דין בעצמות הספר, ובעיני שירטוט המתקיים.⁴¹

דין שירטוט בספר תורה

הראשונים נחלקו אם ספר תורה בעי שירטוט או רק מוזוזה:

א. דעת הרמב"ם [פ"ז ה"ד] והרא"ש [סי' ז] והסמ"ג בשם ר"י והר"ן [מגילה דף ה: בדפי הרי"ף] והרמב"ן והריטב"א [גיטין דף ו:] שספר תורה צריך שירטוט מהלכה למשה מסיני.

ב. רבינו תם [ספר הישר חידושים סי' קו], תוס' [מנחות דף לב: ד"ה הא, גיטין דף ו:] ס"ל דספר תורה אינו צריך שירטוט מהלכה למשה מסיני, ומה שאמרו במסכת סופרים דיריעה שאינה מסורגלת פסולה, הכוונה לשיטה העליונה שהיא צריכה שירטוט כמו כל הכותב תיבות מכתבי הקודש, ומכאן השיטה העליונה יוכל ליישר כתיבת שאר השיטין. ומה דאיתא בירושלמי דמגילה דס"ת בעי שירטוט, היינו דמשום זה קלי ואנוהו יש מעלה לשירטוט כל השיטין. [משא"כ תפילין שהן מחופין ואין קורין בהן].

דין שירטוט בתפילין

בגמרא מנחות [דף לב:] איתא והילכתא תפילין א"צ שירטוט. גם מבואר [שם] בגמ' שלא היה מקובל כלל לשירטוט בתפילין, דחקשו על מה שאמרו שתפילין אין עושין מהן מוזוזה לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, למה לן לטעם זה ת"ל שמוזוזה בעיא שירטוט, ולמה לא תירצו במשורטטין, אלא משמע שלא היה מקובל כלל לעשות זאת.

ובטעם הדבר כתבו תוס' [שם ד"ה הא ובגיטין דף ו:] דהוא משום דכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. והא דאין משרטטין משום זה קלי ואנוהו, כתב ר"ת דהוא משום שהתפילין מחופין בעור הבתים ולא שייך בהם נוי. [ואמנם השיטה העליונה טעונה שירטוט גם בתפילין שהרי אין כותבין ג' או ד' תיבות בלי שירטוט. ובתוס' [סוטה דף יז: ד"ה כתבה] הצריכו בתפילין ד' שירטוטין, מלמעלה ומלמטה ומשני הצדדים, ויבואר בס"ד לקמן].

ובתוס' [סוטה שם] נקטו דיש הלכה למשה מסיני שלא לשירטוט תפילין, וע"ע בב"י [סי' לב] שהביא בשם בעל העיטור שאם שירטוט בתפילין ה"ז פסול, וגם רבינו שמחה כתב שאם שירטוט בתפילין ה"ז פסול מטעם זה כתב הברוך שאמר [הובאו דבריו בביה"ל ד"ה וכן] שטוב לשירטוט בתפילין את שירטוט השיטין מאחור, באופן שהוא ניכר מצד פנים, שבאופן זה ס"ל דלא מיקרי שירטוט בסת"ם, ואינו פוסל גם לרבינו שמחה, ואת ד' השירטוטין לעשות מצד פנים.

והשו"ע כתב "אין לשירטוט כל השיטין" ורק אם אינו יודע ליישר השיטות בלי שירטוט ישירטוט כל השורות, והיינו דעדיף שלא לשירטוט, והרמ"א הוסיף תיבת צריך, והיינו דאין צריך לשירטוט כל השיטין, אך אם רוצה ליפות הכתיבה טפי רשאי. והמג"א כתב דאין להחמיר, דנקרא הדיוט.

ביאורים והערות

41. גם מה שדנו חלק מהפוסקים להצריך שירטוט לשמה, וכפי שיובא להלן, שייך רק אם השירטוט מוגדר כחלק מתיקוני הקלף, אבל אם כל עניינו ליישר את הכתיבה, לכאורה אין מקום להצריך לשמה כלל.

קנין הלכה

מראי מקומות

בדיעבד, כתב תפילין בלי שירטוט

לענין בדיעבד אם כתב את התפילין בלי שירטוט כלל, אף לא בשיטה העליונה, כתב הגר"א והובאו דבריו בבית"ל [ד"ה אין] שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים הנ"ל בענין ס"ת אי בעי שירטוט. דהיינו דבמסכת סופרים איתא דיריעה שאינה מסורגלת פסולה, ולפי רוב הראשונים שם"ת בעי שירטוט ה"ז מתפרש כפשוטו, שהשירטוט שהוא הלמ"ס בס"ת ובמזוזה מעכב בדיעבד. וא"כ אין לנו מקום לפסול בתפילין אם עבר וכתב בלי לשירטט שיטה עליונה, דנהי שעשה איסור בזה שכתב תיבות מכתבי הקודש בלי שירטוט, מ"מ אין לנו מקור לפסול בזה בדיעבד, וכן כתב בהגהת אמרי ברוך להבדיל טעם [יו"ד סי' רפב]. אך לפי ר"ת הסובר שם"ת א"צ שירטוט, ומה שאמרו שיריעה שאינה מסורגלת פסולה היינו כשהסיר שירטוט בשיטה העליונה [או לכמה ראשונים מד' צדדים], נמצא ששירטוט זה הוא לעיכובא, ואין סברא לחלק בזה בין ס"ת לבין תפילין, וא"כ לר"ת יש לפסול בתפילין שנכתבו ללא שירטוט כלל, אף לא בשיטה העליונה.

אמנם בספר יראים [סי' שצט] וכן בספר המכריע ובספר המנהיג כתבו שסרגול בתפילין מד' רוחות הוא הלכה למשה מסיני ומעכב.

שירטוט כל השיטין ולא מן הצדדים

ולענין מי ששירטט בתפילין את כל השיטין ולא שירטט מן הצדדים, דן בזה הבית"ל [בסעיף זה ד"ה ויש], ונוטה לומר שאין זה פוסל כלל, לא בתפילין ואף לא בס"ת ומזוזה, כיון שכתב הרב"ז שאף במזוזה טעם השירטוט הוא כדי ליישר הכתיבה, א"כ אם שירטט כל השיטין אין לפסול בדיעבד אף שלא שירטט מן הצדדים.⁴²

האם יש דין נוי מצוה בפרשיות תפילין

בתוס' [מנחות דף לב: ד"ה כתבה] הובאו דברי ר"ת בספר הישן שכתב שאין בפרשיות תפילין צורך לשירטט כדי שתהא הכתיבה מיושרת משום זה קלי ואנוהו, משום שהן מכוסין ומחופין. אמנם הרא"ש [סדר תיקון התפילין וכן בהלכות קמנות סי' ז], והמרדכי [סוף הלכות תפילין] כתבו דיש הידור מצוה ליישר הכתיבה משום זה קלי ואנוהו. והרמב"ם [פ"א ה"ב] כתב דתפילין א"צ שירטוט לפי שהן מחופין. וכתב הגר"א [סי' לב ס"ד ס"ק יב] שהרמב"ם סובר כר"ת שאין ענין של נוי מצוה בדבר שאינו נראה לעיניים.⁴³ הגר"א הביא את המחלוקת הנ"ל על דברי הרמ"א [לעיל סעיף ד] שכתב את דברי המרדכי, שמצוה לייפות את התפילין מבפנים ומבחוץ, וכדמצינו בארון שהיה מצופה זהב מבפנים ומבחוץ.

כמה תיבות צריכות שירטוט במזוזה

בספר בני יונה כתב דאפילו שיטה אחת טעונה שירטוט, וכן הוכיח בספר מקדש מעט [יו"ד סי' רעא ס"ק לה] מכמה אחרונים. ובשו"ת סת"ם [מהר"ש קלוגר הלכות סת"ם סוס"י מח] כתב דסגי בשירטוט ברוב השיטה. אמנם בספר קסת הסופר [סי' ג ס"ה] הביא מספר מלאכת שמים שאפילו תיבה אחת טעונה שירטוט. ובשו"ת מהר"ם שיק [יו"ד

ביאורים והערות

42. ובספר מקדש מעט [יו"ד סי' רפח ס"ק יג] נקט שגם השירטוט מהצדדים הוא מכלל ההלכה למשה מסיני שנאמר במזוזה, וה"ז מעכב בדיעבד.

43. ברמב"ם לא מפורש שבמחופין אין ענין של נוי מצוה, והיה מקום לפרש בו כתשובת רב נטרונאי גאון המובאת ברמב"ן [גיטין דף ו:]; שכתב שכל דבר קדושה בעי שירטוט, חוץ מן התפילין שלא ניתנו לקרות בהן כספרים אלא מצותן לכורכן כקמיע. והיינו שהשירטוט נועד ליישר הכתיבה כדי שירוח הקורא בו.

קנין הלכה

מראי מקומות

סי' רנ"ט] כתב דכתיבה בס"ת בלי שירטוט הוי ככתיבה על הנייר ופסול, ולכן נקט שאפילו אות אחת בלי שירטוט מעכבת בספר תורה. ולכן כתב מהר"ם שיק שאם יהי צריך להדביק מטלית בס"ת ולכתוב על גבה, צריך לשרטטה קודם שיכתוב.

התולח תיבות האם בעי שירטוט

כתב בקסת הסופר [הנ"ל סי' ג ס"ה] בשם ספר מלאכת שמים שאם תולח תיבה ביני שימי צריך לשרטט שם. ובספר דעת קדושים [סי' רע"א] לא כתב כן, עיי"ש שכתב דאפשר שאם תולין רוב השיטה נכון לשרטט, ומבואר שבמיעוט השיטה פשוט לו שאין משרטטין. [ועיין בשו"ת סת"ם למהר"ש קלוגר (סי' מח) שהסכים בתחילה לדברי השואל שבתיבה התלויה א"צ שירטוט, דדי לה בשירטוט הקיים של השיטין].

הרחיק הכתב מהשירטוט

כתב בשו"ת דבר שמואל [סי' שס"ב] שאם שירטט בדיו יש חשש של נגיעות אות באות ע"י שירטוט הדיו, אלא אם לא כתב את האות על השירטוט ממש, וזוה למדו האחרונים שיכול להרחיק מעט את הכתב מהשירטוט, וכן כתב בשו"ת הב"ח החדשות [סי' פז]. אמנם אם הרחיק את הכתב מהשירטוט, כתב בדעת קדושים שיש לפסול, [וכתב דאם הרחיק כמלוא קש ה"ז פסול, אך אם הרחיק רק כמלוא שורה או שנים אינו פסול].

הברכי יוסף [סי' רפ"א אות ו] כתב בשם שו"ת מהר"י זיין שאם שירטט כדיון אך הכתב מעוקם, וכתב של שיטה אחת נכנס בשירטוט של השיטה השנייה, ה"ז פסול. ועיין בשו"ת רע"א [סי' ג] שעוסק במזוזה שהשירטוט עקום והכתב נכתב ביושר בין השירטוטים, וראשי האותיות הרבה למטה מן השירטוט, ופסל רע"א את המזוזה.

שירטט בצבע או בדיו

המרדכי [הלכות קטנות סי' תתקס"ב דף ח:]: הביא את הכתוב במסכת סופרים דמסרגלין בקנה, וכתב בשם ר"י דלא בא לאפוקי סרגול בסכין אלא לאפוקי עופרת שצובע. ומבואר מזה שאין לעשות שירטוט בדבר הצובע. וע"ע לעיל מינה [סי' תתקפ"א דף ז:]: שהביא מהאו"ז [סי' תקמ"ג] שרבינו שמחה הסתפק אם בעיני שירטוט המתקיים או לא, וגם הסתפק דא"ל דבעיני שירטוט המתקיים אי מהני שירטוט בדיו או בצבע שמתקיים, ואח"כ הביא דברי הבה"ג שכתב שאם שירטט בדיו לאו כלום הוא. וכן פסק בשו"ע [סי' רע"א ס"ה] שלא ישרטט בדבר הצובע. במעם הא שלא ישרטט בדבר הצובע מצינו כמה דעות:

א. הב"י [אה"ע סי' קכ"ה ס"י] פירש דמש"כ הבה"ג ששירטוט בדיו לאו כלום הוא, ה"ז משום דהוי כתב ע"ג כתב, שהאות כתובה בדיו ע"ג הדיו של השירטוט, ופסק כן גם בשו"ע. גם בדיו ע"ג צבע פסל מהמעם הנ"ל, דהוי כתב ע"ג כתב ע"פ הגמ' בגיטין [דף יט:]: שריו"ח חשש שגם דיו ע"ג סיקרא הוי כתב ע"ג כתב.⁴⁴

ביאורים והערות

44. ולכאורה צ"ע מה שייך בזה חסרון של כתב ע"ג כתב, דהא שירטוט אינו בצורת אות כלל רק ככתם בעלמא, וצ"ל דמ"מ אם עובי השירטוט כעובי גג האות, וכתב את גג האות ע"ג השירטוט, יש בזה מעין חסרון של כתב ע"ג כתב, דהוי כאילו גג האות לא נכתב כלל, דנטפל הוא לקו הראשון של השירטוט ואין כאן כתיבה כלל. [ועיין גידולי הקדש סי' רע"א אות יד].
והנה הפמ"ג [א"א ס"ק ח] הביא את דברי העטרת צבי [ס"ק טז] שכתב לפסול אם שירטט בצבע, דדיו ע"ג צבע לא מהני, וכמש"כ הא"ר שאם זרק זהב ע"ג האותיות לא מהני דיו ע"ג זהב, ובשירטוט בדיו כתב די"ל דכשר, ולכאורה צ"ע דיסוד הטעם של הא"ר בדיו ע"ג זהב הוא משום שחשש לחסרון של כתב ע"ג כתב, וא"כ בדיו ע"ג דיו בודאי גרע טפי, כמבואר בסוגיא דגיטין [דף יט.]. שדיו ע"ג דיו פסול דהו"ל כתב ע"ג כתב. [ועיין בגידולי הקדש (שם) שדן לומר דאולי לא פסלו מדיו כתב ע"ג כתב רק משום חציצה בין הדיו לבין הקלף, וה"נ בדיו ע"ג צבע, אם יש ממשות בצבע ואין הדיו מגיע אל הקלף, משא"כ בדיו ע"ג דיו שמין במינו אינו חוצץ].

קנין הלכה

מראי מקומות

וכן בספר ברכת המים על סדר חגט חשש בזה לכתב ע"ג כתב. [ולפי"ז יש בזה פסול גם בדיעבד, ואם הרחיק את הכתב מעט מן השירטוט אין בזה חסרון כלל].

ב. הלבוש [יו"ד סי' רע"א ס"ה] וכן בספר באר שבע כתבו דרך נתקבל ששירטוט היינו חריץ, לשון שריטה, ודיו וצבע אינם חריץ. [וכתב המקדש מעט (סי' רע"א ס"ק לו) שגם לפי מעט זה י"ל דפסול בדיעבד אם לא עשה חריץ].

ג. עוד כתב הלבוש שאין זה נוי לספר כשמשורטט בצבע או בדיו. וכתב במקדש מעט דלפי טעם זה אין להקל בדיעבד.

ד. לגבי שירטוט בדיו כתב בשו"ת דבר שמואל [סי' שסב] שיש לחוש משום נגיעת אות לאות, אא"כ הרחיק מעט את הכתב מן השירטוט. וכתב המשנה ברורה [ס"ק כב] שה"ה אם הדיו של השירטוט אינו כהה כ"כ, והדיו של הכתב ניכר על גביו, שבוה אין חסרון של נגיעת אות באות.

ה. בשו"ת רע"א [סי' נ] נקט ששירטוט שאינו מתקיים לא מהני במזוזה ובס"ת, ולכן פסל שירטוט בעופרת או בבדיל שאינם מתקיימים, והובאו דבריו בפת"ש [סי' רפח ס"ק ה].

להלכה: המשנה ברורה [ס"ק כב] הביא את דברי הלחם חמודות והא"ר שלא פסלו בדיעבד, 45 ואח"כ הביא את דברי הדבר שמואל הנ"ל שחשש בשירטוט בדיו לנגיעת אות באות.

שירטוט ע"י חריץ

כתב המרדכי [סי' תתקס"א דף ז:] דקצת נראה ששירטוט הוי ע"י חריץ, 46 ונחלקו האחרונים אם יש בזה פסול בדיעבד אם שירטוט שלא ע"י חריץ, והמשנה ברורה [ס"ק כב] נקט שאינו פסול בדיעבד.

שירטוט מאחור

אם שירטוט את הקלף ע"י עשיית חריצים מאחוריו באופן שהם ניכרים מבפנים, בספר ברוך שאמר נקט דאין זה שירטוט, והובאו דבריו בא"ר [סי' לב] ובביה"ל [סעיף זה ד"ה והנה], וכן בתשובת מהרי"ל [סי' צב].

שירטוט ע"י קיפול הקלף

כתב בפתחי תשובה [סי' רע"א ס"ק יג] בשם הדרב"ז [ח"א סי' קנז] דאפשר לעשות את חריצי השירטוט גם ע"י קיפול הקלף או הנייר.

שירטוט שאינו מתקיים

כתב המרדכי [שם] בשם האו"ז [ח"א סי' תקמג] שרכינו שמחה הסתפק אם בעיני דוקא שירטוט המתקיים או דסגי בשירטוט המתקיים לזמן קצר ומסייע לסופר לכתוב ביושר, ואין חסרון אם אח"כ נמחק השירטוט. ועיי"ש דכתב שנתקבל ששירטוט הוא ע"י חריץ, ומשמע דנקט דבעיני שירטוט המתקיים.

ביאורים והערות

45. והיינו שלא נקטו הל"ח והא"ר שנתקבל לעיכובא ששירטוט חייב להיות ע"י חריץ ודלא כמסקנת הגידולי הקדש [סי' רע"א סוס"ק יד], וכן מבואר שלא חששו לכתב ע"ג כתב.

46. עיין מקדש מעט [סי' רע"א ס"ק לג] שהביא מספר אהלי יעקב למהריק"ש שהטעם שהצריכו חריץ הוא כדי שיהא דבר המתקיים. וכתב המק"מ דלפי"ז גם אם יעשה את החריצים מאחורי הקלף באופן שיהיו ניכרים מבפנים יהא כשר, דסו"ס יש כאן היכר המתקיים [אף שמבפנים אינו חריץ]. וכתב המק"מ שבספר ברוך שאמר לא משמע כן, עיי"ש שחשש בתפילין לדעת רבינו שמחה שנקט שאם שירטוט תפילין פסול, ולכן כתב לשרטט את השיטין מאחור שאין זה שירטוט כשר לסת"ם.

קנין הלכה

מראי מקומות

וכן נקט להלכה בשו"ת רע"א [סי' ג] ובפת"ש [סי' רפד ס"ק ג] שבמזוזה ובס"ת דבעינן שירטוט מהלכה למושה מסיני, בעינן דוקא שירטוט המתקיים.⁴⁷ אמנם לגבי דין השירטוט המבואר בגמ' [גיטין דף ו:] ובשו"ע [יו"ד סי' רפג] שאין כותבין ג' או ד' תיבות של פסוק בלי שירטוט, בזה נקטו רע"א והפת"ש דסגי גם בשירטוט שאינו מתקיים.

האם מהני לשרטט אחר הכתיבה

בתוס' [סוטה דף יז: ד"ה כתבת] הסתפקו אם קפדינן שיהא השירטוט דוקא לפני הכתיבה, או שגם אם הוא נעשה לאחר הכתיבה ה"ז מועיל, [והיינו דלהך צד שיועיל השירטוט אחר הכתיבה אין גדר השירטוט כדי ליישר הכתיבה, אלא זה דין בצורת הספר, שיש בו שירטוטים ליד השורות], והובאו דברי תוס' בהגהת רע"א [סימן רעא ס"ה].

ובשו"ת התשב"ץ [ח"א סי' ב] כתב דאין לשרטט אחר הכתיבה והכותב בלא שירטוט הוי מעוות שאין יכול לתקן. ובשו"ת רע"א [סי' ג] הביא ראיה שאין שירטוט מועיל אחר הכתיבה, מהגמ' [מנחות דף לב:] שהקשתה על הברייתא שאין עושין מתפילין מזוזה משום הורדה בקדושה, והקשו בגמ' הא מורידין עושין, והרי מזוזה בעיא שירטוט ותפילין אינם משורטטים. ולכאורה מאי קושיא, שירטוט עכשיו כדי שיוכשר למזוזה, אלא מוכח דלא מהני שירטוט אחר הכתיבה, וכן הוכיחו בשו"ת כתב סופר [יו"ד סי' קכט] ובקרבן אורה סוטה [דף יז:].⁴⁸

ונסתפק רע"א [שו"ת סי' נהנ"ל] באופן שעשה שירטוט שאינו מתקיים לפני הכתיבה וכתב על סמך אותו השירטוט, ואח"כ שירטט שירטוט המתקיים, האם מהני בכך"ג, כיון שבמשך כל הזמן היה כאן שירטוט, או דכיון שהשירטוט שהיה בזמן הכתיבה לא היה שירטוט המתקיים, ה"ז כאילו כתב בלי שום שירטוט, והניח בצ"ע. [והוסיף רע"א להסתפק דאח"ל שיש להכשיר בכך"ג, אולי יוכשר אף אם שירטט אחר הכתיבה אחרי שכבר נמחק השירטוט הראשון, כיון שהיה בידו לשרטט ואין כאן דיחוי].

האם שירטוט ס"ת ומזוזה צריך להיות לשמה

דעת רוב הפוסקים דשירטוט א"צ לשמה אפילו במזוזה שלכו"ע צריכה שירטוט. כן כתבו התוס' בסנהדרין [דף מח:]: והמאירי בספר קריית ספר, והטור יו"ד [סי' רעא] והש"ך [שם ס"ק ב], וכן נקט בספר מקדש מעט. וכן הוכיח בגידולי הקדש [סי' רעא ס"ק י] מכל הראשונים שהקשו מגמ' מנחות [דף לב:], למה לא תירצה הגמ' דמירי ששירטט את התפילין, ואי נימא דמזוזה בעי שירטוט לשמה, א"כ שירטוט דתפילין לא מהני לה שהרי תפילין א"צ שירטוט. וכן כתב הביה"ל [סי' לב ס"ח סוד"ה בתחילת] מעיקר הדין.

אמנם הב"ח [או"ח סי' לב ד"ה ומ"ש טוב הוא שירטוט] והבני יונה והחידושי הרי"מ והמשכנות יעקב [או"ח סי' מ] נקטו דשירטוט מזוזה בעי לשמה לעיכובא, [והבני יונה כתב זאת גם בספר תורה]. ועיקר טעם המשכנ"י בזה הוא משום שהשירטוט הוא חלק מתיקון הקלף, וכשם שהעיבוד צריך להיות לשמה כן שאר תיקוני הקלף.⁴⁹

ובספר קסת הסופר [סי' ג ס"ה] כתב לדקדק לשרטט לשמה, והביה"ל כתב דנכון לחוש לדברי הב"ח והבני יונה עכ"פ לכתחילה. ועיין בפמ"ג [מ"ז סוס"ק ד] שכתב שאם חישב במפורש שלא לשמה אפשר דגרע טפי ופוסל.

ביאורים והערות

47. ובספר מקדש מעט [סי' רעא ס"ק לד] הביא משו"ת אהלי יעקב למהריק"ש שכתב שמעולם לא שמענו לבדוק בס"ת ישן אם ניכר שירטוט.

48. ובספר מקדש מעט [על או"ח סי' לב ס"ק כג] היקל בתפילין לענין שירטוטי הצדדים דטוב בדיעבד לשרטטן אחר הכתיבה.

49. טענה זו חולקת מסברא בעלמא על דברי התוס' והראשונים והטור שכתבו דתיקוני הקלף והשירטוט אינם מעשים חשובים כמו העיבוד. ולכן אינם צריכים להיעשות לשמה.

קנין הלכה

מראי מקומות

שירטוט שנמחק ע"י גרידה

כתב בספר בני יונה [סי' רע"א] דאם כתב איזה טעות והוצרך לגרור כמה תיבות ועי"ז נמחק השירטוט, ישרטט מחדש, אך בדיעבד אם לא שירטט יש להכשיר דיכול ליישר הכתיבה לפי הגרר כאילו היה משורטט וניכר קצת. והמקדש מעט [שם ס"ק לו] הקשה ע"ז דהנחהא אם הגרר הוא כקו ישר, אך אם הוא על שטח רחב יותר אין הוא מיישר הכתיבה כלל. ובספר מלאכת שמים [כלל ה' ס"ק ג'] ובשו"ת מהר"ם שיק [סי' רנ"ט] פקפקו על עיקר דברי הבני יונה.

שירטוט בגמ'

בתוס' [מנחות דף ל"ב:] כתבו בתוך הדברים דלא אשכחן שצריך שירטוט בגמ'. וכן כתב הרשב"א [שו"ת ח"ה סי' צ"ג] שלא מצינו שירטוט אלא במקראות ומשום כתיבה תמה, ולא בגמ' שאין בו פסוק, וגם מצינו דגמ' כשר גם אם כתבו על ידו של עבד, ולא שייך לשרטט על היד.

ולשון ספר התרומה [סי' קי"ב] הוא "וצריך לשרטט". והנה רש"י [מנחות דף ל"ב:] ד"ה כתבה] פירש דמה שאמרו בגמ' לגבי מזוזה שאם כתבה איגרת פסולה, היינו בלי שירטוט, ולמד זאת בגמ' מגז"ש כתיבה כתיבה, ופירש"י מהפסוק וכתב לה ספר כריתות, מה התם ספר אף מזוזה בעיא ספר. ולפי"ז נמצא שגמ' צריך שירטוט, וכן תוס' [שם] הקשו על רש"י וכפי שהובא לעיל, דלא מצינו שצריך שירטוט בגמ'. אך הבית שמואל [אה"ע סי' קכ"ה ס"ק יד] כתב דלפי רש"י גמ' צריך שירטוט מן התורה, ואח"כ ציין הב"ש לדברי תוס' הנ"ל.

להלכה: כתב הטור והשו"ע [אה"ע סי' קכ"ה ס"ק י] דנוהגים לשרטט הגמ', והיינו שאין זה חיוב מן הדין אך כן נוהגין. ועיי"ש בפת"ש [ס"ק כ'] שהביא בשם הרדב"ז שענין השירטוט הוא רק כדי ליישר את הכתיבה, וסגי בשירטוט שיהא ניכר עד סוף כתיבת הגמ'. עוד הביא שם הפת"ש בשם ספר גמ' פשוט [ס"ק מד] שנתפשט המנהג שעושין השירטוט ע"י קיפול הנייר, וכופלין מבחוץ וכותבין מבפנים על בליטת השירטוט הניכרת מבפנים.

עוד הביא הפת"ש [שם] את דברי שו"ת הב"ח החדשים [סי' פז] שכתב [לגבי כל שירטוט, וכ"ש לגבי שירטוט דגמ' שאינו אלא מנהג], דמה שהסופר כתב שורה אחת מקצת רחוק מן השירטוט, וכן מה שנתעקמה קצת למטה שורה אחרת, לא מצינו בזה שום קפידא.

מגילת סוטה

בגמ' סוטה [דף יז:] איתא כתבה איגרת פסולה, ופירש"י בלא שירטוט. ועיי"ש בתוס' שמבואר ג"כ שמגילה זו צריכה שירטוט.

כתיבת פסוק או חלק מפסוק - שייך לשו"ע יו"ד סי' רפד

מקור הדין שאין לכתוב פסוק מכתבי הקודש או חלק מפסוק בלי שירטוט הוא בגמ' גיטין דף ו', וכן הוא בגמ' יבמות דף קו'. דין זה נאמר אף בכותב את הפסוק על הנייר ולא רק בכותב ע"ג קלף.

האם מותר לכתוב ג' תיבות בלי שירטוט

בגמ' [גיטין ו:] איתא דר' יצחק אמר דשתי תיבות כותבין בלא שירטוט שלש אין כותבין, ובמיתניתא תנא ג' כותבין ד' אין כותבין. ובה"ג פסק להחמיר כר' יצחק ודלא כהב"י, דיודע היה ר' יצחק שאין הבריייתא עיקר. וברמב"ם יש לכאורה סתירה, שבפ"ז [המ"ז] פסק כהב"י תנא דג' כותבין, ובהלכות יבום [פ"ד הל"ה] פסק שגם ג' אין כותבין. וכתב בשו"ת התשב"ץ [ח"א סי' ב'] שיש להחמיר כפסק הרמב"ם בהל' יבום.

קנין הלכה

מראי מקומות

ועיין בש"ך [נקה"כ סי' רפד] שכתב שמהגמ' [יבמות דף קו:] מוכח שכן כותבין שלש תיבות, ובשו"ת הרשב"ש [סי' תפב] כתב דנראה שאין מחלוקת בין ר' יצחק לבין הבריתא וגם אין סתירה ברמב"ם, אלא דשורש הענין ששתי תיבות כותבין לכו"ע בלי שירטוט, הוא משום שבדרך כלל בשתי תיבות לא ניכר אם הן דברי חול או דברי קדושה, ובשלש תיבות הדבר תלוי, דאם נשלם ענין כגון לא חפצתי לקחתה, ה"ז ניכר שהן דברי קדושה וצריכין שירטוט, משא"כ אם בג' תיבות לא נגמר הענין כגון "מים קרים על", בזה מותר לכתוב ג' תיבות ואסור ד' תיבות.

פסוק הנכתב למליצה או דיבורי צחות

כתבו התוס' [גיטין דף ו: וסוטה דף יז:] בשם ר"ת ובשם רבינו אליהו, שאם כותב את הפסוק למליצה בעלמא ולא לשם פסוק א"צ שירטוט, אך הביאו שבירושלמי [מגילה פרק בני העיר] החמירו גם בזה. והטור [סי' רפד] כתב להקל בזה, והב"י תמה למה השמיט שבירושלמי לא נתבאר כן. אמנם השו"ע היקל בזה [סי' רפד], אך הש"ך [ס"ק ב] הביא את הירושלמי ומשמע שדעתו להחמיר בזה.

הכותב כמה פסוקים

כתבו בתוס' [גיטין דף ו:] שהכותב כמה פסוקים בכמה שורות א"צ לשירטוט את כל השורות אלא די בשורה העליונה, דכיון שהיא כתובה ביושר יוכל מעתה בקל לכתוב הכל ביושר. והוסיפו הט"ז [סימן רפד ס"ק א] והש"ך [ס"ק ג] שגם אם עבר וכתב שיטה עליונה בלי שירטוט מותר מעתה לכתוב בלי שירטוט על סמך השיטה העליונה, כי מסתמא נכתבה ביושר. ולפי"ז גם לגבי תפילין כתבו דסגי בשיטה עליונה.⁵⁰

ולענין הא דאיתא במסכת סופרים דיריעה שאינה מסורגלת פסולה, פירש ר"ת שהכוונה לד' שירטוטים מלמעלה ומלמטה ומהצדדים. אמנם גם בתפילין ובמזוזה הצריכו הפוסקים ד' שירטוטים, והגר"ז [סי' לב] כתב דאף בכותב כמה פסוקים בעלמא בעי ד' שירטוטים. ולענין תפילין או מזוזה שלא שירטט בהן מהצדדים נתבאר הדין לעיל.

כתב שאינו כתב אשורי

כתב הטור [יו"ד סוס"י רפד] בשם הרמב"ן דרך כשכותב בכתב אשורי צריך שירטוט, משא"כ בכתב שאינו אשורי, אך סיים שהרא"ש [פ"ב מגילה סי' ב] כתב שלא ראה רבותיו נוהגין כן. ואולם כדברי הרמב"ן כתבו גם הרשב"ץ בשם רבינו שמחה ורבינו ברוך, והמרדכי בהלק"ט, ולכן כתב הב"י שכדאי הן כל הני רבוותא לסמוך עליהם.

המנקד ע"ג האותיות

כתב בתשב"ץ [ח"א סי' ב] בשם הר"ר מיימון אבי הרמב"ם שהרוצה לכתוב בלי שירטוט ינקד על האותיות, וכן נהגו בארצות ישמעאל, אך כתב התשב"ץ שאינו יודע מעם לדבר.

הכותב ב' תיבות בשורה

כתב הפתחי תשובה [סי' רפד ס"ק ב] בשם שו"ת תשובה מאהבה [ח"א סי' סז] שמותר לכתוב הרבה שורות שבכל אחת רק ב' תיבות בלי שירטוט.

50. בחידושי הרמב"ן [גיטין דף ו:] הביא תשובת רב נטרונאי גאון דמשמע שבתפילין א"צ שירטוט כלל, וגם הדין של שירטוט כמה תיבות לא נאמר בהן כיון שאין עומדים לקרות בהן.

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיפים ח-יא

נתבארו במראי המקומות ליו"ד סי' רעא סעיף א

סעיף יב

הנידון שבסעיף זה גם נתבאר בהלכות ס"ת סי' רעא [סעיף א] ושם הובאו גם דברי המג"א [ס"ק יד], וכן נידון הפמ"ג בעור של איסור הנאה.

עיין ביה"ל [ד"ה יהיה] שהביא בשם האחרונים שהמשובח ביותר הוא עור שליל ואחריו עוף ואחריו חיה ואחריו בהמה. שורש הדברים הוא ע"ד תורת הנסתר, והמקור הוא בשו"ת רמ"ע מפאנו [סי' לו, הובא בא"ר ס"ק יט ובפמ"ג], ומעמו ששליל לא נהנה עדיין מהעוה"ז, שהעולם הזה נברא בדיון ולכן כל בריה שנהנתה ממנו מקבלת דין, והשליל פטור מן הדין לפי שלא נהנה. ועוף וחיה משובחים מבהמה משום שרוחות קדושות מנשבות בהן ולכן דמם טעון כיסוי, ועוף משובח מחיה ויעיד עליו קלות המעוף שלו, 51.

עיין בבית"ל [ד"ה ואפילו] שהביא את דברי התוס' [שבת דף קח. ד"ה איזה] שכתבו דאפילו נתנבלה בידי אדם כשרה. דברי התוס' מתייחסים לגמ' [שם] ששאל בייתוסי אחד את ר' יהושע דכשם שאין כותבים תפילין על עור בהמה טמאה משום שאינו ממין המותר בפך, ה"נ לא יכתבו על עור של נבילה וטריפה, והשיב לו ר' יהושע דמשל למה הדבר דומה, לשני בני אדם שנתחייבו הריגה למלכות, אחד הרגו מלך ואחד הרגו אספקליטור [שר הטבחים] איזה מהן משובח, הוי אומר זה שהרגו מלך, והיינו דנבילה שנתנבלה מאליה ולא ע"י אדם יש לה מעלה מסוימת, וע"ז הוסיפו תוס' שלדינא אנו מכשירים גם עור של נבילה שנהרגה בידי אדם כגון נחורות ועקורות, דמתוך שהוכשרה נבילה שמתה מאליה, חזינן דא"צ מותר בפך ממש וסגי במין המותר בפך.

סעיף יג

מקור הדין הוא בגמ' שבת דף קח., שם נתבאר שכותבין על עור של עוף אף שיש בו נקבים במקום מושב הנוצות, דמ"מ כל נקב שהדיו עובר עליו כשר.

וכתב השו"ע דהיינו שאין האות נראית חלוקה לשנים מחמת הנקב. וכתבו הב"ח והמג"א והא"ר והפמ"ג דכל שהדיו עובר עליו ה"ז כשר אף אם ניכר נקב דק נגד השמש, והט"ז החמיר בנקב הנראה נגד השמש. אך המשנה ברורה כתב כרוב האחרונים ה"ל שהכשירו בזה.

נקב בעובי קולמוס האות

נקב גדול יותר, שהדיו אינו עובר עליו והאות נראית חלוקה לשנים על ידו פוסל, אף אם קולמוס האות רחבה יותר מהנקב והדיו מקיף את הנקב מכל צד, דמ"מ באותו עובי דק שכנגד הנקב נפסקה האות ונראית חלוקה, כן כתבו הט"ז [ס"ק ז] והב"ח, הובאו במשנה ברורה ס"ק לב].

ביאורים והערות

51. עוד כתב שם ששליל של חיה עדיף משליל של בהמה, ושליל של בהמה שנשחטה עדיף על שליל של חיה שנתנבלה, שהנבילה היא דין קשה. ובספר עולת תמיד שהובא בא"ר נקט שדברי הרמ"ע האלו מתייחסים לא רק לשליל, אלא דגם עור של בהמה שחוטת עדיף על עור של חיה שנתנבלה.

קנין הלכה

מראי מקומות

נקב שנעשה אחר הכתיבה, והוא בעובי קולמוס

אם הנקב שבתוך עובי האות נעשה אחר הכתיבה, כתב המ"ז דכשר, ובעין מש"כ הפוסקים לקמן [סעיף טו] בניקב תוכו של האות. ובחגהת רע"א תמה על ראיית המ"ז, וכתב הביה"ל [ד"ה האות] שנראה שרע"א מפקפק בזה להחמיר.⁵² ובלבושי שרד כתב שדברי המ"ז שהכשיר בזה נאמרו רק בשיש שיעור אות עד הנקב, אך כשאין שיעור אות המ"ז יפסול. והעולה מזה הוא שלפי הביה"ל אם לא נשאר שיעור אות עד הנקב הרי זה צ"ע לדינא אם להכשיר. ובחזו"א [סי' ח ס"ק א] כתב שטעם הפסול בנקב בעובי האות הוא משום שהיו כמנומר, ולפי"ז אין מקום לחלק בין אם נשאר שיעור אות עד הנקב או לא נשאר.

כתב הפמ"ג [א"א סוס"ק יד] שאם הנקב גדול באופן שתקולמוס מרגיש בו בזמן הכתיבה, אך הדיו עבה שיש בו גומין ולכן הוא סותם את הנקב, אין זה מועיל להכשיר. וכתב ע"ז בלשכת הסופר [סי' ז אות ד] דכפי הנראה בזמן הגמ' היה הדיו עבה יותר מן הדיו שנוהגין בו עתה.

סעיף יד

מקור הדין הוא בב"י בשם הר"י אסכנדרני. ועניינו, דמשום נוי התפילין עושין הסופרים הזרזים את הקלפים בשיעור עובי שונים זה מזה כדי שכל הפרשיות יהיו שוות בעוביין ויתמלאו הבתים בשוה, ועיקר הקפידא בזה הוא שיהיו הבתים שווים בעובים מבחוץ ולא יהיה אחד עבה ואחד צר, וכמש"כ הדרכי משה בשם הברוך שאמר. והלבוש כתב מנהג אחר, שלוקחין קלף בעובי ובאורך שווים לכל הפרשיות, אלא שלפרשיות הקצרות משאירים גליונות ארוכים יותר, והיינו כשהיו הבתים עשויים מעור בהמה דקה רך ביותר, והיה עוביים החיצוני משתנה לפי עובי הפרשיות שבתוכם, אך בזמנינו כתב הקסת סופר [סי' כ ס"ג] שאין נוהגין בזה.

שאלות לחזרה על החומר הנלמד בחודש טבת תשפ"א

יו"ד סי' רפט-רצא, או"ח סי' לב עד סי' ד

מיוסדות על טור וב"י וד"מ, שו"ע ט"ז ש"ך ומג"א, פ"ת ורעק"א, משנ"ב,
שעה"צ וביאור"ל

סימן רפט סעיף א

- א. (1) מה הטעם שאין מברכין על המזוזה בשעת כתיבתה?
(2) והאם מברכין שהחיינו בקביעת מזוזה, ומה הטעם, ומאי שנא מטלית?
- ב. האם בעינן דוקא שתי מזוזות לברכה, כדכתיב על "מזוזות" ביתך, ומה הטעם?
- ג. (1) הוריד המזוזה על מנת לבדוקה, כשחוזר וקובעה - האם מברך עליה?
(2) נפל המזוזה לארץ ורוצה לקבעה, האם מברך עליה?
- ד. הקובע מזוזה ועדיין לא נכנס לדור בבית, מתי מברך, בשעת בקביעתה או כשנכנס לדור שם?

סעיף ב

- ה. האם הנחת המזוזה בתוך חלל הפתח מעכבת, ומה הדין אם הניחה אחורי הדלת?
- ו. (1) מה הטעם צריך לקובעה בטפח הסמוך לחוץ?
(2) והאם זה מעכב?
- ז. צריך לקבוע המזוזה בתחילת שליש העליון בגובה הפתח;
(1) מה הדין אם קבעה למעלה מזה?
(2) כמה צריך שיהיה המרחק מהמשקוף למזוזה, לכתחילה ובדיעבד?
(3) ומה הדין אם הניחה למטה משליש העליון?
(4) והיכן יקבענה כשהפתח גבוה הרבה, ומנלן?
- ח. (1) מה הדין בדיעבד אם קבע המזוזה משמאל הפתח?
(2) והאם באיטר רגל או יד שאני, ומה הטעם?

סעיף ג

- ט. המחלק ביתו לשתיים, ובכל חלק יש פתח פתוח לרה"ר, ובמחיצה שבין שתי הבתים יש פתח מעבר מזה לזה, היכן קובע המזוזה בפתח זה?
- י. פתח הפתוח מבית לחצר, האם קובעין לימין היוצא לחצר או לימין הנכנס מהחצר לבית?
- יא. פתח שנכנסים מהבית לבית החורף שלנו – היכן קובעים המזוזה?
- יב. דלת שבין בית המדרש לעזרת נשים;
(1) האם קביעת המזוזה בימין הנכנס לעזרת נשים או בימין הנכנס לבית המדרש?
(2) ומהן צדדי הספק בזה?
- יג. (1) כשיש בית החורף וחדר גדול וכל אחד יש לו פתח לחצר, ובחדר הגדול יש חדר קטן שיש לו פתח לחדר הגדול ופתח לבית החורף, היכן קובעים המזוזות בדלתותיו?
(2) ומה הדין כשאין לחדר הגדול פתח לחצר, ומה הטעם?

סעיף ד

- יד. (1) האם צריך לקובעה דוקא במסמרים?
(2) ומה הדין כשקובע אותה רק לפי שעה?
- טו. (1) האם יכול לחפור חפירה במזוזות הפתח ולקובעה שם?
(2) וכמה מותר שיהא עומק החפירה?
(3) והאם צריך שיהא איזה היכר מבחוץ?

סעיף ה

- טז. (1) אם קבע המזוזה במזוזות הפתח בעודה תלושה ואח"כ חיברה לפתח, האם מהני, ומה הטעם?
- (2) באופן שאי אפשר לקבע המזוזה על המזוזה ממשרק על טבלא של עץ, האם צריך לחבר קודם הטבלא על מזוזות הפתח ואח"כ לקבוע עליו המזוזה או דמהני גם כשקובע המזוזה על הטבלא בעודה תלושה?

יז. קבע המזוזה כתיקונו ואח"כ הורידו המזוזות והמשקוף מהפתח לצורך שיפוץ והחזירו המזוזות עם המשקוף כשהמזוזה קבועה עליה, האם כשרה או שצריך להוריד המזוזה ולקובעה מחדש?

סעיף ו

- יח. בדין אם המזוזה צריכה להיות זקופה או שכובה;
- (1) באר פלוגתת רש"י ור"ת בזה?
 - (2) איך פסקו השו"ע והרמ"א והגר"א?
 - (3) איך נוהגים המדקדקים?
 - (4) איך ינהג כשמזוזות הפתח צר מאד וא"א לקובעה רק בזקיפה ואחורי הדלת שלא בתוך חלל הפתח רחב יותר, ומה הטעם?
- יט. (1) איך גוללין המזוזה, מתחילתה לסופה או מסופה לתחילתה?
- (2) כשמניחים המזוזה בשיפוע, לאיזה צד יהיה תחילת הפרשה למעלה?
 - (3) כשמניחה אחורי הדלת – שא"א להניחה בחלל – איך יעשה השיפוע?

סימן רצ סעיף א

- כ. ספר תורה או תפילין שבלו ואין ראויין לשימוש;
- (1) האם עושין מהם מזוזה, ומה הטעם?
 - (2) באיזה אופן שייך לעשות מהם מזוזה?
 - (3) כמה ביאורים למדנו לדעת התוס' שכתב בחלוקה השניה "או פרשת והיה בתחילת העמוד והוסיף שמע בגליון שלמעלה", הא הוי שלא כסדרן?
- כא. ספר תורה שעדיין לא נשלמה כתיבתו, האם מותר לעשות ממנו מזוזה או לקצץ גליונותיו לתיקון ספר תורה שלם, ומה הטעם?
- כב. (1) האם מותר לכתוב תפילין על גליוני ספר תורה?
- (2) התחיל לכתוב על היריעה כמה שורות מס"ת ונפסל, האם מותר לכתוב על הנוטר תפילין ומזוזות?
 - (3) ספר תורה שבלה ונשארו כמה יריעות שלא בלו, אבל רק הקלף נשאר והכתב ירד לגמרי ולא נשאר אפי' רושם, האם מותר לכתוב דבר אחר על קלפים הללו?
- כג. (1) האם מותר לתקן ספר תורה עצמה עם גליונותיה, כשאפשר לתקנה בענין אחר וכשאי אפשר לתקנה בענין אחר?
- (2) כשאי אפשר לתקנה עכשיו אבל באיזה זמן יהיה אפשר באיזה אופן לתקנו, האם מותר לתקנו עתה בספר תורה עצמו?
 - (3) ומה הדין לתקן בזה ספר תורה אחר שאי אפשר לתקנה בענין אחר?
- כד. קצץ גליוני ספר תורה שאין קוראים בה ודבקם בשולי היריעות של ספר תורה אחר התפורים זה בזה כדינו;
- (1) האם מותר לעשות כן?
 - (2) והאם מותר לקרות בס"ת ההוא, ומה הטעם?

סימן רצא סעיף א

- כה. כל כמה זמן צריכים לבדוק המזוזות - של יחיד ושל רבים - ומה הטעם?
- כו. (1) קבע בביתו כמה מזוזות בזמן אחד, האם מהני לבדוק רק חלק מהם או שצריך לבדוק כולם, ומה הטעם?
- (2) כשקשה לו להוציא המזוזה ולבדוק, האם יכול להוסיף שם עוד מזוזה כשרה?
- כז. (1) מהי ההגדרה של מזוזת רבים?
- (2) בית של ג' שותפים שיש שם ארבעים מזוזות, האם נחשבת למזוזת רבים?
- כח. מהי הבדיקה המחוייבת, והאם צריך מומחה הבקי בחסירות ויתירות?

סעיף ב

- כט. השוכר בית מחבירו;
- (1) על מי לקבוע המזוזה?
 - (2) אם שכר בחזקת שיש שם מזוזה ולא היה?
 - (3) אם שכר בחזקת שאין שם מזוזה והיה?
 - (4) כשקבע השוכר המזוזות האם מותר לו ליטלם משם כשיוצא?
 - (5) ואם מקפיד על מעותיה?
 - (6) ומה הדין אם זה שנכנס אחריו עומד מוכן לקבוע מזוזותיו?

- ל. הנכנס לדור בבית שיש כבר מזוזות, האם מברך ומה מברך?
 לא. המוכר בית לחבירו, האם יכול לתבוע מהקונה דמי המזוזות?
 לב. (1) השוכר בית מעכו"ם או לעכו"ם, האם מותר או חייב להוריד המזוזות לפני שהעכו"ם נכנס?
 (2) עכו"ם המבקש שיתנו לו מזוזה לקבוע בפתחו, האם מותר ליתן לו, ומה הטעם?

סעיף ג

לג. נשים ועבדים וקטנים האם חייבין במזוזה?

או"ח סימן לב סעיף א

- לד. (1) באיזה גודל צריך לכתוב ד' דאחד בפרשת שמע?
 (2) והאם משערין באותו כתב דוקא?
 לה. (1) מהי סדר כתיבת הפרשיות, ומה טעם צריך לכתוב כסדר הזה?
 (2) והאם צריך לכתוב כסדר הזה גם בשל ראש וגם בשל יד?
 לו. אם כתב את הפרשיות שלא כסדרן ;
 (1) האם התפילין כשרות בדיעבד?
 (2) והאם הפרשיות כשרות לצרפן לפרשיות אחרות?
 (3) ומה הדין אם נכתבו במקומן הראוי להן אבל שלא כסדרן?
 (3) ומה הדין של פרשיות שנכתבו כסדרן ואח"כ נפסלה פרשה אחת?
 לז. לגבי פרשיות 'שמע' ו'היה אם שמוע' שנכתבו שלא כסדרן ;
 (1) האם יש מקום להקל יותר מפרשיות אחרות, ומה הטעם?
 (2) מה דעת הפוסקים בזה, ואיך נפסק בזה להלכה?
 לח. (1) האם יכתוב קודם של ראש או קודם של יד, ומה הטעם?
 (2) והאם מותר להפסיק בדיבור בין כתיבת הפרשיות?

סעיף ב

- לט. (1) איך הוא סדר כתיבת הפרשיות, כולם בקלף אחד או כל אחד בקלף לבדו, ומה הטעם?
 (2) ומה הדין בדיעבד, כשלא כתב כמו שצריך רק להיפך?
 (3) כשכותב בקלף אחד, איך כותב את הפרשיות, בעמוד אחד או בארבעה עמודים?

סעיף ג

- מ. (1) באר שיטות הראשונים ממה צריך להיות הדיו שכותבים בו תפילין?
 (2) ובאיזה צבע צריך שיהיה הדיו?
 (3) דיו כחול האם כשר, והאם דומה לרצועות התפילין, ומה הטעם?
 מא. (1) מה כוונת הרמ"א שלכתחילה יעשה אותה מעשן עצים או שמנים השרויים במי עפצים, לאפוקי מאי?
 (2) והאם כוונתו לפסול בדיעבד אם נתן בו קומא או קנקנתום?
 מב. מה הדין אם כתב בדיו הנעשה כלדהלן ;
 (1) במי עפצים וקנקנתום?
 (2) במי עפצים לבד או קנקנתום לבד?
 (3) בגומא וקנקנתום?
 מג. (1) כתב אות אחת או חלק מהאות בצבע אחר או בזהב, האם כשר?
 (2) והאם מהני להעביר עליו קולמוס אח"כ בדיו שחור?
 מד. זרק עפרות זהב או צבע אחר על האותיות ;
 (1) האם מהני להעביר הצבע שישאר כתב התחתון?
 (2) ומה הטעם לא נקרא שלא כסדרן?
 (3) ומה הדין אם זרק הצבע על אות מהאזכרות, ומה הטעם?
 (4) ומה הדין אם זרק הצבע שלא לשם קדושת השם?
 (5) ולמה הוי רק כמוחק את השם?
 (6) והאם מהני לעבור עם קולמוס על הצבע, באזכרות ובשאר אותיות, שיהיה כתב עליון וכתב תחתון שחור כראוי?

סעיף ד

- מה. מדיני מוקף גויל ;
(1) האם דין מוקף גויל הוא רק לכתחילה או אף בדיעבד?
(2) ומה הדין אם רק קוץ אחד מהאות אינו מוקף גויל?
(3) ומה הדין אם האות האחרונה בשיטה מגעת עד סוף הקלף?
מו. אם האות גדול ונדבק בסופו שאף אם נגרר מקום הדבק ישאר צורת אות ;
(1) האם כשר כמו שהוא או צריך לגרר?
(2) והאם מועיל תיקון בס"ת ובתפילין?
מז. תגין שנדבקו אחת לחברתה, האם פוסלין והאם מהני תיקון ;
(1) כשתגי האות גופא נוגעין אחד בחבירו?
(2) כשהאותיות ניכרות ורק התגין נוגעין זה בזה?

סעיף ה

- מח. (1) מי ששולט ביד ימין לבד, מה הטעם שצריך לכתוב בימינו, ומה הדין אם כתב בשמאלו?
(2) מי ששולט בשתי ידיו, באיזה יד יכתוב, ומה הדין אם כתב בשני?
מט. האם צריך להקפיד על יד ימין ;
(1) כשצריך לעשות תיקון בענין הכתיבה?
(2) כשצריך להפריד נגיעות באותיות?
נ. מי שכותב בימין וכל מלאכתו בשמאל או להיפך, האם מותר לו לכתוב סת"ם, לכתחילה ובדיעבד?
נא. (1) איטר יד, באיזה יד יכתוב, ומה הדין אם כתב בשני?
(2) סת"ם שנכתב ע"י שתפס הקולמוס בשפתיו או ברגלו וכתב בו, האם כשר?

סעיף ו

- נב. לדעת המחבר ;
(1) כמה צריך לשרטט בתפילין, ומה הטעם?
(2) ואם רוצה לשרטט כל השורות, האם מותר?
(3) ומה הדין אם לא שרטט כלל?
(4) ומה הדין אם שרטט שיטה ראשונה ואחריו לא שירטט וכתב שורות עקומות?
נג. (1) האם מותר לשרטט בעופרת או בדיו או בסיקרא - לכתחילה ובדיעבד?
(2) ומה הדין לשרטט בהן בין השיטין?
נד. לדעת הרמ"א ;
(1) היכן צריך לשרטט בתפילין?
(2) ומה הדין אם יודע לכתוב בלא שרטוט?
(3) ואם שרטט כל השורות האם צריך לשרטט גם מכל הצדדים?
(4) ואיך נוהגין היום לשרטט?

סעיף ז

- נה. (1) מהו גויל, מהו קלף, ומהו דוכסוסטוס?
(2) על מה מהן כותבין תפילין ועל אלו לא כותבין?
(3) באיזה מקום כותבין על הקלף, ומה הדין אם שינה - לכתחילה ובדיעבד?
(4) איך אפשר להכיר אחר העיבוד איזה צד הוא סמוך הבשר?
(5) ומה הטעם אין לפסול תפילין ישנים מחמת סימן זה?
נו. (1) קלפים שלנו שאין חולקין אותם, איזה דין יש להם, ומה הטעם?
(2) מה הדין אם גרר במקום השער יותר ממה שצריכים כדי לתקנו ולהחליקו?
(3) מה הסימן לידע שגררו כל הדוכסוסטוס?
(4) ומה הדין אם נשאר קצת מהדוכסוסטוס?

סעיף ח

- נז. עיבוד הקלף ;
(1) האם הוא מדאורייתא או מדרבנן?
(2) האם הוא לעיכובא?
(3) ומה הדין אם הוציאו מהסיד לפני שנפלו כל השערות?
נח. עיבוד לשמה ;
(1) האם הוא מדאורייתא או מדרבנן?
(2) כשלא עיבד לשמה האם בדיעבד כשר?

סעיף י

- ע. בדיני סימון העורות ;
(1) האם מהני לסמן רק בנקבים, ומה הטעם?
(2) האם מהני לסמן בנקבים כעין אותיות, ומה הטעם? [שו"ע, מג"א, מ"ב סקל"א,
ביאווה"ל ד"ה כעין]
(3) ומאי טעמא לא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא? [ביאווה"ל ד"ה דמרתת]

סעיף יב

- עא. בדיני מקור הקלף ; האם מותר לכתוב על קלף כדלהלן ;
(1) מעור נבילה וטריפה של בהמה טהורה?
(2) מעור בהמה טמאה?
(3) מעור טהורה שנולדה מטמאה?
(4) מעור טמאה שנולדה מטהורה?
(5) מעור של איסור הנאה? [שו"ע, ביאווה"ל ד"ה הטהורים]
עב. מה משובח יותר עור בהמה או חיה או עוף או שליל? [ביאווה"ל ד"ה יהיה]
(2) שאר ספרים שאינו תנ"ך, ספרי הש"ס והפוסקים, האם מותר לכתוב על עור בהמה
טמאה? [ביאווה"ל ד"ה תורת]

סעיף יג

- עג. מדיני נקבים בקלף ;
(1) קלף שיש בו נקב קטן שהדיו עובר עליו, האם מותר לכתוב עליו?
(2) ומה הדין אם נפל קצת דיו במקום ההוא ונראה נקב דק נגד השמש?
(3) קלף שיש בו נקב שאין הדיו עובר עליו, האם מותר לכתוב עליו?
(4) ומה הדין אם הנקב באמצע עובי האות ודיו מקיפה מכל הצדדים או שיש צורת אות עד
הנקב? [שו"ע, מ"ב סקל"ב]
עד. 1) אם לאחר הכתיבה נחלק האות לשתיים על ידי נקב ויש צורת אות עד הנקב, האם כשר?
2) ואם הנקב שנעשה הוא באמצע עובי האות, האם יש להכשיר אפי' אין צורת אות עד
הנקב? [מ"ב שם, ביאווה"ל ד"ה האות]

סעיף יד

- עה. איך נוהגין הסופרים לעשות את הקלפים לפרשיות התפילין שחלוקין בארכן, שיתמלאו
הבתים בשוה? [שו"ע, מ"ב סקל"ג]

נידונים למעשה בחומר הנלמד בחודש טבת תשפ"א בהלכות מזוזה יו"ד סי רפז ורפט

=====

סימן רפ"ז

- א. חדרון שמתחת למדרגות בקומה השניה, האם חייב במזוזה.
1. כאשר הכניסה גבוהה בהמשך החדר מתקטן ונהיה נמוך מ', ולעיתים ילדים ישנים שם.
 2. וכן להיפך כאשר הכניסה נמוכה ואח"כ נהיה יותר גבוה.
 3. משקוף שהמסילות שלו מבחוץ, צמוד אליו ולא מעליו, האם נחשב צוה"פ לחייב במזוזה.
 4. חיבר על מזוות החדר מבחוץ ווים ועליהם תלה מוט לתליית הוילון, האם מחייבו במזוזה.
 5. מוט שנכנס לתוך המזוזה, כלומר שהמזוות מגיעות עד לתקרה ממש וביניהם המסילה נכנסת.
 6. מסילה או מוט שעוברים מעל המזוות אבל מחוברת עם ציר וכדו', ומטרת הצירים כדי להסיר
לצורך מעבר של רכבים ודברים גבוהים, האם חייב במזוזה.
 7. וכשיש רק מזוות המחזיקות את הדלת ורוצה להניח מזוזה, האם מספיק שיחבר חוט כלשהו
בתקרה שמעליו. – וכן האם יש שיעור מסויים שצריך שיהיה למסילה שמלמעלה.

ת. בית נמוך מ' טפחים, האם הוא חיסרון בשם בית, והנפק'מ כאשר נמוך והפתח גבוה, דאל'כ הרי בין כך חסר בשם פתח. - ואם הצה'פ עצמו נהיה יותר גבוה או נמוך יותר. - ועיין מאירי יומא י"א ע"ב שכתב שלכאורה כאשר הבית עצמו אינו גבוה י' אינו נקרא בית, אבל לא הוזכר בשום מקום, אא"כ הוא בכלל שצריך פתח י', אבל אינו מוכרח כי אפשר בשוה לתקרה. -

במזוזות מלכים הלכה למשה סק'ז כתב שלענין צוה'פ לגבי שבת במן הצד נחלקו הראשונים ולדעת המכשירים כ"ש כאשר הוא תפוס בתוכו, ולהפוסלים מסתפק בתפוס בתוכו, אבל לענין כלאים מהני מהצד, וממילא תלוי בנידון שנחלקו בו הפוסקים האם מדמים צוה'פ של מזוזה לכלאים או שבת, כי כאן אין תנאי של צוה'פ מדין מחיצה אלא להגדירו כפתח. - ולענין מסילות המחברות אליהם מבחוץ, יש לדון האם תלוי בנידון של מבחוץ, או שעדיפא מיניה כי הוא חלק ממנו ממש. - ובמזוזות מלכים הביא לדון שכאשר מתפרק אפשר שחסר בכל שם צוה'פ. - ובדברי מלכיאל דן כאשר המשקוף נכנס לתוך המזוזה והמזוזה ממשיכה לגובה, האם נחשב מהצד, ומצדד לחלק מה סיבת עשייתו. ובמ"ב בסימן שס"ב סק"ד הביא להחמיר, והחזו"א ע"א סק"ט חולק שכשר. - ובאופן של הווים אפילו שהם מחוברים ממש כידיית של המשך העמוד, כתב בחזו"א ע"א י"א שאינו נחשב כחלק המתרחב ממנו עצמו אלא נחשב לצוה'פ מהצד. - ובמקד"מ סק"ד שאין שיעור כל שיכול לסבול שיעור דלת קש ולמה צריך שיוכל לסבול. ואולי כדי שיהיה שוקף עליו, ובחזו"א קע"ה סק"ג, וע"א סק"ז, מבואר על חוט שמהני אלא שיהיה מתוח, וכ"כ בחת"ס ל"ו ליקוטים ל"ט.

ב. דלת אקורדיון וכדו' שהמזוזות שלו שבו הם נפתחים ונסגרים, הם רק עד גובה מסויים.

1. כאשר צמוד לגג יש מסילה שעליו הדלת נוסעת, האם חייב במזוזה.
2. אם חיבר מעל המזוזות מדף שחוצה ומבדיל קצת בין המזוזה לבין המסילה העליונה.
3. כניסה שלמטרת יופי וכדו' עשו את המשקוף בצורה שמשתי צדדי המזוזה עולה קרש בצורה אלכסונית ומתחברים ביחד למעלה בצורת משולש.
4. וכן אם מזוזה אחת גבוהה הרבה מהשניה ולכן המשקוף באלכסון.
5. מזוזות כניסה שלמטה רחבה, ובהמשך הגובה מתקצרת והולכת, עד שלמעלה היא דקה לגמרי, והמשקוף הוא ממול הרחב או הצר, האם חייב במזוזה.
6. ולהיפך כאשר למטה היא צרה ובחלק העליון מתרחב והולך והמשקוף עובר מעליו.
7. כניסה של מזוזות ומשקוף רחבים, שהרכיבו עליהם דלת אלומיניום וכדו' שהם צרים מאוד, על מה יניח את המזוזה.

ת. במ"ב שס"ב סק"ב מבואר שכשאין נוגע הוא מדין גוד אסיק, אמנם יש שהקשו מכיפה שמהני אפילו שיש מפסיק שא"א להחשיבו כגוד אסיק. - ובמ"ב סימן שס"ג סק"ב פסק כהט"ז שאם גג מפסיק ביניהם אינו צוה'פ, ובשעה"צ הביא שהתו"ס מפקפק בזה, וטעמו שהרי מבואר בכיפה שמהני, ואע"ג שהעגול מפסיק ביניהם, ובחזו"א מבאר שכל חלק מהעגול הוא כבר חלק מהמשקוף עצמו ואינו נחשב כהפסק, ורק אם יהיה הפסק שאינו קבוע אינו חוצץ. - ובדברי יחזקאל דחה את ההוכחה מכיפה, שהחיסרון של גג אינו משום חציצה אלא שאינו דרך צוה'פ, משא"כ בכיפה, וכלשונו של המ"ב שאין עושים צוה'פ בענין זה. וממילא יש לדון האם לפי"ז גם כאשר יהיה דבר חיצוני כמדף וכדו' ג"כ יתחייב. - ובחזו"א שם שמדף באמצע אינו דומה לכיפה והרי"ז עצמו נחשב לגג וממילא אין מקוץ מעליו, אבל אם הוא ארעי אינו חוצץ. - ומתבאר בחזו"א שכשכולו עגול ודאי לא מהני לרש"י לרבנן, כי אינו נחשב על גביו, ורק במרובע מבחוץ מהני, וכל המעלה הוא שרואים מבחוץ ומה שביניהם אינו מפריע, ולפי"ז כתב החזו"א שה"ה שכאשר הוא אלכסון עם

שפיץ לא עגול, או שמזוזה אחת גבוהה הרבה מהשניה ולכן המשקוף באלכסון, ג"כ פסול, כי כמו בעיגול יסודו שהוא נחשב לחתכים וחתכות קטנות. - ובשעה"צ בסימן שס"ב סקמ"ו הביא שהרע"א מסתפק בזה. וע"ע בזה בערך שי סק"א, ובמזוזות מלכים הלכה למשה סקק"ה. - ובמ"ב סוסש"ב הביא מהרע"א לפסול בכה"ג, - ובחזו"א ע"א סקי"ב כתב שאם כל העובי מתוך ה' ולמעלה נהיה צר והולך פסול.

ג. דירה הנמצאת באמצע שיפוץ או בניה, ועדיין לא חיברו לה מזוזות ומשקופים.

1. נכנסו לדור בה, והקירות שעתידים לחבר להם משקופים, או התקרה שעתידים לחבר בו את המשקוף אינם ישרים, האם חייב במזוזה.
2. הוריד את קרש המזוזה או המשקוף כדי להחליפם או לתקנם, ונשאר רק אבנים, האם חייב במזוזה.
3. והאם יש חילוק אם האבנים ישרים, או לא.
4. עשה כניסה עם אבן ירושלמית שיש בה בליטות ושקיעות, האם חייבת במזוזה.
5. מזוזה שבמשך הזמן חלקה התנפחה מחמת הרטיבות, ומקשה על סגירת הדלת, או התעקמה מחמת הכובד, או שהוסיפו עליו מסגרת שבצורת היופי שלה נעשה בה עליות וירידות, שקיעות ובלטות, האם חייבת במזוזה.
6. וכן מזוזה ממתכת שלצורך החיבור הלחימו פסי מתכת שעוברים בכמה מקומות על כל רוחב המזוזה, האם מברך על הנחת המזוזה.
7. יש להם כבר מזוזות ועדיין לא חיבר כלל את המשקוף העליון ויש לו רק תקרה ישרה.
8. וכן מטבח שמחמת הארונות נוצר בליטה כשתי מזוזות, ומחמת כן מתחלק למקום אכילה, אבל מעליו יש רק תקרה ישרה, או סיום של הבוידעם, האם מתחייב במזוזה.

ת. בטור הביא גם חיסרון של פתחי שימאי של אבן נכנס ויוצא בין לענין המזוזות ובין לענין המשקוף, ובמחבר לא הביאו, והט"ו הביאם. - ובחזו"א דן שאפשר שכל החיסרון הוא רק באלו שנעשו מחמת הירוס שמחמת זה נחשב שחסר בצורת פתח, אבל לא כאשר העמיד קנה שאינו משופה, וכתב שמ"מ צריך להחמיר כדברי המקור"ח שגם בכה"ג לא חשיב לפתח, ואם צריך להחמיר צריך גם בדרגה של לשפות וליטול עוקציהן. - ויל"ע אם ממילא כונתו שצריך להחמיר גם כאשר נעשה מיוחד ליופי. - וכן אם כן עד איזה שיעור נחשיבו כאחד. - ובסימן ע"א סקי"א מתבאר שהחיסרון של פתחי שימאי במשקוף הוא אפילו בפחות מג"ט. - ובאר"ח ע"ח סק"ז כתב שאם מחייבים בצד ימין בלבד ממילא אין חיסרון אם השני הוא נכנס ויוצא, כי לכל היותר הוא כמאן דליתא. וע"ע בזה במהרש"ם ח"ד עד כמה לדמותה לשבת, והדברי מלכיאל ח"ג ט"ז, שדן לענין מה דומה שבת למזוזה. וכשהוא בתוך ג"ט אבל מופרד או מחובר כי המזוזה רחבה הרבה, ומצוי בפרט במתכת וכדו' שהמזוזה רחבה הרבה. וכן יש לדון עדיין האם צריך קו ישר ממש, או נראה לעין, או שיעור אחר, ובפרט בקיר עצמו מצוי עקום. - ובמ"ב בסימן תר"ל סקי"ג מתבאר שגם הסכך עצמו נחשב למשקוף, והביא מהמג"א להקשות, ושהפמ"ג והביאור הגר"א מיישבים קושייתו ולדברי הגר"א ודאי נחשב למשקוף, וכ"כ בחזו"א קע"ב סק"ב ד"ה או"ח אלא שחולק עליו, אבל לישבו של הפמ"ג שמאחר והניח את הסכך לקירוי נחשב שהניחו למשקוף, אבל בסתם אינו נחשב למשקוף, ובמקד"מ סק"ה שכל שאין כל היכר כלל להיות למשקוף אפשר דלא מהני.

ד. פתחי כניסה לגלריה וכדו'.

1. כאשר משתמשים בו ממש כחדר, אבל הפתח הוא בצורת שכיבה, האם חייב במזווה.
2. וכן כניסת חירום למקלט מלמעלה האם חייב במזווה.
3. חלון שקל לעבור דרכו כי בצד השני המקום גובה יותר, וכגון חלון של חדר הצמוד לחצר או גינה פרטית שמקצרים דרכה, האם חייב במזווה.
4. דלת חירום שצריך להעמיד לו מדרגות חיצוניות נאות וכעין מה שכניסה למטוסים וכדו', האם חייב במזווה.
- ת. נחלקו האם פתח מושכב, חייב במזווה, וכן האם כשנכנסים רק דרך שאינו קבוע נחשב פתח להתחייב במזווה. הנוב" תנינא יור"ד קפ"ד הביאו הפ"ת רפ"ז סק"א, ועיין במסכת מזווה פ"ב מ"ד ובפרשה סדורה סקמ"ז. ובדע"ק רפ"ז סק"ב, ומש"כ לענין חלון ברפ"ט סק"ז. ואם רגיל, ובמקד"מ סקט"ז כתב שגם ברגיל אם גבוה י' אינו נחשב לפתח. - ויש לעיין מה מגדיר דרך מצוי באופן שגרים מצד אחד בקומת קרקע ובני הבית מקצרים ונכנסים דרך שם.

ה. חדר שנגמר בקירות ישרים.

1. האם חייב במזווה ובברכה.
2. אם קיר אחד בולט יותר מהשני, והמשקוף מחובר מעליהם באלכסון, או שהאלכסון הוא הגג של הבודיעם.
3. והאם הדין שונה כאשר הקירות בסוף לא מסתיימים ישר אלא נכנסים ובלטים לכיוון פנים החדר או לחוץ.
4. שתי חדרים שיש ביניהם פרוזדור המשמש כמעבר לחדר המשך, האם תחלת הקירות שבכניסה למעבר מחייבו במזווה.
5. דירות או חדרים שבחצר וכדו', ויש מעבר ביניהם לחצר או מקום אחר מאחורה, האם סופי הקירות של החדרים שבכיוון הכניסה מחייב במזווה.
6. בכל האופנים הנ"ל אם בשווי הרוחב והגובה שלהם, חיפה מזוזות מעץ, מזוזות מחומר אחר האם מתחייב ודאי במזווה.
7. אם הם מאוד דקים האם יניח על הקיר, והאם לצד פנים או חוץ.
8. וכאשר הקירות נכנסים גם לרוחב ונשאר מעבר בצורת פתח, האם יכול לכתחילה להניח עליהם מזווה בברכה.

ת. גם לדעת הרא"ש שראשי כתלים חייבים צוה"פ צריך לגדור המקום ולסתמו אלא שגם זה נחשב לסגירה. - ודעת החזו"א להלכה שלדעת הרא"ש אפילו ללא דלת דלא כהפרישה כמבואר קע"א סק"ה ד"ה אמנם. - ובחזו"א ביאר שטעם החולקים כי מזווה צריכה לחצוץ ולגדור ולחלק, ולכן גם לדעת הרא"ש שאר אופנים שאינם מחלקים אינו נחשב לפתח. - ובמז"ב כתב שאם הכותל יותר מד"א אינו נחשב כמזווה, והראיה מלחי, ויש חולקים שעיקר ראייתו מלחי אינו מוכרח כי שם היכר, וכ"כ בחזו"א קע"ב סק"ב, ואו"ח ס"ע סקכ"ה, אבל גם ללא זה מעיקר הדבר שהרי הטעם הוא בגלל שראשי הכותל עצמם הם אלו שנחשבים מזווה, אבל לא שהכותל עצמו כולו נהפך למזווה, - אבל כאשר הוא נכנס לבפנים ודאי שכתלים אלו גודרים ולכו"ע חשיבי כמזווה, כ"כ בחזו"א, ומ"מ בעיקר ההלכה כרש"י דאינו נחשב למזווה. - ועדיין יש לדון מה הדין כאשר הכתלים הם לבפנים ונוצר ראשי כתלים מבחוץ, דכאן אפשר שגריעא שאינו שייך אליו כלל. וע"ע בזה בחובה"ד פ"ז ו', - ולפי ביאורו של החזו"א שהטעם שאין כאן בראשי כתלים חיסרון של חיזוקי כי המשקוף העליון בהנחתו מוכיח עליו א"כ ככה"ג ודאי צריך שיהיה מעליו ממש ולא בריחוק ג"ט. - וכן יש לדון האם שייך לומר הוכחה זו כשגובה ממנו הרבה ואינו נוגע בו. - ולדעת הריטב"א כל שאין מזוזות מיוחדות לעולם אינו חייב במזווה, ובמקו"ח כתב

שכן מורה לשון השו"ע, ובחזו"א קע"ב סק"ב כתב שקי"ל כרש"י שמכשיר. ובאו"ח ס"ע סקכ"ה ביאר המחלוקת כי מהותו של הצוה"פ צריך שיגדיר ושיהיה ניכר כמקום בפני עצמו ונחלקו האם בכתלים עצמם ג"כ ניכר. - וכן כאשר החדר אלכסון ממילא הכתלים נראים סוגרים פנימה וכאן כבר הוי ראשי כתלים לכו"ע כמבואר בחזו"א, - ולענין תוספת צוה"פ צמודה לראשי כתלים האם נחשב רק כראשי כתלים עיין בחזו"א קע"ב סק"ב ד"ה וכשמעמידים, ועוד שם שחולק על הט"ז, וכע"ז במקד"מ סק"ג, אלא שחילק באופן מסויים לחייב. - ועוד יש לדון שאפילו אי נימא שבכה"ג שיש ראשי כתלים חייב אם שתייהם שייכים לשתי צדדים אחרים, ולכן נוצר כאן מעבר, לכו"ע לא שייך להחשיבו כחלק מהמקום כניסתו וכגדירתו, כי לכו"ע צריך שיהיה כחלק ממנו, וע"ע בזה במנח"י ח"י צ"א, וכע"ז בחוה"ד פ"ז ס"ו. - ובכללה האם דינו של הרא"ש מיירי דוקא באופן שלכתחילה עשהו גם בעבור שישמש כפתח, ולכאורה בכללו גם מעבר. ובפרשה סדורה פ"א סקכ"ב כתב שודאי שיש איזה שיעור למרחק שבין הכתלים. וע"ע בפרשה סדורה סקמ"א דן עד היכן מייחסים אליו.

סימן רפ"ט

א. דלת שבין שתי חדרים.

1. יש לה ציר שניתן לפתחו לשתי בצדדים, לאיזה צד יניח את המזוזה.
2. וכן דלת הזזה שנכנסת לתוך הקיר לאיזה צד יניח את המזוזה.
3. האם יש חילוק בין אם הדלת מתחלקת לשתיים, וכל אחד נכנס לקיר אחד, - וכן שכולו יכול להכנס לשתי כיונים. - או שנפתח רק לצד אחד, - מחמת המציאות, - או מחמת הרגילות.
4. ואם ההזזה היא על מסילה, האם החדר שאצלו המסילה קובעת לענין זה.
5. כשיש חלון בתוך הדלת שנפתח לתוך החדר מסויים, או שאפשר לפותחו רק מצד חדר מסויים, האם הוא מוסיף להגדרת מקום המזוזה.
6. חדר שיש לו שתי דלתות אחת נפתחת פנימה ואחת החוצה, היכן יעמיד המזוזה. - והאם שונה כאשר הרגילות לפתוח חלק אחד יותר. - או שיש עליו ציר של נעילה בלבד בצד מסויים.
7. חדרים שהמבדיל שלהם הוא וילון התלוי על לולאות, האם יש משמעות באיזה צד הם מחוברים.
8. חדר שאין לו דלת, אבל בשעת הבניה והכנסת המזוזות והמשקוף הרכיבו בו צירים, האם יש להם איזה משמעות לענין מזוזה.
9. האם שונה כאשר הדייר הקודם, או הוא עצמו, השתמש בצירים לדלת, ועכשיו מחמת שינוי צורת הדיור, או החלפת הדייר, התבטל שימוש הדלת.
10. כשאין לו היכר ציר ומחמת זה יש לו ספיקות האם יש מעלה ענין וצורך, שיעשה היכר ציר.
11. חדר ללא דלת וללא צירים, הניח מזוזה, אח"כ קבע צירים ודלת, והציר לצד השני, האם צריך לשנות. - או חדר שהחליפו את הדלתות לצד השני, ועכשיו יש בו צירים לשתי הצדדים, או שכבר עקר את הישנים.
12. חדר שמחמת צפיפות הריהוט שבכניסה, בנו את כיוון הצירים והפתיחה כלפי חוץ, וכן דלת של חדרי חירום שחובת תקינותו הוא ע"י פתיחה לצד חוץ, היכן יניח את המזוזה.

ת. בנידון היכר ציר, הנידון הוא האם הוא ראיה, או הגדרת מהות הדלת והכניסה, וגם בזה האם הוא הגדרה במהות מחמת המציאות או שהוא כתנאי בעצם הגדרת פתח ודלת, ומכלל צדדים אלו יוצא נפק"מ לכל הספיקות שהוזכרו.

בדע"ק סק"א כתב שכשאינן ציר צריך לקבוע ציר כדי להכריע, וכשיש היכר ציר, אפילו שכבר מונח זמן מרובה, בידו לשנותו, ולפי השינוי לקבוע המזוזה. - וכשאינן ציר, באופנים שעובר מהם לחוץ וכדו', הקובע הוא צורת ההליכה מאיזה צד עיקר, והקובע הוא הבעה"ב ולא אנשי ביתו ואחרים הפטורים מהמזוזה [וצ"ב מה ענין פטור מזוזה להגדרת פתח, וכי עכ"ם אינו קובע, ודירת קטן, ואולי בכל הנ"ל הוא סובר שזה תנאי בחיוב]. ובמקד"מ הביא גם שההיכר של הדלת החיצונה שבחדר שלפניו היא הקובעת. וכן מצדד בדע"ק סק"ג. - אמנם כל אלו שייך רק אם ההיכר ציר נותן לו הגדרת המקום והחדר העיקרי אבל לא כאשר הוא דין בעצם. - ובשאלת יעב"ץ ח"א ס"ע כתב שכשאינן ציר הולכים אחרי החדר שאצלו נסגרת הדלת לצד השני, כלומר שכאשר סוגרים הדלת המשקוף והמזוזות חוצה לה, או כאשר הברזלים נראים באותו חדר, ויסוד הדברים הוא אחד שחדר ששם צריך להיות סגור שלא יוכלו לפתוח אותו שם הצירים והמנועול בפנים, וממילא הוא ההוכחה שהוא העיקר, ולכאורה א"כ ה"ה שהמקום שבו נועלים הוא עיקר. - ובפסקי רי"ד כתב שלכן כל הספק הוא רק בין ב' חדרים, כי בכניסה שמוגדרת ככניסה לפעמים פותחים לחוץ ולפעמים לפנים, ורק בין ב' חדרים מאחר ודרך בנ"א לעשות החור והציר לצד הפנים, לכן הציר מגדירו ככניסה. - ובשו"מ מהדר"ג ח"ב קס"ו כתב שכאשר יש ב' דלתות הולכים אחרי מה שרגיל לפתוח. - אמנם כל זה רק לגבי הכניסה שבין החדרים עצמם, אבל בכניסה שמחצר לבית דהיינו הראשונה, היא עצמה ודאי מהותה הכניסה, ושם הימין כ"כ בשו"מ הנ"ל, וגם אם נסגר לפעמים כל שלא ביטלו נחשב כפתח עצמו, - ובפרשה סדורה פ"ב סקל"ט כתב שיסוד היכר ציר מהני רק כששתיהם חייבין, ויש דין באחד קובעים בעיקר וממילא נפטר השני אפילו שהוא אינו ימין, ולכן כאשר אין היכר ציר מתבאר בירושלמי שמניח באיזה שירצה וממילא נפטר השני, אבל אם זה שיש בו היכר ציר פטור ממזוזה ממילא מניח בשני כי אינו הפקעה אלא מקום עיקרי לפטור שתייהם. - אבל באגרו"מ ח"א קע"ו נקט שהיכר ציר הוא תנאי בחיוב, כלומר שלדעת הראב"ד ודעמיה כל שאין היכר ציר, אפילו יש דלתות פטור ממזוזה, אבל בתנאי שכניסת שתייהם שוה. - וכן אם יש לכל אחד כניסה מצד החיצון, הוא הקובע. - וגם בגדר שוה כתב שאינו מתחלק בכמות האנשים, ואפילו רוב מצד אחד כל שבשתי הצדדים יש החייבים במזוזה נחשב שוה. - ובדע"ק כתב שאם היתה מונחת בצד ההפכי ואח"כ שינה אינו נחשב לתולמ"ה כי איגלאי מילתא שזה מקומו מעיקרא וצ"ב למה הוא קובע למפרע, ועוד וכי לא יצא עד עכשיו. - אמנם יש לדון מטעם אחר כי יש אופנים ששתי הצדדים חייבים אלא שמניח בצד שנחשב יותר כעיקר הימין, וממילא לא בכל הנחה שלא בצד הציר נחשב שלא הניח כלל, או לפחות לענין תולמ"ה. - ובמקד"מ כתב שאפשר שהטעם מפני שאינו שינוי כ"כ. - ובמזוזות מלכים הביא מחלוקת כאשר הדלת יוצא לצד השני מחמת סיבה כלשהיא אחרת ושתייהם שוין בחשיבות היכן יקבענה, והיינו שסיבה חיצונית היא לא מספיק כדי להגדיר שזה הוא העיקר. - ועדיין יש לדון כשיש כמה חדרים אחד אחרי השני ובשתי הראשונים יש כניסה לרה"ר מה מגדיר את האמצעיים.

- ב. יחידה הצמודה לדירה, יש ממנה ומהדירה יציאה לחוץ.
1. השכירו אותה לתקופה, היכן יניח את המזוזה.
2. מי חייב לשלם על המזוזה.
3. דלת שבין חדר שיש בו רק כדי לרבע, לחדר רגיל, ונפתח לכיוון הקטן יותר, היכן יניח את המזוזה.
4. חדר שירות קטן שאחרי המטבח, וכן חדר ארונות, או מחסן קטן שאחרי חדר, לאיזה צד יניח את המזוזה. - והאם יש חילוק לאיזה צד הדלת נפתחת.
5. מרפסת גדולה שאינה מקורה, או גג שיושבים בו, והיציאה אליו מחדר קטן או גדול, לאיזה צד יניח את המזוזה. - והאם יש חילוק לאיזה צד הדלת נפתחת.

6. כניסה מבית לבית הכנסת, או מבית הכנסת לחדר צדדי שמשמש כאולם שמחות, חדר אוכל, כניסה לפנימיה, והדלת נפתחת לכוון הבית מדרש, לאיזה צד יניח את המזוזה.

7. שתי חדרים שביניהם פרוזדור צר, שבכניסה אליו משתי הצדדים יש צוה"פ, האם ולאיזה יניח בהם את המזוזה.

ת. בט"ז מתבאר ב' דינים, הא' שאם החצר סתומה דהיינו שהוא פנימי, הוא הקובע, ואין דין היכר ציר. - וכאשר פתוח לחדר קטן, דהיינו שהוא מקום פטור, שייך ג"כ היכר ציר, וגם למקום פטור עצמו. - וברע"א בסימן רפ"ו כתב שכשיוצאים מחדר גדול לחדר קטן, אפילו שמצד הקטן פטור, אבל מצד היציאה של הגדול, ויהיה הקטן נידון כאויר נחשב כיוצא מהגדול לחוץ. - ונחלקו בכונת דבריו, האם מיירי אפילו שהקטן סתום, ואין ממנו יציאה לחוץ, או שמיירי שיש יציאה ממנו לחוץ. - ועוד נחלקו לדבריו באיזה צד מניח את המזוזה. - וכן יש לדון האם כאשר יש שתי מקומות חיוב מחוברים ודנים מי הקובע, הביאור הוא שהשני פטור לגמרי, כי מאחר והוא אינו ימין אינו חייב כלל, או שבעצם שתיהם חייבים, ולפחות בחלק מהאופנים שהשני אינו מופקע וכגון באופנים שכתבו חלק מהאחרונים שקובע היכן שרוצה, אלא שהוא תנאי בהנחה של ימין אבל כאשר הונח בדרך ביאתך נפטר כולו. - ובחזו"א ביאר דברי הרע"א שמיירי בסתום, ולכאורה מתבאר שלדעת החזו"א הרע"א חולק על הט"ז, כי הרי מבית לחצר בסתום כתב הט"ז שמניח לימין החצר אף שודאי אינו עיקר, כי הוא פנימי, ומניח בו אפילו כנגד היכר ציר, וא"כ האיך כתב שלקטן נחשב כאויר ולכן עושה לצד הנכנס. - בבנין ציון ובתוספת ביכורים תרכ"ה כתבו כדברי הרע"א, וביותר שגם כאשר הפנימי גדול אבל הוא פטור, כגון סוכה שללא גג וכדו', צריך לימין הפנימי, וכ"כ המ"ב בס"ס תרכ"ז, וא"כ לדבריו אם בחיבור שבין הב' חדרים יהיה פצים רק בצד שמאל של הצד הפנימי, יתחייב לצד החיצון. - ובשפ"א וכן במשנת אליהו כתבו שמניח לצד החיצון, וביאר שכל פתח בעצם חייב גם מצד הכניסה וגם מצד היציאה, אלא שהעיקר גמרינן שמניחים בצד הכניסה, אבל קטן וגדול שא"א להכנס אא"כ יצא תחלה, א"א לחייב על הכניסה אלא על היציאה, ולכן מניח שם, כי דרך ביאתך הוא רק עדיפות, ושמאל פסול רק כאשר יש לו דין חיוב של ביאתך. - ואם הביאור שבעצם שתי הצדדים חייבים ונפטרים בהגדרת ימין של דרך ביאתך הקובע בחיוב, והוא פטור את השני, מובן יותר, שאפילו שהפטור הוא מחמת דבר צדדי כגון שאין על מקום הפתח עצמו תקרה נקבע צד ההפכי. - ובש"ך סק"ז שהביא את הלבוש מתבאר שחולק על הט"ז של בית החורף וכן החצר כשפתוח, כלומר שעיקר יש לו מעלה גם כנגד היכר ציר, ודלא כמש"כ הט"ז שאם יש בחדר הקטן היכר ציר הוא הקובע, ואפילו כשיש לו פתח מהצד השני מרה"ר, וכ"כ בסידור דה"ח שזה דלא כהט"ז. - ואם כשיש היכר ציר השני אינו נפטר כי אינו גורם פטור אלא רק קובע עדיפות, א"כ כאשר הוא ביאתך למקום פטור לגמרי, מאחר והוא הופקע לא מצד הדיור אלא מצד השם בית הרי"ז כעושה לאויר, שלכאורה אינו יכול לפטור. - אבל במהרי"ל של חדר קטן מוכח לכאורה לא כך כי הרי זה כלאויר מה"ת מיהת ודאי, ומ"מ כתב שמניח לאותו צד. - והנידון מתחלק לפנימי וחיצון, עיקר וטפל, כלומר כשיש כניסה מבחוץ, וכן כשמקום אחד הוא חיוב והשני פטור, וכשבאחד יש היכר ציר מתי הוא הקובע, והאם שייך לומר שמאחר ויש היכר ציר לצד אחד ממילא השני נפטר לגמרי שגורם לו פטור, וממילא אתי שפיר שיוכל לקבוע אפילו בפטור כנגד חיוב, או שאינו גורם פטור, וממילא אינו יכול לקבוע בפטור כנגד חיוב, - ובפשטות במרדכי מבואר שאם הוא פנימי אין דין היכר ציר, ורק בשתיים לרה"ר תלוי בעיקר, [אלא שצ"ב סיומן] וכן ביארו הט"ז והחזו"א. - והבית מאיר חולק שזה רק בב' חדרים שחיובם שוה, אבל בית וחדר שכל חיובו מצד שטפל אליו, לא מבעיא אם ללא זה הוא פטור, שבכ"ג ודאי החיוב של הבית שהוא העיקר הוא קובע את הימין, וכן בנידון של החדר פחות מד"א, אלא אפילו אם הוא נחשב כחיוב עצמי, מ"מ בדברים שמוגדרים כעיקר ביחס לשני, והיינו בית וחדר, ודאי אין תלוי כלל בהיכר ציר, ודלא כמהרי"ל.

ועוד יש לדון באופן שיש מטבח קטן שרק מצד החמודי דניאל מוגדר למקום חיוב, וכן מרפסת קטנה סגורה לחלוטין שאחריו, הנקרא שירות, וכן יציאה לגג מהחדר, האם השני נחשב כחדר פטור, או שעדיף ממנו כי מצד אחד אין כאן את הסברא של הטפלות לשני החייב שכתב הבית מאיר, הן מצד שהחיסרון שלו הוא צדדי, והן מצד שהעיקר ג"כ בדרגת חיוב קטן, אבל יש כאן שמצד החיוב דרגתו נמוכה. - והדע"ק סק"ב נקט כפשוט שכל שאינו חייב במזווה הוא במהותו טפל ואינו יכול להכריע, ואפילו שהוא גג וכדו' שהחיסרון הוא בגלל תקרה, או גם בגלל שאין לו דלת, אינו יכול להגדיר שם פתח למזווה.

ג. לקח מזווה מגמ"ח וכדו' ואמור לקנות גדול יותר.

1. האם כדי לא לעשות חורים שונים יכול לקבוע במסמר אחד למעלה.
2. והאם כדי שיהיה לו קל להוציאו יכול להכניס את המסמרים אבל לא עד הסוף.
3. והאם יכול להדביק עליו דבק נייר מבחוץ.
4. האם יש חילוק אם מחמת המסמרים או הדבק לא זז כלל או שקצת מתנדנד.
5. וכן מצוי מזוזות זכוכית או פלסטיק שנכנס מלמעלה ומלמטה בתוך עץ וכדו' וכאשר נוגעים הרבה במזווה היא זזה ומסתובבת, האם כשר להניחה כך.
6. וכן האם יכול לחבר טס בצורה מאוזנת צמוד למזווה, ועליו להעמיד את המזווה, או גם אחד מלמעלה ויהיה תפוס בלחץ.
7. ובשתי דוגמאות אלו אם מחמת רוחב הטס או הפלסטיק יוצא שבין המזווה והשפופרת לקיר עצמה יש מרחק מסויים, בפרט כשהמזווה היא קיר שיש בה קצת שקיעות ובלטות.
8. והאם יכול לחרוט בתוך הקיר ולתחוב אותה בלחץ ללא שום אחיזה.

ת. בגמרא מבואר דתלאה במקל פסולה, ובביאורו נחלקו הראשונים, ובס"ד כתב המחבר שימסמרגה במסמרים. - ובש"ך סק"ז הביא מהש"ך שאם קבעה לשעה אי"צ. - לשון הר"מ במסמרים או חוקק. - ובחיי אדם ט"ז סק"ב, ובקיצור שו"ע, כתבו שצריך לקבעה בשתי מסמרים, ואפשר שאם מצד העליון לבד אינו תפוס היטב נחשב יותר לתלוי, ובפרשה סדורה פ"ב ג"ה האריך בשיטות הראשונים בזה. - ובדע"ק סקט"ז, כתב שצריך שלא יהיה קל לשולפה, אמנם אם מה שמחברו לכותל תפוס היטב, והוא מונח בו אפילו אם קל לשולפו הכל אחד ולכן כבר אינו נחשב לתלוי. - ובשבה"ל ח"ד קמ"ג שהביא מחלוקת לדון האם מסמרים דוקא ולא רק בזמן שהוא לקביעות דלא כהש"ך, וגם אם הוא לאו דוקא אבל קביעות הוא תנאי בעצם חיבורו. - ובמהרש"ם ח"ד קל"ח העמיד במחלוקת האם כל שהקנה שבה המזווה או מונחת עליו תפוס היטב ממילא הכל נחשב כחיבור אחד ואינו נחשב כתלאה, אפילו אם את המזווה עצמה קל להוציא. ובשור"ת דברי מלכאל ח"ה ס"ה דן שממרחק מסוים יהיה חציצה וע"ע בשבה"ל ח"י קפ"ב. - ובמזוזות מלכים הלכל"מ סקפ"ז כתב שמהלשון לחקוק ולקבעה נראה שגם כשתוחבה צריך לקובעה עם דבר אחר.

ד. דלת שצד ימין שלו יש חלק עומד מחובר קבוע.

1. האם יניח את המזווה עליו או על המזווה שמאחריו.
2. ואם אין אפשרות להניח על הדלת, האם יועיל לחברו במזווה.

3. וכן דלת אקורדיון שנפתחת על כל הצד הימני, או דלת שנפתחת על כל הצד הימני ולא רואים את המזוזה, היכן יניח את המזוזה.
4. והאם יועיל לחקוק קצת במזוזות הפתח והכניסה בתוכו, או שצריך להניח מבחוץ למסגרת, באחת מצדדיו.
5. וכן דלתות זכוכית וכדו' על צירים שנפתחים לשתי הצדדים, והעמוד שאליהם מחוברים רחוק קצת מהקיר, היכן יניח את המזוזה.
6. וכן כל דלת הזזה הנפתחת לצד ימין ומחמת הידית הבולטת לא נכנסת עד הסוף, ונשאר מרחק ממנה למזוזה, האם יכול להניח בה מזוזה בברכה.
7. הצמיד את המזוזה לקיר וחיבר סביבה מסגרת להחזיקה, האם יש חילוק מה העובי שלה.
8. וכן אם בין המזוזה לעמוד שאליו הדלת מחוברת ונפתחת יש עמוד המבדיל ומרחק ביניהם היכן יניח את המזוזה.
9. כאשר מניח מזוזה האם מברך עליו.

ת. העמיק טפח פסולה, ובחור"ד פ"ח ח"ג בל"ג דן שכל שהוא קבוע אפילו אם הוא חלק מהדלת נחשב כהעמיק לה טפח, וממילא כתב לגבי כל שאר אופנים הנ"ל שיש לדון בהם האם הם מוגדרים. והאם נחשב שיש חיוב מזוזה ואין מקום או שנחשב שאין לו מקום חיוב ונפק"מ לברכה. - ובכל הנ"ל האם נחשב שהדלת החוסמת לא יחשיבו מחמת כן כבתוך חלל הפתח או שהוא רק כהפרעה במעבר אבל מצד עצמו הוא כן בחלל הפתח.

ה. כשמניחים מזוזות בכל החדרים.

1. האם בכל חדר בבית יש ענין להניחו דוקא בטפח הסמוך.
2. בדירה שלו או שכור, קדח חורים בפנים יותר האם חייב להוריד והניח בטפח הסמוך כאשר מחמת כן ישארו חורים בולטים.

ת. בטעמים של טפח הסמוך כדי שיפגע תחלה במזוזה, וכן שכל הבית יהיה שמור האם שייך גם בחדרים הפנימים. - אמנם זה לכו"ע רק לכתחילה וממילא יש לדון כמה צורך להפסיד בשביל טפח חיצון.

ו. דלת שמעליו חלון.

1. כשהמשקוף העליון רחב בהרבה מהתחתון, האם יכול להניח את המזוזה תחתיו.
2. דלת שנפתחת כולה על המזוזה, ואין אפשרות להניח בטפח החיצון אלא או על טס בחוץ או על המזוזה עצמה בפנים יותר, מה עדיף.
3. מסגרת של מזוזה ומשקוף שהורכבו על מזוזה ומשקוף שמהקיר עצמם שרחבים הרבה, האם יש חילוק היכן יניח את המזוזה.
4. וכאשר המשקוף עצמו מלמעלה צר והמזוזה רחבה, האם יכול להניח בה בכל מקום שרוצה.
5. וכן ארון שצמוד למסגרת של מתכת וכהמשך ממנו, ועליו יותר נוח להניח את המזוזה, האם ועד היכן יכול להניח בו את המזוזה.

ת. ברמ"א בס"ב כתב שאם שינה לא עיכב, ובט"ז ש"ך ונקה"כ הביא לחלוק האם אחורי הדלת ג"כ אינו מעכב בדיעבד, אבל טפח הסמוך ודאי אינו מעכב. – בחוה"ד פ"ח ח"ג סק"ג דן האם הכל נחשב לפתח אחד, או שהפנימי העיקרי וממילא החיצון כבר פסול מדין אחורי הפתח. ומאיזה שיעור לחלקם. – וכן מזוזה ומשקוף האם נחשבים כאחד גם כשהתחתון רחב יותר, במזוזות מלכים סקנ"ז כתב שנותנה בטפח של הפנימי, ובסקנ"ד כתב שיותר מטפח נחשב כבר אחורי, ובהוספות כתב שאם החיצון יותר מטפח מהמשקוף יש לחשוש שאחורי הפתח דומה להעמיק טפח שפסול. ובחוה"ד פ"ג ח"ג סק"א כתב שמחיד הקטנה נראה שאם אינו ממש תחת המשקוף פסול.

- ז. דלת אלומיניום צרה, שאין אפשרות להעמיד בה מזוזה.
1. כאשר אפשר להניח על המזוזה ממש צמוד לדלת.
2. ואם יכול לחבר טס צמוד ממש, האם יעשה בגובה י" או מספיק רוחב הנחת המזוזה.
3. האם יש הבדל אם מחברה כהמשך לכיון פנים הדלת, או לרוחב צד החיצון.
4. האם עדיף לחרוט לתוך המזוזה עצמה, למרום שכלול בקלקול המסגרת.
5. בכל הנ"ל האם מברך על הנחתן.
6. מזוזה ומשקוף רחבים, אבל הדלת מורכבת מיד בתחלה והאפשרות הוא רק להניח בפנים ממנה, שכאשר הדלת סגורה אינה נראית.

ת. אחורי הדלת הביא הש"ך סק"ג לפסול, וממילא בכל הספיקות האם מוגדר לאחורי אינו מברך, אמנם מאידך גם הש"ך כתב שיש להם על מה שיסמוכו. – ובפרשה סדורה פ"ב סקנ"ז הביא שהרבה ראשונים פוסלים בדיעבד, ואפילו כשהוא במזוזה עצמה, וממילא נפק"מ מאוד בסדרי עדיפויות כשהוא צר או אלומיניום, האם לחרוט פנימה אבל גם שם צריך להזהר בהעמיק טפח, ועוד שלפעמים הוא אינו נראה, – ובמזוזות ביתך כתב שכל שהוא אחורי ממש אפילו אם הוא במזוזה עצמה פסולה, ואפילו אם הוא בסמיכות תוך טפח, – ביד הקטנה כתב שאינה נראית כשסגורה אבל בתוך החלל אינו נחשב אחורי, אבל בפרשה סדורה סקנ"ז הביא בזה מחלוקת והניח דבריו בצ"ע. – וכאשר עושה רק טס קטן לא הרחיב את המזוזה משא"כ כשיעשה רק בצד ימין הרי"ז הנידון שמקד"מ ועוד שכאשר צד ימין רחב עד ג"ט נחשב הכל אחד. – או שנחשב כחיבור ממש למזוזה וכאילו כולה תפוסה במזוזה. – אבל בכל אלו כשא"א בענין אחר כל שהוא בחלל הטפח לכו"ע עדיף שאז גם בהרחיק תלוי ממתי נחשב הרחיק וגם בדיעבד כשר, וממתי כבר מופקע משם חלל, משא"כ כשהוא מהצד וכדו' שיש בו פסול אחורי, מקד"מ סק"ט. ובשה"ל ח"ג קנ"א כתב שחלוק שכאשר הוא בתוך החלל אלא שאינו בטפח הוי חיסרון של בשעריך ובדיעבד כל שהוא על אותו פצים עצמו נחשב כחלק מהבשעריך, אבל אחורי הוא חיסרון של דרך ביאתך.